

Hodnotová orientace dětí a dospívajících z dětských domovů

Bc. Aneta Rehortová

Diplomová práce
2021

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Aneta Rehortová**
Osobní číslo: **H19999**
Studijní program: **N0111A190013 Sociální pedagogika**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **Hodnotová orientace dětí a dospívajících z dětských domovů**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti hodnotové orientace, staršího školního věku, dospívání a ústavní výchovy.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

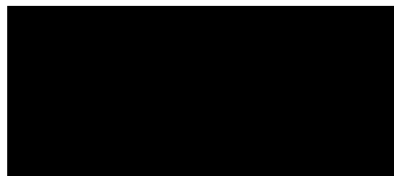
Forma zpracování diplomové práce: **Tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

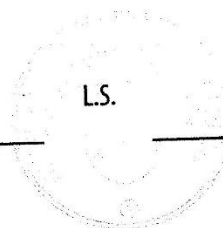
- CAKIRPALOGLU, Panajotis, 2009. Psychologie hodnot. 2., dopl. a přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 9788024422954.
- CHRÁSKA, Miroslav, 2016. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada. ISBN 9788024753263.
- SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ, 2004. Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace. Praha: Svoboda Servis. ISBN 8086320332.
- SEITL, Martin, 2012. Poznávání interpersonálních charakteristik osobnosti. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 9788024433202.
- VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Karolinum. ISBN 9788024621531.

Vedoucí diplomové práce: **doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **15. ledna 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **23. dubna 2021**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 15. ledna 2021

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval.
V případě publikace výsledků budu uveden jako spolautor.

Ve Zlíně
22.4.2021

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevyjádřeně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Diplomová, bakalářská a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být zařazena nejmeně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může za zveřejnění práce požadovat na své náklady výjezd, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, učje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odporčí-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat náhrady či vyššího projevů jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z vyjádření jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licencí podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši vyjádření dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá hodnotovou orientací dětí a dospívajících z dětských domovů. První kapitola teoretické části vymezuje pubescenci a adolescenci s následným vymezením identity, individualizace, socializace a sociálního zrání v těchto dvou obdobích. Druhá kapitola se zabývá teoretickými východiskami z oblasti hodnotové orientace a hodnot, včetně funkcí a klasifikace hodnot společně se Schwartzovu koncepcí hodnot. Poslední kapitola je zaměřena na determinanty podílející se na utváření hodnotové orientace, tedy na rodinu, výchovu a ústavní výchovu se zaměřením na dětský domov. Cílem práce je zjistit hodnotovou orientaci dětí a dospívajících z dětských domovů se zaměřením na významné a méně významné hodnoty z hlediska pohlaví, věku a kontaktu jedinců se svými rodiči.

V praktické části diplomové práce jsme rámci kvantitativního výzkumu zjišťovali hodnotou orientaci prostřednictvím dotazníku Portrait Value Questionnaire od Schwartze.

Klíčová slova: hodnoty, hodnotová orientace, pubescent, adolescent, dětský domov

ABSTRACT

The diploma thesis deals with the value orientation of children and adolescents from children's homes. The first chapter of the theoretical part defines pubescence and adolescence with the subsequent definition of identity, individualization, socialization, and social maturity in these two periods. The second chapter deals with the theoretical basis of value orientation and values, including functions and classification of values together with Schwartz's concept of values. The last chapter is focused on the determinants involved in the formation of value orientation, that's the family, education, and institutional education with a focus on the children's home. The aim of the work is to find out the value orientation of children and adolescents from children's homes with a focus on significant and less significant values in terms of gender, age and contact of individuals with their parents.

In the practical part of the diploma thesis, we determined the value orientation within the quantitative research using the Portrait Value Questionnaire from Schwartz.

Keywords: values, values orientation, pubescent, adolescent, children's home

Ráda bych poděkovala panu doc. Mgr. Jakubovi Hladíkovi, Ph.D., za jeho cenné a odborné rady, doporučení a ochotu při vedení diplomové práce.

„Ale žít jenom proto, aby člověk žil, to je dost málo. Život musí obsahovat hodnoty, pro které stojí za to žít.“

Arthur Charles Clarke

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 OBDOBÍ PUBESCENCE A ADOLESCENCE.....	13
1.1 CHARAKTERISTIKA PUBESCENCE.....	15
1.1.1 Utváření identity v pubescenci.....	17
1.1.2 Individualizace, socializace a sociální zrání v pubescenci.....	18
1.2 CHARAKTERISTIKA ADOLESCENCE.....	21
1.2.1 Utváření identity v adolescenci.....	22
1.2.2 Individualizace, socializace a sociální zrání v adolescenci.....	24
2 HODNOTY A HODNOTOVÁ ORIENTACE.....	27
2.1 HODNOTOVÁ ORIENTACE	27
2.2 HODNOTY.....	29
2.3 FUNKCE HODNOT.....	32
2.4 KLASIFIKACE HODNOT	34
2.5 SCHWARTZOVA KONCEPCE HODNOT	37
3 DETERMINANTY PODÍLEJÍCÍ SE NA UTVÁŘENÍ HODNOTOVÉ ORIENTACE.....	40
3.1 RODINA	41
3.2 VÝCHOVA	43
3.3 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	46
3.3.1 Dětský domov	49
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	53
4 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	54
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	54
4.2 VÝZKUMNÉ CÍLE	55
4.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	55
4.4 VÝZKUMNÁ TECHNIKA	58
4.5 ANALÝZA DAT.....	63
5 VÝSLEDKY.....	65
6 DISKUSE	80
7 DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	92
ZÁVĚR	94
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	96
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	102

SEZNAM OBRÁZKŮ	103
SEZNAM TABULEK.....	104
SEZNAM GRAFŮ	105
SEZNAM PŘÍLOH.....	106

ÚVOD

Naše společnost prochází celou řadou změn a současný svět se tak začíná jevit jako zrychlený, a ne zcela uspořádaný. To často vede k tomu, že děti neví, který hodnoty přijímat za své, které jsou považovány za žádoucí, a které naopak za nežádoucí. Tento problém eskaluje v době, kdy jedinec začíná přijímat nové sociální role, které jsou spojené s přestupem na střední školu a následným zahájením profesního života.

Svou roli by zde měla plnit právě rodina, která by měla být primárním, zcela nejdůležitějším a nenahraditelným zprostředkovatelem hodnot. Dítě již od raného věku pozoruje chování, názory, postoje a hodnoty rodičů. S hodnotami rodičů se dítě poté buď ztotožňuje nebo se snaží utvořit si vlastní hodnotový systém. Bohužel mnoho jedinců vyrůstalo v nefungujících rodinách, které neutvářely vhodné prostředí pro vývoj dítěte, proto bylo nezbytné, aby roli rodiny převzala instituce.

V naší práci jsme se zaměřili konkrétně na dětské domovy, v souvislosti s osvojováním hodnot a utvářením hodnotové orientace, to jedinci vyrůstající v dětských domovech mají bezpochyby obtížnější, než jejich vrstevníci vyrůstající ve fungujících rodinách. Už jen to, že pravděpodobně byli často svědky vyhrocených situacích, ze kterých si museli odnést mnoho nepříjemných zkušeností, ale také nevhodných vzorců chování, postojů a hodnot.

Je zřejmé, že hodnoty a hodnotové orientace mají velký vliv na náš život, jelikož ovlivňují naše rozhodování a jednání v každodenním životě. Je proto nutné jedince z dětských domovů vést k hodnotám, které jsou pro život žádoucí a které jim usnadní začlenění do společnosti.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, teoretická část diplomové práce je složena ze tří kapitol. V první kapitole jsme se zaměřili na vymezení pubescence a adolescence, následně jsme se jednotlivě zaměřili na tato vývojová období, kde jsme se zabývali utváření identity, socializací, sociálním zrání a individualizací. Druhá kapitola byla věnována hodnotové orientaci a hodnotám, nejdříve jsme se zabývali vymezením pojmu hodnotové orientace a jejím dělením. Dále jsme přešli k vymezení hodnot, u kterých jsme následně rozebírali rozmanité funkce a klasifikace. Rovněž jsme se blíže zabývali Schwartzovou koncepcí hodnot, jelikož se stala stěžejní pro praktickou část diplomové práce. V poslední kapitole jsme se zaměřili na determinanty podílející se na utváření hodnotové orientace, blíže jsme se zaměřili na rodinu a výchovu ve vztahu k hodnotám. Rovněž jsme pojednávali o ústavní

výchově, kde jsme se zaměřili především na dětské domovy, na které je naše diplomová práce zaměřena.

V praktické části jsme realizovali výzkumné šetření, které bylo uskutečněno formou kvantitativního výzkumu. Pro tyto účely jsme využili dotazníku Portrait Value Questionnaire, jehož autorem je již námi zmiňovaný Schwartz. Cílem diplomové práce je zjistit hodnotovou orientaci dětí a dospívajících z dětských domovů se zaměřením na významné a méně významné hodnoty z hlediska věku a pohlaví. Také jsme se rozhodli zjistit, rozdíl v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska kontaktu s rodiči.

V závěrečné části práce je předložena analýza dat, výsledky a diskuse, ve které jsou prezentovány samotné výsledky výzkumu. V závěru uvádíme také doporučení pro praxi.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OBDOBÍ PUBESCENCE A ADOLESCENCE

V první kapitole diplomové práce se budeme zabývat stručnou charakteristikou pubescence a adolescence, jelikož cílovou skupinou této práce jsou děti a dospívající, považujeme za důležité si nejdříve vymezit tato období. Rádi bychom na začátek uvedli, že jedince ve věku od 12 do 15 let budeme označovat jako „pubescenti“ či „děti“ a jedince od 16 do 18 let budeme označovat jako „adolescenti“ nebo „dospívající“.

Když se zaměříme na vymezení vývojového období pubescence a adolescence, bývá právě u těchto dvou období mezi autory největší rozdílnost ve vymezení. Nicméně, v jedné věci se autoři shodují, a to sice, že tato dvě období jsou spojena se zásadními a hlubokými změnami v životě jedince (Farková, 2017).

Období **pubescence** vymezují autoři poměrně různou věkovou hranicí. Autoři také toto období nazývají odlišně, podle Macka (2003) se jedná o časnou a střední adolescenci, dle Hallera se jedná o druhé dětství. V naší práci však budeme vycházet z vymezení Vágnerové (2012), která označuje období ve věku od 11 do 15 let, jako ranou adolescenci či pubescenci. Stejně vymezení udává i Kozáková (2014), která začátek pubescence vymezuje věkem mezi 10 až 12 lety, trvající do 15 let. Obdobné vymezení nabízí i Vacínová (2010), která pubescenci označuje jako pubertu, nicméně, vymezuje ji stejně jako předešlé autorky, a to věkem od 10 až 12 let trvající do 14 až 16 let, autorka přihlíží k pohlavním rozdílům mezi dívkami a chlapci. S tímto vymezením se téměř shoduje i Kopecká (2011), která pubescenci vymezuje věkem od 11 až 12 let do 15 let. Rovněž Langmeier a Krejčířová (2006) nabízí shodné vymezení, kdy pubescenci vymezují věkem od 11 do 15 let. Tu ještě rozdělili na fázi prepuberty trvající od 11 do 13 let a následnou fázi vlastní puberty nastupující od 13 do 15 let.

Pokud se zaměříme na vymezení vývojové etapy **adolescence**, i zde můžeme postřehnout menší rozdílnost. Například Thorová (2015) označuje toto období jako období pozdního dětství trvající již od 12 let do 19 let, nicméně v naší práci budeme vycházet z vymezení Vágnerové (2012), která označuje toto období jako pozdní adolescenci s vymezením přibližně od 15 do 20 let. Langmeier a Krejčířová (2006) vymezují adolescenci od 15 do 22 let. Téměř totožně vymezuje adolescenci i Kopecká (2011), která vymezuje období adolescence věkem 15 až 22 let u dívek a 16 až 22 let u chlapců. Obdobně adolescenci vymezuje i Vacínová (2010), která ji ohraničuje věkem od 15 (16) let trvající do 20 (21) let.

Nyní si uvedeme definici pojmů vztahující se k těmto vývojovým obdobím, jedná se o pojmy **identita, individualizace, socializace a sociální zrání**. Více budeme o těchto pojmech pojednávat v jednotlivých podkapitolách, kdy se na jednotlivé pojmy zaměříme z hlediska vývojového období pubescence a adolescence.

Identita

Můžeme se setkat s poměrně různými přístupy k vymezení identity. Odborná literatura obsahuje nespočet definic, které jsou v některých případech dokonce i vylučující se. „V naší kultuře dnes identitou vyjadřujeme u osoby nebo společenství více jejích charakteristik současně: její/jeho autenticitu, integritu, kontinuitu, relativní stejnost v čase, sebedefinování, definování jinými, odlišnost od jiných, uvědomění si odlišností, afiliaci s lidskými společenstvími“ (Bačová in Výrost, Slaměník a Sollárová, 2019, s. 88-89). Psychologický slovník poskytuje o něco přesnější definici, identitu definuje jako prožívání a uvědomování si sebe samého, své jedinečnosti i odlišnosti od druhých jedinců. Identita představuje určitý soubor rysů, podle kterých je jedinec znám konkrétní skupině (Hartl, Hartlová, 2010).

Budování vlastní identity je velmi obtížný úkol, který znamená rozchod s názory, postoji a hodnotami, které si jedinec osvojil v dětství. Tyto názory, postoje a hodnoty jedinec převzal bez velkého rozmýšlení od svých rodičů či autorit (Říčan, 2008). Je důležité si uvědomit, že hledání a vytváření identity je záležitostí po celý život. Avšak základy identity se utváří již od raného dětství, a dokonce i v dospělosti může probíhat určité přetváření identity jedince, avšak stěžejním obdobím pro budování identity je adolescence. Právě toto období je možné charakterizovat jako vrchol zápasu o vlastní identitu (Říčan, 2014).

Individualizace

Psychologický slovník definuje individualizaci jako proces, při kterém dochází k rozlišení jedince od ostatních v rámci stejného pohlaví, jednání, myšlení a cítění. Proces je také spojen s odpoutáním se od závislosti na druhých lidech a následným osamostatněním se (Hartl, Hartlová, 2010). Vacínová (2010) doplňuje, že se jedná o utváření vlastní jedinečnosti.

Socializace

Pedagogický slovník definuje socializaci jako celoživotní proces, v průběhu si jedinec osvojuje formy chování, jednání, jazyk, poznatky, ale i hodnoty a kulturu a začleňuje se tím do společnosti (Průcha, Walterová, Mareš, 2013). Podobnou, i když mírně rozšířenější definici nabízí psychologický slovník, který chápe socializaci jako začleňování jedince

do společnosti, a to prostřednictvím nápodoby a identifikace, která nejdříve probíhá v rodině, poté ve školním prostředí a jiných malých společenských skupinách, až po zapojení jedince do širších společenských vztahů. V průběhu socializace dochází také k přijetí etických a právních norem určité společnosti (Hartl, Hartlová, 2010). Pokud bychom shrnuli podstatné znaky procesu socializace, jedná se o celoživotní, oboustranný, hodnotově normativní, plánovitý, nicméně i nahodilý proces, který se uskutečňuje prostřednictvím každodenních aktivit jedince (Knotová, 2014).

Sociální zrání

„Sociální zrání je proces vývojových změn jedince, který probíhá pod tlakem měnící se sociální pozice a rolí, vedoucí k postupné proměně objektu společenské péče ve společenský subjekt. Sociální zrání probíhá ve dvou základních rovinách, v oblasti vědomí a v rovině osvojování si sociální kompetence. Důsledkem vývojových změn ve vědomí a sociální kompetenci jsou proměny sociálního chování od elementárních aktů až po životní styl“ (Sak, 2000, s. 35). Během procesu sociálního zrání se utvářejí základní motivační struktury hodnotové orientace a také životní cíle jedince (Kraus, Poláčková, 2001). Pro příznivé sociální zrání jedince by bylo vhodné, kdyby všechny prvky v jeho sociálním poli prezentovaly jednotné hodnoty a normy a byly celkově v souladu (Sak, 2000).

1.1 Charakteristika pubescence

Samotné slovo pubescence je odvozeno z latinského slova pubes, které můžeme přeložit jako ochlupení (Helus, 2018). Pubescent či mladší adolescent, jak zní odborné pojmenování dospívajícího v této vývojové etapě, je označení pro jedince ve věku **12 až 15 let** (Kuneš, 2009). My budeme užívat označení **pubescent**.

Období pubescence bývá označováno jako jedno z nejnáročnějších a nejsložitějších vývojových období, jelikož se jedná o specifické období mezi dětstvím a dospělostí (Pugnerová, 2019). Toto období se vyznačuje prolnutím biologických, psychologických a sociálních činitelů vývoje, nicméně také sám pubescent značně zasahuje do vývoje tím, jak reaguje na změny, jak je prožívá a také co z nich vyvozuje (Helus, 2018). Významným mezníkem tohoto období je dokončení povinné školní docházky a následná diferenciací dalšího vzdělávání, které se bude podílet na budoucím sociálním postavení (Vágnerová, 2012).

Pro pubescenci je také typická výrazná akcelerace vývoje mezi chlapci a dívkami, nicméně s rozdílnou akcelerací se setkáváme i u jedinců stejného pohlaví. Rozdílnost se projevuje především právě v nástupu fyziologických a psychických změn (Šimíčková – Čížková, 2008).

Nejvýraznější změnou během pubescence je **tělesné dospívání**, které souvisí s pohlavním dozráváním, tedy pubertou. Na základě toho se mění i vnější vzhled jedince, to je následně také podnětem ke změně sebepojetí a chování. Rovněž také vývoj inteligence dosahuje v pubescenci svého vrcholu, především se výrazně mění celý způsob myšlení i kvalita myšlenkových operací (Kozáková, 2014).

Hlavní **změny v myšlení** můžeme shrnout v těchto bodech:

1. pubescent je již schopen pracovat s pojmy, které jsou obecnější a abstraktnější,
2. při řešení problémů hledá různé alternativy řešení, zkouší je a hodnotí,
3. je schopen vytvářet domněnky, které se nezakládají na reálné skutečnosti,
4. dokáže aplikovat logické operace nezávisle na obsahu soudů,
5. dokáže již myslet o myšlení a vytvářet tak soudy o soudech (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V tomto období se již objevuje **system formálních operací**, který umožňuje nový způsob morálního hodnocení. To vede k tomu, že se u pubescentů objevují častěji mravní soudy, které dokážou brát ohled na druhého, z jehož pohledu se nyní jedinec dokáže dívat i sám na sebe. Tento nový způsob myšlení umožňuje pohlížet na svůj život, pocity a myšlenky jakoby zvnějšku, jedinec je tak může analyzovat a kriticky hodnotit (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Rovněž vlivem hormonálních změn dochází ke **změnám emočního prožívání**, tyto výkyvy mají subjektivní i objektivní dopad na jedince (Vágnerová, 2012). V pubescenci můžeme hovořit o emoční labilitě jedince, u kterého jsou běžné změny nálad, a to převážně negativním směrem. Typickým projevem je impulzivní jednání spojené s nestálými a nepředvídatelnými reakcemi (Kozáková, 2014).

Významným rysem osobnosti pubescenta je rovněž egocentrismus, který se projevuje zvýšenou kritikou dospělých, zejména pak rodičů, dále pocity výjimečnosti a vztahovačnosti. Pubescent tím projevuje vzpouru proti zavedeným pořádkům, proto se toto období někdy označuje jako **období druhého vzdoru**, období prvního vzdoru

se objevuje zhruba v období tří let (Kopecká, 2011). Typickým projevem je také racionalismus, to znamená, že pubescent neuznává citové důvody určitého chování, upřednostňuje spíše rozumové zdůvodnění, a to i přes to, že jeho vlastní chování je ovlivněno citovými pohnutky.

V souvislosti s hodnotami se pubescent snaží hledat smysl svého života. Všimá si hodnot, které se objevují v jeho okolí, zkoumá jejich hloubku, trvalost a také významnost pro život. Také porovnáváním a hodnocením sebe samého, jedinec přispívá k hlubšímu poznání motivu druhých i k hodnocení jejich charakterových vlastností (Šimíčková – Čížková, 2008).

1.1.1 Utváření identity v pubescenci

Erikson uvádí, že identita je nejvíce diskutovaným tématem hlavně v období pubescence a adolescence, tedy mezi 12 až 20 lety. Nicméně Říčan upozorňuje, že se Erikson snaží naplnit jedním tématem až příliš dlouhé období, což považuje za značný nedostatek jeho teorie. Říčan tedy doporučuje, abychom v pubescenci, který má vymezení **od 11 do 15 let**, viděli teprve určité **nakročení k identitě**. S tím, že v tomto období se jedinci naskytují nové možnosti prožívání i jednání. A to zejména v oblasti rozumové, kdy jedinec začíná užívat abstraktní logické myšlení, dále v oblasti citové, která je spojena s prvním zamilováním a objevením vlastního vnitřního světa. A také v oblasti hodnotové, kdy je jedinec schopen se nadchnout pro určité žádoucí hodnoty a ideály. Autor dodává, že hranice mezi pubescencí a adolescencí není nikterak výrazně zřetelná, avšak jejich kvalitní odlišnost je evidentní. Vlastní budování identity je pak již otázkou adolescence (Říčan, 2010).

Při nakročení k dětské identitě hraje součást také příslušnost k určitým sociálním skupinám, přesněji ke konkrétním lidem, kteří jsou dítěti blízcí. Případně také k lidem, kteří jsou pro něj natolik důležití, že se s nimi identifikuje (Vágnerová, 2012). Oporu pubescentovi poskytují také vrstevníci, kteří se stávají vyšší autoritou než rodiče či dospělí (Vacínová, 2010).

V období pubescence můžeme dle **Josselsonové** popsat dvě fáze vývoje identity. Zbývající dvě fáze budou popsány v podkapitole o adolescenci.

- **První fáze** se nazývá **diferenciace**, nastává mezi 12. až 13. rokem života jedince. Pubescent si je vědom, že se jeho názory odlišují od názorů rodičů a vrstevníků. Zároveň se začíná projevovat zvýšenou kritikou vůči okolí, zpravidla vůči dospělým (Thorová, 2015). Odmítá také doporučení a rady rodičů, jelikož mu připadají nesmyslné a zbytečné. Pubescent však potřebuje potvrdit své kompetence a uvolnit

se tak z přílišné závislosti na rodičích, jelikož usiluje o rozvoj své identity s cílem odlišit se od ostatních. Potřeba odlišení je do jisté míry dána i tím, že pubescent je zklamán svými rodiči a už nechce být jako oni (Vacínová, 2010).

- **Druhá fáze, získávání zkušeností a experimentování**, je charakteristická věkem od 14 do 15 let. Jedinec zkouší přijít na to, co je pro něj nejlepší. Stojí si však za tím, že sám nejlépe ví, co je nejlepší. Proto se vyhraňuje vůči autoritě s cílem dosáhnout autonomie. Pubescent v tomto věku je také zaměřen na okamžité uspokojování potřeb (Thorová, 2015). „Hledání identity je hledáním budoucí praktické, ale i hodnotové a duchovní orientace“ (Kozáková, 2014, s. 89).

1.1.2 Individualizace, socializace a sociální zrání v pubescenci

Pokud se zaměříme na **individualizaci** v pubescenci, je zřejmé, že v dětství byla celková potřeba jistoty a závislosti na rodičích velká, avšak postupem času jedinec potřebuje již změnu. Proto je v pubescenci právě **emancipace od rodiny** označována jako stěžejní vývojový krok (Kozáková, 2014).

Právě až příliš přehnaná starost a ochrana rodičů, rozhodujících neustále za dítě, by v tomto případě mohla bránit dalšímu osobnostnímu rozvoji dítěte. Vzhledem k tomu, že dítě pro svůj další rozvoj potřebuje získat větší svobodu v rozhodování, bude se tím snižovat i pocit jistoty, který vyplýval ze závislosti na rodičích. Tato emancipace se děje prostřednictvím rozvoje kompetencí, jimiž pubescent sobě i rodičům postupně dokazuje, že již nepotřebuje tak vysokou míru závislosti (Vágnerová, 2012).

I když se dítě snaží odpoutat od závislosti na rodičích, neznamená to, že se nyní bude rodičů stranit, každé dítě si hledá svůj určitý způsob a cestu, jak dosáhnout nezbytné nezávislosti a samostatnosti, aniž by ztrácelo pozitivní vztah ke svým rodičům. I když se pubescent uvolňuje z přílišné závislosti na rodičích, začíná nyní mnohem více navazovat vztahy se svými vrstevníky obojího pohlaví (Kozáková, 2014).

Za úspěšnou individualizaci lze považovat „dosažení psychické diferenciaci, schopnosti vnímat sebe samého jako psychicky odlišného od svých rodičů i od vrstevníků a v psychické nezávislosti, schopnost vnímat sebe jako jedináčího nezávisle na druhých bez nepřiměřených pocitů viny a úzkosti“ (Kozáková, 2014, s. 89).

Socializace

A právě socializace je v období pubescence spojována s navazováním vztahů k vrstevníkům obojího pohlaví (Kozáková, 2014). A to především proto, že v souvislosti s emancipačními snahami a odpoutáním se od rodičů, potřebuje jedinec najít jiný zdroj jistoty, bezpečí, ochrany, zázemí a také určitou oporu pro svou identitu, tohle všechno mu nyní poskytují vrstevníci. U pubescentů se v souvislosti s navazováním vztahů zvyšuje potřeba stát se členem určité skupiny či být oblíbeným, to má za následek vyšší konformitu k normám dané vrstevnické skupiny. Konformita se může projevat například určitým stylem oblékání, přejímáním hodnot nebo konkrétním životním stylem. Jedinci si tedy vybírají přátele, podle určité míry podobnosti mezi sebou a nimi (Vacínová, 2010).

Rozšiřování vztahů s vrstevníky se děje po krocích, které zákonitě následují po sobě. Nicméně, je nutné brát na vědomí, že tyto kroky nenastupují u pubescentů ve stejný čas a někdy se mohou také jednotlivé fáze překrývat. Jedná se o **následující fáze**:

- 1. Skupinová izosexuální fáze**, u pubescentů nejdříve převažuje sklon utvářet skupiny s vrstevníky stejného pohlaví, jedinci jiného pohlaví jsou odmítáni. Tyto skupiny jsou nyní stabilnější a organizovanější, než tomu bylo dříve. To je především proto, že role jednotlivců ve skupině jsou již lépe diferenciovány a od členů skupiny se již požaduje také určitá loajalita. Členy skupiny spojují především stejné zájmy, ale také silná potřeba sdružovat se.
- 2. Individuální izosexuální fáze**, zpravidla během puberty mají jedinci potřebu navazovat intimní párové přátelství, jelikož vztahy ve skupině již nejsou dostatečně uspokojivé. Bližší emoční vztah k druhému umožňuje výměnu pocitů, zkušeností a také svěřování se. Toto přátelství nepodléhá skupinovým normám a každý má stejnou osobní cenu. V případě chlapců bývá toto přátelství založeno na společných zájmech a činnostech, u dívek je založeno spíše na emoční náklonnosti.
- 3. Přechodná etapa** značí období, kdy jedinci začínají projevovat zájem o druhé pohlaví. Jedinci, kteří jako první ze skupiny začínají mít zájem o druhé pohlaví se setkávají s posměšky, v nichž se částečně odráží i určitá závist.
- 4. Heterosexuální fáze polygamní**, začíná s individuálními rozdíly přibližně na přelomu pubescence a adolescence. Objevují se první skutečné vztahy, které jsou však proměnlivé a nestálé. Avšak tyto vztahy jsou jedinci prožívány jako „první lásky“.

- 5. Etapa zamilovanosti**, nastává zpravidla až po značně dlouhé době. Je typická ustálením vztahu k druhému jedinci, za příznivých podmínek může tento vztah vyústit v autentické erotické vztahy s cílem trvalého soužití (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Socializační proces v období pubescence vrcholí ukončením povinné školní docházky s následným rozhodováním o profesní kariéře a životních perspektivách (Kraus, 2014).

Sociální zrání

Kolem dvanáctého až patnáctého roku jedince se zvyšuje společenský tlak na přijetí rozdílných rolí v odlišných prostředích, situacích a vztazích. Jedinec se tak začíná chovat jinak v přítomnosti rodičů, kamarádů, či ve škole. V tomto období může osvojení různých rolí v jedinci vyvolávat spíše zmatek. A to především proto, že nemusí vědět s kterou rolí se má identifikovat, začne tak uvažovat nad tím, kdo vlastně skutečně je (Harter in Kuneš, 2009).

Sociální vývoj pubescentů je ovlivněn především jejich úsilím dosáhnout nezávislosti, což se projevuje touhou samostatného rozhodování a uplatnění vlastních názorů. Často tak dochází k rozhovorům s dospělými, které vedou ke konfliktům, jelikož pubescent má potřebu se názorově odlišit od dospělých. Potřeba nezávislosti může být spojena i s napodobováním chování dospělých, což se může projevovat například konzumací alkoholu či používáním vulgarismů, s kterými má pubescent spojen pocit vlastní dospělosti. Také vztahy s vrstevníky mají významnou roli, jelikož v rámci skupin jedinec ztrácí svou individualitu a přejímá tak vzory a hodnoty dané skupiny. Tento skupinový vliv má stěžejní úlohu při vyzrávání osobnosti jedince, protože se tak posiluje sebevědomí, sebepojetí a jedinec rovněž získává zkušenosti pro další střety se společenskými nároky (Šimíčková – Čížková, 2008).

V období pubescence si je již jedinec vědom norem, principů a požadavků. Přijímá je a dokáže již posoudit, co je správné a co nikoliv. Morální hodnoty jsou dle jedince platné pro všechny. Pubescent však vnímá svět černobíle a přijetí kompromisu pro něj představuje projev určité zbabělosti (Kozáková, 2014).

1.2 Charakteristika adolescence

Termín adolescence je odvozen z latinského slova *adolescens*, které můžeme přeložit jako dospívající či mladý (Thorová, 2015). V období adolescence dochází ke „komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždycky je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci“ (Vágnerová, 2012, s. 367). Spodním vývojovým mezníkem je dosažení pohlavní zralosti, horním je dosažení dospělosti, po právní stránce je to tedy po dosažení 18 let (Vacínová, 2010). Jelikož toto období začíná nástupem puberty, jsou typickým znakem adolescence specifické tělesné změny související se zvýšenou produkcí pohlavních hormonů (Thorová, 2015).

Adolescence je specifickou životní etapou, která se vyznačuje typickými znaky a významem v rámci životního cyklu. Pro toto období je rovněž charakteristické hledání a zvládnutí vlastní proměny, s cílem dosáhnout co nejpříjemnějšího sociálního postavení a vytvořit si tak následně vyzrálejší formu vlastní identity (Vágnerová, 2012). K charakteristice adolescence patří také pátrání po hodnotách a smyslu života (Šimíčková – Čížková, 2008). Období adolescence dává jedinci čas a možnost stát se dospělým ve všech oblastech. Sociálním mezníkem tohoto období je nástup do dalšího vzdělávání připravující jedince na profesní období (Kozáková, 2014).

K vývojovým úkolům tohoto období se řadí:

- přijetí vlastního těla a role pohlaví,
- vybudování nových vztahů k vrstevníkům obojího pohlaví,
- vývoj intelektových schopností nutných k dosažení občanské kompetence,
- utvoření hierarchie hodnot,
- příprava na budoucí profesi,
- emocionální nezávislost na rodičích a ostatních dospělých,
- dosažení jistoty a ekonomické nezávislosti na rodině,
- dosažení zodpovědného jednání,
- příprava na budoucí rodinný život (Vacínová, 2010).

Dochází také k dovršení po stránce psychické. Co se týká způsobu myšlení v adolescenci, ten se příliš nemění, nicméně jedinec umí již lépe používat formální operace, a to především

prostřednictvím získaných zkušeností. Adolescent se velmi často nechává v úsudcích ovlivnit emocemi, také upřednostňuje jednoznačná a absolutistická řešení (Vacínová, 2010). City jsou u adolescenta již plně vyvinuty, včetně citů vyšších, značně se rozvíjí především city estetické a etické. V dospívání už také převažuje spíše pozitivní citové ladění, než jako tomu bylo v pubescenci (Kopecká, 2011).

Chování adolescentů bychom mohli shrnout do 3 znaků:

- preference intenzivních zážitků,
- snaha o absolutní řešení v citovém i morálním hodnocení,
- potřeba neodkladného uspokojení (Kozáková, 2014).

1.2.1 Utváření identity v adolescenci

Adolescence přináší otázky „kdo jsem“ a „jaký je smysl mého života“, jedinci se soustředí na hledání své vlastní identity v boji proti ohrožujícím pocitům nejistoty o své roli mezi lidmi (Šimíčková – Čížková, 2008). **Rozvoj identity** v adolescenci plynule pokračuje a **dostává se k jejímu vrcholu**. V porovnání s mladšími jedinci má adolescent již značně větší sebevhled. Nalézá také narůstající se uspokojení v růstu svých osobních standardů. Adolescent se také snaží zvyšovat pocit vlastní sebecehy, například dosahováním dobrých školních výsledků či napodobováním chování. Značnou roli při utváření identity hraje také zevnějšek, kterému je především v adolescenci věnována velká pozornost (Vacínová, 2010).

Erikson toto období označuje jako **identita vs. konfuze** neboli zmatení rolí. V tomto období nastávají konflikty mezi potřebou integrace sebe samého a potřebou vyrovnat se s nejednoznačnými požadavky společnosti. A to způsobem, který by dospívajícímu zajistil nalezení vlastního místa v tomto společenství (Erikson in Pugnerová, 2019). Toto období je označeno za **stěžejní pro rozvoj identity**, jedinec si vytváří vlastní žebříček hodnot, který bývá v hlavních bodech ovlivněn především kulturou a sociálním prostředím, ve kterém jedinec vyrůstá.

Rozšíření Eriksonova pojetí, identity versus konfuze rolí jako charakteristického vývojového problému v dospívání, se věnoval **Marcia**, který se rovněž zabývá problematikou identity (Dvořáková, 2008). Marcia zformuloval **teorii vývoje identity** vycházející ze dvou hledisek:

- první je krize, k níž se řadí hledání, tázání a zvažování rozmanitých alternativ identity ve vztahu ke smyslu života,

- druhé hledisko jsou závazky, tedy přijetí jisté možnosti za vlastní.

Vývoj dále popsal ve čtyřech krocích či variantách, na první tři stádia můžeme pohlížet i jako na dočasná, která by měla ideálně vést do posledního stádia, tedy dosažení identity.

1. **Difúze identity** se týká jedinců, u kterých se doposud nerozvinula krize identity, tito jedinci přijímají jakékoliv závazky, které jsou jim předloženy.
2. **Předčasné uzavření identity**, jedinci, přijali určité závazky dospělosti nekriticky, to znamená, že neprošli krizí identity (Blatný, 2016). Tyto závazky jsou obecně osvojeny od rodičovských a společenských požadavků (Dvořáková, 2008). Obvykle však bez osobní explorační jde o pouhé konformní přijetí těchto závazků, nikoliv o výsledek autentického individuálního procesu (Upton, 2011).
3. **Moratorium identity**, se týká jedinců, kteří se aktuálně nachází v krizi a doposud si nevytvořili stále závazky.
4. **Dosažení identity**, je typické pro mladé jedince, kteří prošli obdobím hledání alternativ a sami si určili vlastní závazky, přijali určité role spojené s dospělostí za své a zavázali se k určitým hodnotám a cílům (Blatný, 2016).

„Dosažení identity (identity achievement) je jako finální stádium adolescence spojeno s prohlubováním sebereflexe, s aktivitou a se subjektivní potřebou vytvořit smysluplnou kontinuitu mezi vlastní minulostí, přítomností a budoucností“ (Macek, 2003, s. 21).

Vývojem identity se rovněž zabývala psychologka **Josselsonová**, která popsala čtyři **stádia vývoje identity**. V podkapitole o pubescenci, jsme si již uvedli první dvě stádia, nyní se zaměříme na zbývající dvě stádia vývoje identity, spadající do období dospívání.

- **Třetí fáze**, označující se jako **sblížení s přáteli** je typická pro věk 16 až 17 let. V této fázi se již poněkud zlepšují vztahy s rodiči, stále větší významnosti se dostává přátelským a erotickým vazbám. Adolescent se také dokáže chovat zodpovědněji vůči svým blízkým.
- **Čtvrtá fáze, konsolidace vztahu k sobě**, je vymezena věkem od 18 let až do konce dospívání. Pro tuto fázi je typický pocit autonomie a jedinečnosti, také ustálení názorů vztahující se k vlastní osobě, okolí a budoucnosti (Thorová, 2015).

Jak jsme si uvedli, jedním ze stěžejních úkolů adolescence je rozvíjet pocit sebe jakožto autonomního jedince. V procesu utváření identity, tak adolescent často zkoumá a posuzuje různé alternativy, to se může dít i opakovaně, pokud jedinci nebude jistá volba již vyhovovat (Vágnerová, 2012).

Vzhledem k předcházejícímu období, tedy pubescenci, se nyní předešlé hodnoty zdají náhle nejasné a rozpadají se. Může se tak stát, že dospívající bude prožívat **pocity zmatenosti**, jelikož nebude vědět, jakou roli a jaké postavení má v průběhu dospívání zaujmout (Erikson in Pugnerová, 2019). Adolescent tak potřebuje kriticky přezkoumat hodnoty, postoje a názory, které si v dětství převzal od svých rodičů či autorit. Následkem toho se rozhodne rozejít se s tím, co nechce, čemu nevěří nebo s tím, co dělal pouze ze zvyku (Říčan, 2008).

Proto při hledání identity často dochází k experimentování se sebou samým, to však může být nebezpečné a pro okolí značně zneklidňující. Takové experimentování může vyústit až do podoby posedlosti, mohou to být například zkušenosti s drogami, adrenalinové sporty nebo orientace na alternativní či extrémní skupiny. Nicméně, pro většinu adolescentů toto období představuje pouze dočasnou fázi vypjatého sebehledání a sebezkoušení (Erikson in Helus, 2018).

1.2.2 Individualizace, socializace a sociální zrání v adolescenci

Individualizace

Rodiče ztrácejí nadřazené postavení dospělé autority, což často nejsou schopni unést a snaží se tak dále rozhodovat a řídit život svého dítěte. Pro adolescenta však způsob života rodičů představuje model, který by ho v budoucnu měl také čekat, avšak tento model způsobu života adolescenti značně kritizují. Adolescent odmítá kompromisy a nedokáže pochopit, že potřeby rodičů se mohou lišit od těch jeho. To, že se separuje od své rodiny, nebývá ani tak z důvodu popření rodinných hodnot, ale spíše z důvodu jejich transformace, jelikož adolescent potřebuje najít jejich subjektivní smysl (Kozáková, 2014).

Na druhou stranu, pokud se adolescent až příliš brzo odpoutá od svých rodičů a začne samostatně fungovat, má to na jeho vývoj převážně negativní dopady. Nezpochybňujeme, že je důležité, aby rodiče měli přehled o aktivitách svého dítěte v průběhu jeho volného času. Nicméně je nutné, aby i zde byly nastaveny limity, jelikož kontrola ze strany rodičů může být dospívajícím vyhodnocena jako zásah do jeho soukromí. Roli zde hraje také vztah mezi dospívajícím a rodiči, jelikož jedinec, který má vřelé vztahy se svými rodiči bude poskytovat informace o svých aktivitách ochotněji. Naopak u vysoce kontrolujících rodičů

je mnohem menší pravděpodobnost, že jim dospívající sdělí informace o jeho aktivitách. V tomto případě se bude dospívající spíše bránit rodičovskému dozoru a tyto informace bude před svými rodiči pečlivě skrývat. Důsledkem takového jednání je pak častější výskyt deviantního chování.

K příznivému vývoji jedince je potřebné, aby mu rodiče vysvětlili hranice chování, podpořili jej při rozhodování a také sdíleli hodnoty. Potřebné je rovněž povzbuzování dospívajícího ke školnímu úspěchu. Vzhledem k tomu, že v tomto období chybí jedincům životní zkušenosti, nedokážou posoudit situace z pohledu rodiče, který nese za dítě odpovědnost, proto odezvy na rodičovské názory bývají vyhraněné. Následkem snížené sebekontroly se adolescent může často projevovat až provokativně, vulgárně či agresivně (Thorová, 2015).

Socializace

Dospívání představuje pro jedince velmi složité a náročné období, jelikož se vyznačuje značnými rozpory. V této době nastává určitý generační zlom, neboť dospívající se na jedné straně **odpoutává od hodnoty dětství, avšak současně** ještě stále **projevuje odpor** k určitým znakům **dospělosti** (Kraus, 2014).

Dospívající jedinci vytváří v rámci společnosti poměrně samostatný celek, který si zakládá na své subkultuře, například na módě, tanci, hudbě a podobně. Pro toto období jsou také typické změny postavení adolescenta ve společnosti, to především ve spojitosti s přechodem na střední školu či do učebního poměru (Langmeier a Krejčířová, 2006). Dospívající tak začínají představovat skupinu, která je určitým způsobem diferenciovaná, například studenti, pracující, nezaměstnaní. To vypovídá o tom, že diferenciovaná je také i socializace (Kraus, 2014).

Výskyt a **význam vrstevnických vztahů dosahuje** v adolescenci svého **vrcholu**. Kooperace vrstevnických vztahů je podporována i určitým odklonem od rodiny při zvýšené sociabilitě a neustálené sociální pozici. Tyto vrstevnické skupiny jsou formulovány na základě společných zájmů a potřeb, ale i na společných obavách o skutečných či domnělých nepřátelích. Tyto vztahy jsou proměnlivé svou intenzitou i délkou trvání, jsou také různě pestré svým obsahem a formou. Ve skupinách dochází k vzájemné závislosti mezi členy, rovněž se formují určité role a s nimi spojená očekávání. Zároveň tyto skupiny plní funkci určitého regulátoru širších sociálních vztahů, prostřednictvím kterých jsou členům skupiny předávány společenské normy a požadavky. Tyto malé skupiny tak fungují

jako prostředky, kterými adolescenti dosahují osobního a sociálního uspokojení, přijímají sociální a individuální normy, udržují společenskou kontrolu a rovněž přejímají hodnotové vzorce, standardy a požadavky dané společností (Vacínová, 2010).

Sociální zrání

Sociální zrání jedinci napomáhá k formování základních motivačních struktur, také napomáhá k utváření hodnotové orientace a životních cílů. Prostřednictvím tohoto procesu **dochází k osvojování společenských rolí** a k takovému **jednání**, které bude **v souladu se společenskými normami**. Adolescenti tak postupně ztrácí svoji spontánnost a individualitu svých sociálních projevů, neboť jejich chování je stále více ovlivněno normami, sociálními vzory a stereotypy. Jedinec si v procesu sociálního zrání individuálně vybírá hodnoty, ideje, vzorce chování a sociální normy a postoje, ze kterých utváří určitý systém platný pro jeho chování a myšlení (Sak, 2000).

Jak jsme již uvedli, adolescence se vyznačuje výrazným formováním vrstevnických vztahů, vzájemné vztahy mezi jedinci stejného pohlaví vytvářejí kontext, ve kterém se identifikují rolová očekávání spojená s daným pohlavím (Vacínová, 2010). Právě vztahy s vrstevníky nahrazují vztahy uvnitř rodiny, ze kterých se jedinec postupně odpoutává. Přijímáním nových rolí si jedinec také určuje dlouhodobé osobní cíle a hodnoty, prostřednictvím kterých získává pocit smyslu života a určitého osobního směřování. Současným rizikem pro adolescenty je však nadbytečné množství možností, kým se stát a k čemu směřovat (Upton, 2011).

V souvislosti se změnami chování se adolescenti mohou často **vyznačovat provokativním chováním**, prostřednictvím kterého testují reakce dospělých. Toto chování se může zdát nezralé a naivní, nicméně je významné pro získávání sociálních zkušeností. Adolescent vybrušuje své sociální dovednosti převážně v bezpečném prostředí, tedy mezi blízkými osobami nebo vrstevníky, kde si vybírá slabší jedince nebo členy jiné vrstevnické skupiny. V tomto období je tedy nezbytné dospívajícímu pomáhat s rozvojem sociálních dovedností, zároveň je to také nejvhodnější způsob, jak předcházet vzniku konfliktních situací (Thorová, 2015).

2 HODNOTY A HODNOTOVÁ ORIENTACE

Ne všechny hodnoty, které máme považujeme za ty významné, rovněž i během života se významnost našich hodnot značně mění, ať už s přibývajícím věkem, zkušenostmi nebo situací, ve které se nacházíme. Hodnoty, které jsme dříve považovali za jedny ze nejpreferovanějších a nejvýznamnějších mohou rázem ztratit na významnosti a mohou je tak nahradit hodnoty, které jsme dosud nepovažovali za zcela významné (Göbelová, 2008). Výsledný obraz preferencí a korelací utváří hodnotovou orientaci, je tedy nezbytné sledovat nejen preference hodnot, ale i strukturu vzájemných hodnotových vazeb, jelikož hodnoty a hodnotová orientace tvoří významnou součást stránky osobnosti (Sak, 2000).

2.1 Hodnotová orientace

Hodnotová orientace patří mezi nejvýznamnější součásti vnitřní struktury jedince, neboť odráží naše zkušenosti, umožňuje jedinci hodnotit a rozeznat tak dobré od zlého či významné od bezvýznamného (Göbelová, 2008). Od ostatních součástí strukturace hodnot se hodnotová orientace odlišuje především svým důrazem na zaměřenost, působnost a tendenci (Prudký, 2009).

Z **psychologického hlediska** ji definujeme jako „relativně stálý, sociálně podmíněný, volitelný vztah člověka k souhrnu materiálního a duchovního bohatství a ideálů, sloužících jako prostředky uspokojování jeho životních potřeb“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 371).

Pokud na definici hodnotové orientace nahlédneme z **pedagogického hlediska**, setkáváme se s poměrně odlišnou definicí, kdy ji definujeme, jako určitý hierarchicky uspořádaný soubor hodnot, tyto hodnoty jsou uspořádané dle významnosti hodnot sdílených určitou skupinou jedinců (Průcha, Walterová, Mareš, 2013). Obdobnou definici nabízí i Kolář (2012), který hodnotovou orientaci chápe jako soubor zvnitřněných přesvědčení o tom, co je pro nás důležité a potřebné a o co máme v životě usilovat.

Dle Prudkého (2009) hodnotová orientace vyjadřuje určitý směr a zacílení, kterým se hodnoty a z nich vycházející chování ubírá. Doplnjuje, že hodnotová orientace vyjadřuje určitou specifikaci hodnoty přijatých nositelem v procesech a zaměřeních. Také podotýká, že hodnotová orientace je velmi blízká hodnotovým typům. Göbelová (2008) uvádí, že hodnotová orientace představuje uspořádaný soubor hodnot přijatých jedincem, skupinou či společenstvím. Znázorňuje kontinuální a stabilní systém hodnot,

který reguluje chování jedince. Je utvořena ze soustavy postojů, zájmů a jistou tendencí jednat právě určitým způsobem.

Všechny tyto definice hodnotové orientace shrnuje výstižně Zášková, dle ní představuje hodnotová orientace „výsledek preferencí, závažností a významností, vzniká v interakci subjektu se sociokulturním a přírodním prostředím“ (Zášková, 2009, s. 179).

Je nutné však zdůraznit, že hodnotová orientace nevzniká v určitý moment, ale jde o pozvolné utváření, ukládání a užívání daných hodnot v určitém čase, zaměřených do časového působení a rozvoje (Prudký, 2009).

Pokud bychom se zabývali celkovým **významem hodnotové orientace**, došli bychom k závěru, že významem „hodnotové orientace je porozumět hodnotové povaze skutečnosti způsobem, který člověku umožní rozhodnout se o svém subjektivním vztahu k ní. V tom, kterými svými stránkami je pro něho přijatelná a kterými nikoliv, a zda vůbec se s ní jako s celkem dokáže identifikovat“ (Dorotíková, 1998, s. 75). Hodnotová orientace není jen o tom, které významy jedinec zaregistruje, ale zejména o tom, které hodnoty bude jedinec preferovat a které odmítat, které hodnoty bude považovat za dominantní a které za méně významné (Dorotíková, 1998).

V souvislosti s hodnotovou orientací uvádí Sak 7 faktorů, vyjadřujících obecnější hodnotovou orientaci:

1. **Egoisticko-materialistická hodnotová orientace** je tvořena hodnotami jako jsou majetek, vysoký plat, společenské postavení či úspěch v zaměstnání. Vypovídá to o tom, že její nositelé mají touhu se prosadit a mít pozornost, nicméně nechtějí společnosti ani druhým lidem nic přinést. Životní dominantu tvoří majetek a jeho shromažďování.
2. **Profesně-rozvojová hodnotová orientace** je zastoupena hodnotami spojenými se vzděláním, rozvojem osobnosti a schopností, zajímavou prací a kariérním růstem. Tito jedinci jsou velmi tvořiví a mají celkově aktivní přístup ke svému životu. Podstatný je pro ně seberozvoj a seberealizace v jejich zaměstnání.
3. **Reprodukční hodnotová orientace** je tvořena hodnotami spojenými se získáním životního partnera, založením rodiny, výchovou dětí a láskou. Životně důležitým se stává reprodukce s následným vytvářením podmínek pro růst a socializaci potomků.

4. **Globální hodnotová orientace** je tvořena hodnotami, které dbají na životní prostředí, světový mír a zdraví. Tato orientace znázorňuje zájmy všech jedinců.
5. **Liberální hodnotová orientace** je tvořena hodnotami celkové svobody, demokracie a soukromého podnikání. Nejvýznamnější hodnotou je svoboda, která všeobecně znázorňuje podstatu liberální hodnotové orientace.
6. **Sociální hodnotová orientace**, představují ji hodnoty spojené s veřejně prospěšnými pracemi, altruistickým chováním, ale také politickou angažovaností či určitou společenskou prestiží. Tato orientace podněcuje jedince k překročení sebe sama a rovněž k interakcím a vztahům s druhými jedinci, skupinami a společenstvím. Sociální orientace navazuje na sociální potřeby a stává se významnou především v období dospívání.
7. **Hédonistická hodnotová orientace** je tvořena zájmy a koníčky daného jedince, také přátelstvím nebo láskou. Tato hodnotová orientace představuje určitou alternativu k hodnotovým orientacím, které jsou zaměřeny na rodinu, společnost, majetek i profesi. Důležitou součástí tvoří i mezilidské vztahy (Sak, 2000).

2.2 Hodnoty

Hodnoty představují základní pojem, který však není možné vymezit jednotnou definicí. Názorová rozdílnost týkající se tohoto pojmu je jednoznačná, odráží rozdíly jak v přístupech, kritériích, tak také ve zkušenostech. Rovněž každá vědecká disciplína zkoumá a přistupuje k hodnotám jinak. Studiu a zkoumání hodnot se věnuje **axiologie**, která se zabývá učením o povaze hodnot, jejich umístěním ve společnosti a ve struktuře světa hodnot. Také se věnuje vzájemným vztahům mezi hodnotami a jejich poměru ke společenským a kulturním faktorům (Kolář, 2012).

Nahlédneme-li na pojem hodnota ze **sociálněpsychologického** hlediska, chápeme hodnoty jako ocenění nebo míru důležitosti, kterou člověk prisuzuje určitým lidem, věcem, jevům a podobně (Průcha, Walterová, Mareš, 2013).

Oproti tomu z **psychologického** hlediska na hodnoty nahlížíme jako na naučené struktury, které si jedinec osvojil od svých rodičů, učitelů, vrstevníků či prostřednictvím sdělovacích prostředků a společnosti. Tyto hodnoty následně ovlivňují způsob a cíl jednání jedince. Hodnotou chápeme vše, co směřuje k uspokojení potřeb jedince a co vyvolává příjemný

fyzický či psychický pocit. Hodnotu si tak můžeme vysvětlit jako určitý a záměrný cíl. (Fontana, Geist, Neff in Göbelová, 2008).

Z **filozofického** hlediska můžeme hodnoty definovat jako něco nutného, potřebného a užitečného k našemu životu a zároveň i jako to, čeho si vážíme, co obdivujeme a milujeme (Kučerová, Dorotíková, Příkaský in Göbelová, 2008).

Z **pedagogického** hlediska definujeme hodnoty jako určitý postoj či přesvědčení jedince o tom, co je významné, potřebné, cenné a o co má smysl usilovat. Hodnotami lze obecně nazývat všechno, co nám přináší uspokojení, jsou založeny na potřebách jednotlivce, skupin či společenství. Hodnoty chápeme jako produkty lidské činnosti (Kolář, 2012).

Rovněž i autoři podávají různé definice tohoto pojmu, které si následně představíme. V souvislosti s pojmem hodnota, je nezbytné zmínit nejdříve **Hermanna Lotze**, který do filozofie tento pojem zavedl, byl také prvním, kdo formuloval srozumitelné důvody pro zkoumání hodnot. Podle Lotze se hodnoty dotýkají veškerého lidského poznávání i jednání (Cakirpaloglu, 2009). Nesmíme opomenout ani na vymezení hodnot **Rokeacha**, se kterým byla studie hodnot řadu let spojována. Nahlíží na hodnoty jako na konstantní přesvědčení, také jako na jistý druh jednání či cíle, který je osobně a společensky preferovanější v komparaci s jiným druhem jednání či cíle (Zášková, 2009).

Farková (2017) dodává, že hodnotou rozumíme zobecnění snahy člověka a určitou přitažlivost zamýšleného cíle, tedy proč chceme něčeho konkrétního dosáhnout, proč nás to zajímá. Zde se shoduje s Vágnerovou (2016), která rovněž hodnotu chápe jako žádoucí cíl motivovaného chování. Zároveň však doplňuje, že na hodnoty můžeme nahlížet i jako na určitá kritéria, prostřednictvím kterých lidé posuzují okolní svět, ale i vlastní chování (Vágnerová, 2010).

To potvrzuje **Schwartz**, který chápe hodnoty jako jedny ze stavebních kamenů porozumění společnosti, nicméně hodnoty dle něj slouží jako určitá kritéria pro výběr a ospravedlňování činností a také pro oceňování lidí a událostí (Prudký, 2009).

Schwartz společně s Bilským vymezili hodnoty skrze jejich **pět vlastností**:

- a) „hodnoty jsou pojmy nebo přesvědčení;
- b) vztahují se k pozitivním a žádoucím cílovým stavům;
- c) mají transsituační charakter, platí stejně v proměnlivých situacích;
- d) řídí výběr nebo hodnocení chování a jevů;

- e) jsou hierarchicky uspořádané podle relativní důležitosti a významu pro jednotlivce“ (Schwartz in Řeháková, 2006, s. 108).

Cakirpaloglu (2004) rovněž vysvětluje hodnoty jako určitý systém získaných dispozic, prostřednictvím kterých člověk jedná nebo směřuje k cíli, který bude v souladu s žádoucím. Odlišně chápe hodnoty Maslow, který v úvahách o hodnotách vychází ze své teorie potřeb, hodnoty definuje jako určitou instinktivní připravenost jedince pro vývoj vlastního potenciálu, který bude v souladu s kulturou, ve které jedinec žije (Maslow in Cakirpaloglu, 2004).

S pojmem hodnota se úzce pojí pojem **hodnocení**, které představuje určitý předpoklad pro vznik hodnot. Jelikož hodnoty jsou výsledkem hodnocení a zároveň slouží jako další hodnocení (Prudký, 2009). „Hodnocení představuje vnímání věcí, událostí a našich činů a jednání právě skrze naše hodnoty. V procesu hodnocení věcem, událostem a činům připisujeme určitou hodnotu“ (Göbelová, 2008, s. 19). Cakirpaloglu (2009) doplňuje, že hodnocení je pojem označující vztah člověka vůči prožívané realitě.

Pokud bychom chtěli hovořit o uspořádání hodnot, zmínili bychom pojem **hodnotový systém**, který představuje uspořádané pořadí hodnot jednotlivce, skupiny nebo společnosti dle významnosti (Kolář, 2012). Vycházíme obecně z předpokladu, že hodnoty nejsou obsaženy v osobnosti jedince samostatně, nýbrž vytváří určité celky a uskupení. Ty jsou vzájemně provázané a vážou se na další kategorie konstruktů v osobnosti (Seitl, 2012). Tento systém se může pozměnit s přibývajícím věkem či životními zkušenostmi. Rovněž jej mohou pozměnit změny sociálního postavení jedince nebo změny společenských poměrů (Kolář, 2012).

Vnitřní strukturu tohoto hodnotového systému můžeme charakterizovat prostřednictvím několika subkultur a to hierarchií, hodnotovým žebříčkem, hodnotovou preferencí a již v předchozí podkapitole zmiňovanou hodnotovou orientací.

Hierarchie, značí hodnotové uspořádání podle principu subordinace pyramidního charakteru různého stupně obecnosti, významu či funkce (Cakirpaloglu, 2004). Tento systém odráží priority a význam hodnot pro daného jedince (Hartl, Hartlová, 2010).

Druhý typ hierarchie bývá označován jako **hodnotový žebříček**, ten souvisí s problematikou horizontálního a vertikálního uspořádání hodnot (Seitl, 2012). Vágnerová (2016) dodává, že žebříček hodnot odpovídá hierarchii potřeb, neboť potřeby motivují jedince k určitým aktivitám zaměřených na získání toho, co je pro něj důležité a významné.

K popisu dalších skupin obsahově provázaných hodnot v rámci celého systému lze užít také pojem **hodnotová preference**. Preference značí kombinaci vertikálního a horizontálního přístupu k hierarchii. O hodnotové preferenci hovoříme v případě, kdy nacházíme sdružení více hodnot, které mají totožné či obdobné obsahové zaměření nebo v případě dominance v těchto hodnot v systému daného jedince (Seitl, 2012).

2.3 Funkce hodnot

Hodnoty ve společnosti fungují v mnoha dimenzích. Lze na ně nahlížet v souvislosti s jednotlivcem či civilizací, od mikroúrovně až po makroúroveň, z hlediska krátkodobého či dlouhodobého charakteru (Prudký, 2009). Funkční podstatu hodnoty můžeme zobecnit následující definicí: „Hodnoty představují vytoužené, hlavně uvědomělé tendence konstituující bio-psycho-socio-duchovní podstatu lidského bytí“ (Cakirpaloglu, 2009, s. 322).

Hodnoty plní **funkce**:

- **Stavebních kamenů kultury**, hodnoty slouží jako jeden ze základních znaků kultury. Jistou kulturu poznáváme jako určité seskupení uznávaných hodnot, například jedince, společenství či národa. V případě, kdy nepoznáme hodnoty dané kultury a celkové vztahy mezi nimi, není možné poznat ani kulturu.
- **Jako součást utváření obsahu sociálních fenoménů a vztahů**, hodnoty a normy tvoří jádro veškerého sociálního i osobnostního systému. Proto pro pochopení obsahu sociálních aktivit jedinců a uspořádání společenství, je potřeba rozpoznat nejprve přijaté a sdílené hodnoty.
- **Udávání jednoho z definičních znaků osobnosti**, hodnoty jsou analyzovány ve vztahu například k potřebám, chování, schopnostem nebo obsahu motivace.
- **Zdroj motivace a chování**, zde je funkce hodnot vysvětlována pomocí tzv. logogramu struktury motivace, ve kterém nalezneme bohatou strukturu úrovní motivačních struktur, jejich provázanost a umístění hodnot.
- **Součást identifikátorů skupiny nebo etnika, společenství či institucí**, v sociologickém pojetí značí identita přijetí shodných hodnot, motivů a ideálů danou skupinou, národem nebo společenstvím. Bez poznání těchto sdílených hodnot není možno rozpoznat, ztotožnit se, či jakkoliv působit na tyto identity.

- **Zdroje sociální a kulturní soudržnosti**, hodnotová strukturu poskytuje obsahový základ sociální soudržnosti, rovněž utváří základ pro motivaci k aktivitám, které ovlivňují sociální soudržnost ve společnosti.
- **Zdroje a charakteristika rozvrstvení a hierarchizace společnosti**, hodnoty v procesu sociálního uspořádání mají několik úloh. Slouží jako zdroje obsahu sociálních rolí, jako garance uspořádání společnosti, jako zdroje prorůstání nebo homogenizace či jako možnosti vzestupu a sestupu.
- **Atribut morálky**, zde je funkce hodnot přímo spojena s vymezením morálky, ta je chápána jako hodnotové zakotvení jedince či společenství.
- **Základy politických filozofií a ideologií**, v politické filozofii je nezbytné zpracovat teorie hodnot, neboť jinak není možné „vytvářet nezbytná východiska pro možnost kritického posouzení jednotlivých konceptů politické filozofie ani posoudit míru jejich úspěšnosti při praktické aplikaci“ (Prudký, 2009, s. 58).

Běžně na většinu hodnotových funkcí lze nahlížet z individuálního a společenského hlediska. Rozdělení **individuálních funkcí hodnot** poskytl McGuire, který je následně rozdělil do dvou behaviorálních celků:

- **Funkce adaptace hodnot** na fyzické a sociální podmínky, tato funkce vypovídá o takových hodnotách, které orientují nebo slouží jako kritéria v neznámých a nových situacích. Řadíme sem dané standarty či vzory určitého chování, prostřednictvím kterých jedinec posuzuje situace, řeší vzniklé konflikty a volí vhodná stanoviska. Převážnou většinu těchto hodnot jedinec přijímá v průběhu socializace, a to jako dané obsahy nebo vlastní zkušenosti.
- **Funkce překonávání vlastní existence**, tato funkce má stěžejní význam pro cíle a stavy s nejvyšším stupněm žádoucnosti. Řadíme sem sebehodnocení, seberegulaci, funkci logického a abstraktního myšlení a také vědomí o žádoucnosti (McGuire in Cakirpaloglu, 2009).

Nyní se zaměříme na **společenské funkce hodnot**:

- Funkce **sociální integrace** se týká procesů vztahující se k udržení skupiny a veškeré společnosti. Jedná se především o sociální kohezi, efektivitu, stabilitu a další jevy podobné skupinové dynamice. Mezi integrační funkce patří také sociální kontrola, prevence deviantního chování a zaměření se na sociálně přijatelné obsahy.
- Funkce **sociální racionalizace**, ta hraje důležitou roli v dynamice společnosti. V této souvislosti hodnota slouží k ospravedlnění různých společenských zájmů, především prostřednictvím rozsáhlé společenské podpory pro daný obsah či cíl (Cakirpaloglu, 2009).

S dalším vymezením funkcí hodnot se setkáváme u Rokeacha, který vymezuje funkci hodnot jako určité standarty, obecné projekty, které mají sloužit při rozhodování a řešení konfliktů. Dále hodnoty plní funkci motivů, adaptátorů, slouží jako zdroje adjustace a komunikace, rovněž slouží jako zdroj sebeobrany a sebeaktualizace (Rokeach in Prudký, 2009). Obdobné funkce uvádí také Schwartz, který ve svých pracích mimo jiné z Rokeacha vycházel. **Schwartz** uvádí, že hodnoty vykonávají **funkce**:

- motivace chování,
- ospravedlňují naše předchozí chování,
- utvářejí standarty hodnocení lidí a určitých situací,
- utvářejí podstatu postojů,
- ovlivňují naši soustředěnost a vnímání (Schwartz in Zášková, 2009).

2.4 Klasifikace hodnot

Hodnoty představují poměrně stabilní a subjektivně odstupňovanou strukturu, která působí jako životní program. V průběhu života však přirozeně dochází k zákonitým změnám, ke kterým dochází na základě změn odehrávajících se ve vnitřním vztahovém rámci každého jedince (Farková, 2017).

Hodnoty můžeme obecně rozdělit na **pozitivní**, které jsou pro jedince žádoucí a na **negativní**, které jsou nežádoucí. Také je lze dělit na **přímé** a **nepřímé** hodnoty. Přímá hodnota bezprostředně uspokojuje potřeby, zájmy a přání daného jedince. Prostřednictvím nepřímé hodnoty lze uspokojit hodnotu přímou (Hartl, Hartlová, 2010).

Koncepce hodnotových typů **E. Sprangera** pojednává o šesti typech hodnotových útvarů:

- **ekonomický** typ, nahlíží na vše z hlediska praktičnosti a užitečnosti, je zaměřen k prosperitě a shromažďování majetku,
- **estetický** typ, nejvyšší hodnotou je pro něj harmonie, má sklon k individualismu,
- **náboženský** typ, nejvyšší hodnotu vidí v jednotě, směřuje k absolutním hodnotám,
- **politický** typ, hodnotí nejvýše moc, vyhledává možnosti, ve kterých by mohl soutěžit, také rád ovládá druhé jedince,
- **sociální** typ, vyznačuje se altruistickým chováním,
- **teoretický**, soustředí se na hledání pravdy, je zaměřen také ke kritice (Říčan, 2010).

Sprangerův systém však ukazuje historickou podmíněnost hodnot, nyní bychom vedle ekonomického typu umístili technický typ, který představuje zaujetí technickou revolucí. Také hodnoty spojené se sportem a kulturou těla v systému Sprangera postrádáme, tyto hodnoty jsou však důležité, jelikož nyní výrazně určují životní styl dnešních lidí. Pro mnoho lidí má také vysokou hodnotu osobní svoboda. Co se týká náboženského typu, ten sice nezanikl, nicméně prožitkové kvality, které se původně vztahovaly k danému náboženskému vyznání, jsou nyní převážně u mladých lidí spojeny s jiným obsahem. Ostatní hodnotové typy nevytizely a jsou stále užívanými pojmy (Říčan, 2010). Souběžně se ke Sprangerově typologii hodnotové orientace vyjadřuje i Vágnerová (2010), která poukazuje na fakt, že i přes to, že jsou hodnoty převážně stabilní, dochází v závislosti sociokulturních vlivů k nepatrným změnám. Pokud **srovnáme Sprangerovu typologii s aktuální typologií, lze pozorovat tyto shody a rozdíly:**

1. **Láska** k lidem, především k rodině či blízkým, patří mezi hodnoty, které jsou trvalé, jelikož vychází ze základní psychické potřeby milovat a být milován. Právě rodina, představuje pro mnoho jedinců nejvyšší hodnotu, z toho vychází motivace svým příbuzným pomáhat, zároveň jedinec ví, že v případě potřeby, pomůže rodina zase jemu.
2. **Materiální hodnoty**, byly i v minulosti velmi významné, nicméně v současnosti nabírají stále větší významnosti, a to především vzhledem ke konzumnímu stylu života, který se vyznačuje získáváním a užíváním majetku. V současnosti si můžeme všimnout, že významnou materiální hodnotou je také důraz na vlastní tělo, zejména na zevnějšek jedince, tedy fyzickou sílu a krásu.

3. **Moc**, představuje další hodnotu, která je pro mnoho lidí významná. Moc lze chápat jako touhu po ovládnutí a podřízenosti ostatních lidí, avšak lze ji chápat i jako touhu po úspěchu. Touha po úspěchu závisí na schopnostech a dovednostech daného jedince. V současnosti hodnota úspěchu roste na významnosti, důvody jsou mezi jedinci však poměrně rozmanité.
4. **Pravda**, je spojena se smyslem poznání podstaty a zákonitostí. Pro některé jedince může mít značnou hodnotu, která udává směr jejich životu. Mnoho lidí touží znát pravdu, neboť jim pomáhá se lépe orientovat v životě a také v lidech vyvolává pocity jistoty.
5. **Svoboda**, je hodnotou, u které se v průběhu společenského vývoje měnil značně význam. V současnosti ji je přikládána značná významnost, avšak může zahrnovat různé aspekty, nemusí ji tedy všichni jedinci chápat totožně. Je možné ji chápat jako osobní svobodu, kdy nebudou omezeny individuální potřeby jedince nebo svobodu koordinovanou, zaměřenou na zodpovědnost a ohled nad druhými lidmi. Je však zřejmé, že v současnosti je kladen především důraz na svobodu osobní.
6. **Moudrost**, v tomto případě se již nemusí jednat pouze o náboženskou orientaci, tak jako tomu bylo dříve. Nyní může jít také o nadosobní hodnoty určující lidské směřování.
7. **Morální hodnoty**, jsou úzce spjaty s normami, dle kterých by se lidé měli řídit a přizpůsobovat jim své chování, nicméně v současnosti není morálním hodnotám u většiny lidí přisuzovaná vysoká hodnota. Morální hodnoty jsou spíše chápány jako omezující a nepřinášející žádné potěšení (Vágnerová, 2010).

S odlišným konceptem se setkáváme u **V. E. Frankla**, který dělí hodnotové kategorie do **tří typů**:

- **postojové hodnoty**, jsou spojené se schopností nalézat vhodné stanovisko, smysl, postoj a přístup v naprosto beznadějných situacích,
- **tvůrčí hodnoty**, zahrnují aktivitu a produktivitu, souvisí tedy se snahou něco tvořit, umět či dělat,
- **zážitkové hodnoty**, obohacují náš život a jsou spojené s touhou něco zažít, někoho milovat (Farková, 2017).

Další klasifikaci hodnot uvádí **Rokeach**, který nabízí rozdělení hodnot na cílové a instrumentální.

- **cílové** hodnoty určují konečný stav,
- **instrumentální** hodnoty slouží jako prostředky a možnosti k dosažení cíle, jsou to tedy určité způsoby chování a jednání (Prudký, 2009).

S jiným konceptem hodnot se setkáváme i u **Maslowa**, ten předkládá uspořádání hodnot, které jsou na nejobecnější úrovni rozděleny na **deficitní** (D – hodnoty) a **růstové** hodnoty (B – hodnoty), které jsou v hierarchickém uspořádání na nejvyšším postavením. Deficitní hodnoty jsou ve většině případů pevně hierarchicky uspořádané vzhledem k deficitním potřebám, které jsou jejich základem, pořadí těchto hodnot je ovlivněno silou a prioritou potřeb daného jedince. S D – hodnotami je spojeno uspokojování základních potřeb, jako je potrava, bezpečí či láska. Naopak B – hodnoty mezi sebou nemají hierarchický vztah, nicméně nejsou od sebe ani zcela odlišné, nýbrž se vzájemně prolínají. B – hodnoty, představují tendenci k růstu osobnosti, patří mezi ně například spravedlnost či soběstačnost (Seitl, 2012).

2.5 Schwartzova koncepce hodnot

Profesor Shalom H. Schwartz vychází z koncepce lidských hodnot jako žádoucích cílů s různou významností, tyto hodnoty mají charakter vůdčích principů v životě jedince. Ve svých pracích vycházel především z Rokeacha, zdrojem pro přehled motivačních typů se staly hodnoty, definované Rokeachem jako instrumentální a cílové (Řeháková, 2006).

Základ tvoří typ motivačního cíle, který hodnoty vyjadřují, zároveň na základě typu motivačního cíle jsou hodnoty dále diferenciovány (Schwartz in Zášková, 2009). V této souvislosti je možné definovat skupinu tří cílů, nebo jak uvádí Řeháková, tři univerzální požadavky lidské existence. Ty vycházejí z biologických potřeb, potřeb sociální interakce a skupinového fungování a z potřeb přežití a zabezpečení zájmu skupin (Řeháková, 2006).

Výsledkem bylo 8 podob motivačních typů hodnot, nicméně na základě výsledků výzkumných šetření prošla teorie několika změnami, v souvislosti s tím bylo v závěru vytvořeno celkem **deset hodnotových typů** – samostatnost, stimulace, požitkářství, úspěch, moc, bezpečnost, konformismus, tradice, benevolence, univerzalizmus. Následně si každý hodnotový typ stručně charakterizujeme.

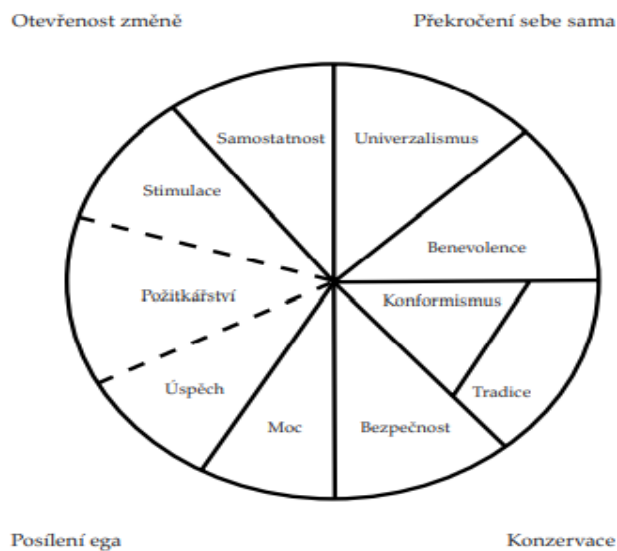
1. **Samostatnost**, cílem je určitá nezávislost myšlení a výběru jednání, tvořivost a zvědavost. Typ byl odvozený z potřeby autonomie, nezávislosti a touhy mít vše pod kontrolou.
2. **Stimulace**, cílem je vzrušení, zkoušení nových věcí, výzvy a určitá rozmanitost, tento typ byl odvozen z předpokladu, že k optimální úrovni aktivace je nutná pestrost a mnohotvárnost podnětů.
3. **Požitkářství**, cílem je zažít rozkoš a požitek či uspokojit své smysly. Typ je odvozen z potřeby potěšení, které vzniká na základě uspokojení.
4. **Úspěch**, motivační cíl je zaměřen na osobní úspěch, který se projevuje prostřednictvím schopnosti posuzované podle sociálních standardů.
5. **Moc**, cílem je dosažení sociálního statusu, prestiže, autority, kontroly či dominance nad lidmi a zdroji. Zahrnuje také touhu po bohatství.
6. **Bezpečnost**, cílem je vlastní bezpečnost, celková harmonie a stabilita jedince. Zároveň je tento typ zaměřen na celkovou bezpečnost společnosti a vztahů.
7. **Konformismus**, cílem je sebekontrola a sebeovládání v jednání, zálibách a popudech, u kterých je možné, že by z nějakého důvodu mohli znepokojit nebo ohrozit ostatní či porušit společenská očekávání nebo normy. Zahrnuje také úctu k rodičům a starším lidem.
8. **Tradice**, cílem je oddanost a respekt k přijetí zvyků a myšlenek dané společnosti, kultury či náboženství.
9. **Benevolence**, motivačním cílem je prosperita lidí, s nimiž jsme v každodenním kontaktu.
10. **Univerzalismus**, tento typ zahrnuje dřívější zralost jedince. Motivačním cílem je tolerance, pochopení a uznání, také však ochrana blaha lidí a přírody. Soustředí se rovněž na spravedlnost a rovnost (Řeháková, 2006).

Všech zmíněných deset hodnotových typů je systematicky spojeno s ostatními. Hodnoty, které se nacházejí na jedné straně kruhu silně negativně korelují s hodnotami, nacházejícími se na druhé straně kruhu, oproti tomu pozitivní korelaci nalezneme u hodnot, které jsou v blízkosti. Můžeme tedy konstatovat, že čím prostorově blíže jsou hodnoty v kruhu umístěny, tím více jsou si podobné a tím více mají obdobný motivační obsah.

Naopak, čím jsou hodnoty od sebe vzdálenější, tím rozpornější je jejich motivace (Schwartz in Zášková, 2009).

(Zdroj: Schwartz in Řeháková, 2006)

Teoretický model vztahů mezi deseti motivačními typy hodnot

Obrázek 1 – Teoretický model vztahů mezi motivačními typy hodnot

Výše na obrázku můžeme vidět strukturu hodnot, kterou „lze stručně vyjádřit ve dvou ortogonálních dimenzích. První dimenze proti sobě staví **posílení ega a překročení sebe sama**. Na této dimenzi stojí hodnotové typy **moc a úspěch**, které zdůrazňují především sledování vlastních zájmů, v opozici k hodnotovým typům **univerzalizmus a benevolence**, které se starají zejména o blaho a zájmy druhých. Druhá dimenze proti sobě staví **otevřenost ke změně a konzervatismus**. Na této dimenzi stojí hodnotové typy **samostatnost a stimulace** (nezávislé jednání, myšlení a cítění, připravenost k novým zkušenostem) v opozici k hodnotovým typům **bezpečnost, konformismus a tradice** (sebeomezení, pořádek, odpor ke změnám)“ (Řeháková, 2006, s. 6). Přesto, že popsaná struktura odpovídá spíše individuálním hodnotám, Schwartz dodává, že platnost odpovídá i hodnotám na kulturní úrovni.

Schwartz při výzkumu hodnotových orientací vytvořil dvě dotazníkové metody, první je SVS (Schwartz Value Survey) a druhá PVQ (Portrait Value Questionnaire), mezi psychology patří v současnosti tyto dotazníkové metody k jedním z nejvyužívanějších pro studium hodnotové preference (Schwartz in Zášková, 2009). V praktické části diplomové práce budeme vycházet právě z dotazníkové metody PVQ.

3 DETERMINANTY PODÍLEJÍCÍ SE NA UTVÁŘENÍ HODNOTOVÉ ORIENTACE

Psychologové si často kladou otázku, které faktory nejvíce ovlivňují a formují naše chování, názory, postoje a zejména také hodnoty. Mezi **vnější determinanty** ovlivňující vývoj jedince patří prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá, jedná se především o rodinné, školní, vrstevnické a lokální prostředí. Rovněž mezi vnější determinanty řadíme také výchovu. Mezi **vnitřní determinanty** pak dále zahrnujeme především biologické předpoklady jedince, tedy dědičnost.

Je evidentní, že mezi těmito determinanty podílejícími se na utváření hodnotové orientace má stěžejní místo zejména **rodina, výchova a prostředí**. Mohli bychom pravděpodobně očekávat, že pokud by se jedinec narodil a vyrůstal na jiném místě, které by se výrazně odlišovalo od prostředí, ve kterém vyrůstal, odebíral by se jeho život jiným směrem. Obdobné by to bylo v případě rodiny, tedy, že život jedince by se pravděpodobně ubíral jinou cestou, kdyby by se narodil do jiné rodiny. Jelikož víme, že má zásadní vliv v životě jedince již od jeho narození (Bendl, 2016). Především proto, že rodina a okruh nejbližších lidí se prezentují určitými názory, hodnocením a požadavky, které si později dítě přebírá za své (Vágnerová, 2010). Můžeme tedy říct, že to vypovídá o tom, že jsme závislí na prostředí, neboť nás výrazně ovlivňuje a podmiňuje především naše myšlení, uvažování, cítění a chování (Bendl, 2016).

Jelikož je naše diplomová práce zaměřena na jedince vyrůstající v dětských domovech, uvádíme jako jednu z determinant podílející se na utváření hodnotové orientace i **ústavní výchovu** se zaměřením na **dětských domov**. Jako jednu z determinant hodnotové orientace ji uvádíme proto, že pokud jedinec vyrůstá bez své rodiny a rodinného prostředí, je to bezpochyby velkým zásahem do života jedince.

Významnou roli při formování hodnotové orientace mají také různé ideologie, které jsou v dostatečné a srozumitelné formě jedinci opětovně mediálně či osobně prezentovány. Avšak je bezpochyby zřejmé, že vliv těchto faktorů je individuální, a i výsledná hodnotová orientace se odvíjí od osobnosti daného jedince (Vágnerová, 2010). Nesmíme také opomenout fakt, že hodnotová orientace jedince se utváří a formuje během celého života a svoji roli hrají jak vnější činitelé, tak také vrozené dispozice (Kraus, 2001).

3.1 Rodina

V současnosti existují různé typy rodin, to je spojeno se stále obtížnějším vymezením pojmu rodina. Pokud bychom měli vybrat jednu definici, z našeho pohledu nejužitečnější a nejpřesnější byla by to definice od Matějčka, který uvádí, že rodina „má jedinečné a výsadní postavení v několika směrech. Předně, jen ona stojí na počátku – a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Za druhé, nejpřirozenějším způsobem a nejvýdatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte. A za třetí, je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny vztahy další, do nichž samo vstoupí“ (Matějček in Knotová, 2014, s. 36).

Rodina patří mezi nejdůležitější sociální skupinu, která nejvýrazněji **ovlivňuje psychický vývoj jedince**. Jelikož jsou všichni členové rodiny ve vzájemné interakci, dochází k ovlivňování a přizpůsobování všech členů, často k tomu může docházet i neúmyslně a nechtěně (Vágnerová, 2012).

Rodina dítěti individuálně a charakteristickým způsobem **zprostředkovává rozmanité zkušenosti**. Právě tyto základní poznatky, které dítě získá, mají vliv na reakce a chápání nových informací. Dítě tak prostřednictvím rodiny získá zkušenost, jak interpretovat určité sociální signály, osvojí si také určité vzorce chování, které byly v rodinném prostředí vyžadovány a uplatňovány. Rovněž si také osvojí způsoby, kterými má projevovat své názory a pocity.

Rodina vytváří prostředí, které by mělo fungovat jako určité **citové zázemí** jedince, mělo by poskytovat především **zdroj jistoty a bezpečí**. Zároveň dochází k modifikaci postojů dítěte k celému světu.

Rodiče se také značně podílí na celkovém **rozvoji schopností, dovedností a kompetencí** dítěte, právě oni rozhodují, jaké jsou významné a pozitivně hodnocené, a jaké považují za bezvýznamné. Do značné míry ovlivňují také míru sebedůvěry, která je důležitá pro budoucí život jedince ve společnosti. Ve všech těchto případech se opět značně **odráží hodnotový systém celé rodiny** (Vágnerová, 2012).

Můžeme tedy shrnout, že rodina by měla naplňovat základní psychické potřeby dětí a ostatní členů rodiny, především pak pocit bezpečí a jistoty (Knotová, 2014). Obecně můžeme říct, že primární funkce rodiny spočívá v tom, že již od narození ovlivňuje vývoj jedince a vytváří citové vazby, které mají dlouhodobý vliv na dítě. Dítě si tak do života odnáší základní pojetí citů a modely chování jako své dispozice či sklony. S tím také souvisí zprostředkující funkce

rodiny, která tkví v tom, že si v jejím vztahovém rámci dítě osvojuje základní hodnoty, prostřednictvích, kterých se tak připravuje na společenský život (Jedlička, 2015).

To znamená, že rodina plní funkci primárního nositele kultury, zprostředkovatele norem, hodnot a také kulturních vzorců, jako jsou například tradice, zvyky, ale i zákony (Knotová, 2014).

Výše jsme si popsali, jak by rodina měla fungovat a jaké funkce by měla plnit, bohužel ne vždy tomu tak je. Vzhledem k tomu, že nároky a požadavky na rodinu v dnešní společnosti stále vzrůstají, následkem toho často bývá, že **rodina není schopna** v dostatečné míře **plnit některou ze svých funkcí** nebo je neplní vůbec, vývoj dítěte se tak stává ohrožen. Rodinné prostředí je pro jedince ohrožující v případě, kdy přichází na svět jako nechtěné nebo kdy rodiči nemají zájem o blaho dítěte. Také v případě, kdy je dítě zanedbáváno či citově vydíráno. V opačném případě mohou být pro dítě ohrožující také přehnané nároky na dítě ze strany rodičů. Tato ohrožení nemohou zůstat bez zanechání následků především na vývoji osobnosti dítěte (Kraus, Poláčková, 2001).

Nyní se zaměříme výhradně na **vliv rodiny při utváření hodnot dítěte či dospívajícího**. Celkově k hodnotám, které rodina uznává, zaujímá jedinec vždy určitý postoj, nicméně způsob, jakým se vliv rodiny projeví na dítěti či dospívajícím je různý. Někteří jedinci se s hodnotami rodičů mohou ztotožnit, avšak mnoho z nich si může vytvořit opačný postoj, proto se z původních hodnot uznávaných rodinou, stanou antihodnoty. Tento jev je typickým projevem dospívání, kdy se dospívající snaží odpoutat od rodičovských autorit, odlišit se od ostatních a také se osamostatnit. Důvodů však může být mnohem víc, svou roli hraje také celkový vztah s rodiči, jejich osobnost, autentičnost a celkový rodičovský hodnotový systém (Vágnerová, 2016).

Svůj vliv při utváření hodnot mají i hodnoty, které stojí za jednáním rodičů, včetně těch situacích, kdy se rodiče **vědomě nesnaží o vliv** těchto hodnot či dokonce v situacích, kdy si **nepřejí, aby jejich jednání mělo nějaký vliv**. Nicméně i takový nezáměrný a necílený přenos hodnot má značný vliv na utváření hodnotového systému jedince, zejména potom dítěte či dospívajícího. Takové působení často může mít dokonce **silnější vliv na utváření hodnotového systému** jedince, než cílené a výchovné působení rodičů.

Na závěr bychom uvedli, že přenos hodnot rodičů na dítě se uskutečňuje během každodenního jednání, zvláště pak při řešení náročných situacích, kdy se projeví skutečné chování a hodnoty rodičů (Sak, 2000).

3.2 Výchova

Výchova jako záměrná činnost je uskutečňována na základě lidské zkušenosti, poznání a přijatých hodnot (Göbelová, 2008). V pedagogické spojitosti můžeme hovořit o výchově k hodnotám, jako o určité kultivaci hodnotového myšlení, jednání, cítění, postojů, které se společně s obecně uznávanými hodnotami předávají z generaci na generaci (Kolář, 2012).

Výchovu k hodnotám můžeme dle Brezinky (1996) chápat jako snahu pomoci jedincům poznat a rozvíjet jejich osobní hodnoty. Zároveň také jako snahu dosáhnout určité senzibility ve vztahu k hodnotám a morálce. Představuje rovněž pomoc při objasňování určitých hodnot a také pomáhá při odstranění předsudků o hodnotách.

Výchovu k hodnotám lze chápat jako:

- jakoukoli výchovu zaměřenou na výchovné cíle,
- výchovu k vědění o statcích, o jejich užívání, osvojení a úctě k nim (morálka, právo, jazyk, umění povolání, zdraví),
- výchovu k morálním povinnostem, kompetencím, normám a ctnostem,
- výchovu všech hodnotových idejí, včetně právních, náboženských, politických, estetických či hospodářských,
- výchovu k získávání hodnotových postojů, stanovisek a přesvědčení,
- výchovu k umění správně hodnotit, včetně výchovy k ohodnocování sebe samého.

Ve výchově dětí a dospívajících mají nezastupitelnou úlohu a také odpovědnost právě rodiče, kteří by svým způsobem života a chováním měli být pro děti a dospívající vzorem. Právě rodiče jsou odpovědní za všestranný vývoj jedince, proto by měli soustavně pečovat a pečlivě dbát o jeho výchovu (Vacínová, 2010).

Je zřejmé že výchovou je možné ovlivňovat tvorbu hodnot v pozitivním či negativním slova smyslu. Nejvíce je možné ovlivňovat výchovu hodnot u dětí či dospívajících, kteří ještě nemají vytvořené stabilní hodnoty, avšak je to možné i u dospělých, kteří již mají vytvořené

určité hodnoty. Výchovou bychom měli usilovat o vytvoření takových hodnot, které budou společensky pozitivní a uznávané (Kolář, 2012).

Výchova k hodnotám si klade za **cíl** následující:

- poznání, chápání a další rozvíjení vlastních hodnot s následným utvořením určité hodnotové orientace,
- získání citu pro hodnoty a morální dimenzi, která bude v souladu s etickými pravidly,
- rozvíjet schopnost jednat v souladu s hodnotou, a to i v případě nepříznivé situace,
- objevovat a nalézat takové hodnoty, prostřednictvím kterých jedinec porozumí vlastním tradicím a zároveň si uvědomění odlišnost od jiných kultur,
- schopnost řešit hodnotová dilemata,
- zvládnout existenci v pluralitním světě hodnot,
- odstranit předsudky a nevhodný přístup k jiným hodnotovým postojům (Göbelová, 2008).

Výsledky správné a vhodně zvolené výchovy „zahrnují soubor určitých kvalit, postojů, hodnot a vlastností osobnosti, které jsou nezbytné pro chování a jednání každého člověka“ (Čábalová, 2011, s. 49). Právě správná rodičovská autorita je nutnou podmínkou pro úspěšné působení na jedince. Převážně pak nevhodné a nesprávné postoje rodičů a ostatních členů rodiny jsou předpokladem pro chybné výchovné působení na jedince. Tato **nesprávná rodinná výchova** se může projevat v těchto typech výchovy:

- **Autoritativní výchova**, při tomto typu výchovy hrozí dítěti nedostatek něžnosti a lásky, a to v případě, kdy tuto výchovu uplatňují oba rodiče. V případě, kdy ji uplatňuje pouze jeden z rodičů, dítě je citově nevyrovnané, proto se tak často pokouší prosazovat své názory útokem a vzdorem.
- **Rozdílná výchova**, při této výchově mají rodiče navzájem odlišný způsob výchovného působení nebo často přechází od jednoho způsobu výchovy k druhému. Takový způsob výchovy pak vede k tomu, že se u dítěte projevuje nervozita a vzdorovitost.

- **Zanedbávající výchova**, ta probíhá především v rodinném prostředí, které je k dětem nevšímavé a nepřátelské. Následkem takové výchovy je celková zanedbanost dětí po rozumové, sociální i citové stránce. Dětem poté chybí pozornost a péče, což se projevuje následnou agresivitou, bezcitností a pasivitou ze strany dětí.
- **Odmítavá výchova**, postihuje ve většině případů děti, které byly nechtěné. Rodiče odmítají zabezpečit potřeby jedince, zejména se jedná o potřeby bezpečí a jistoty.
- **Přehnaná výchova s příliš úzkostlivým postojem k dítěti**, ta se projevuje tím, že rodiče dají dítěti vše, o co si řekne. Pokud dítěti zrovna nedopřejí to, co chce, dítě spustí pláč, jelikož ví, že na rodiče platí. Takové dítě pak vyrůstá bez jakékoliv autority, následkem toho bývá dítě egoistické, rozmazlené a vyžaduje neustálou pozornost. V případě přílišné lásky k dítěti, dochází k omezení samostatnosti dítěte, neboť jsou rodiče neustále v jeho přítomnosti. Následkem toho je dítě plaché, stydlivé, nesamostatné, v horším případě se může stát, že bude i vývojově zaostalé.
- **Příliš povolná výchova**, tato výchova spočívá v tom, že rodiče nekladou na dítě požadavky, ničím ho neomezují, snaží se mu vše splnit a řeší za něj veškeré drobné problémy i překážky. To vede k tomu, že je dítě rozmazlené a neschopné řešit své problémy.
- **Perfekcionistická výchova**, je spojena s přehnanými nároky na dítě. Rodiče by chtěli mít dítě, které bude ve všem nejlepší, tím podněcují v dítěti touhu vyniknout nad ostatními. Tím, že rodiče neschvalují průměrné výkony, vytváří u dítěte nesprávný postoj k sobě samému i k ostatním. Takové dítě je často neoblíbené a vzhledem k perfektním výkonům, které musí podávat, je i často přetížené a unavené.
- **Nedostatečná výchova**, značí nezáměr rodičů o dítě, ten může mít různé příčiny, mezi které patří například nepřípravenost rodičů, nízká úroveň rodiny či nedostatečné pedagogické schopnosti a charakterové vlastnosti. To se projevuje především zanedbáváním péče o dítě či nedostatkem lásky. Zároveň jsou rodičům přednější vlastní zájmy a potřeby. Takový chladný vztah rodičů vede k tomu, že dítě se podobně chladně chová i k ostatním, což následně vede k tomu, že později nedokáže citově přilnout jinému člověku (Vacínová, 2010).

Na závěr bychom jen doplnili, že je nepochybný faktem, že základem péče o dítě by měla být rodina a její nenahraditelné prostředí a vazby mezi členy. Fungující rodina by měla poskytovat přirozenou atmosféru pro výchovu jedince. Z úmluvy o právech dítěte vyplývá, že dítě má právo znát své rodiče a rovněž má právo na péči svých rodičů (Sychrová, 2014). Nicméně, „nastane-li situace, která ohrožuje řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte, kterou rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nemohou nebo nejsou schopni sami řešit, je nezbytné přijmout na ochranu dítěte a k poskytnutí pomoci rodičů, nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte potřebné opatření sociálně – právní ochrany. Při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte v jeho rodinném prostředí a není-li to možné v náhradním rodinném prostředí“ (Sychrová, 2014, s. 45–46).

3.3 Ústavní výchova

Mnoho odborníků dodnes stále diskutuje o tom, zda pro vývoj dítěte je lepší nefungující rodina nebo „fungující ústav“. Například Janský (2004) uvádí, že ústavní výchova může být určitým východiskem, ale není ideálním řešením. Dodává, že ústavní výchova sice chrání jedince před nefungující rodinou a poskytuje mu kvalitní sociální zabezpečení, nicméně na druhou stranu nastavuje normy, prostřednictvím kterých si jedinci poprvé uvědomují odpovědnost za své jednání. Také Matoušek (in Sekera, 2010) považuje ústavní výchovu za pokus o vytvoření umělého domova.

Pokud se zaměříme na pojem **ústavní výchova**, můžeme říct, že se jedná o právní pojem. Velmi často se můžeme setkat také s pojmem ústavní péče, který je mnohdy mylně považován za synonymum. Zjednodušeně tyto pojmy lze chápat tak, že ústavní výchova je součástí ústavní péče, která má širší zaměření (Sychrová, 2014).

Ústavní výchova začíná **plnit svou úlohu** v případě, kdy **rodina z určitých důvodů selhává v péči o dítě** a není schopna nadále o dítě pečovat, rovněž v případě, kdy **není možné zvolit osvojení či pěstounkou péči** o dítě. Je proto nezbytné zaopatřit dítěti jiné výchovné prostředí, zde svou úlohu plní právě ústavní výchova (Průcha, Walterová, Mareš, 2013).

Ústavní výchova spadá pod resort Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. Je upravena Občanským zákoníkem a řídí se zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Ústavní výchova patří mezi opatření, které nařizuje

soud. Mezi zařízení ústavní výchovy patří diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav (Česko, 2002).

Diagnostický ústav je určen pro děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochranou výchovou. Na základě výsledků komplexního vyšetření dítěte se zpracovává zpráva s návrhem určitých specifických výchovných a vzdělávacích potřeb dítěte. Diagnostický ústav plní dle potřeb dítěte diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační úkoly. Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu není zpravidla delší než 8 týdnů (Česko, 2002).

Výchovný ústav je zařízením zaměřené na péči o jedince starší 15 let s uloženou ochrannou výchovou nebo nařízenou ústavní výchovou, kteří mají závažné poruchy chování. V případě, kdy je jedinec starší 12 let a nemůže být kvůli svým závažným poruchám chování umístěn v jiném zařízení, je možnost jej umístit do výchovného ústavu. Výchovný ústav plní především výchovnou, vzdělávací a sociální úlohu (Sekera, 2009).

Dětský domov se školou je zařízením, kde jsou umístěni jedinci zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Účelem dětských domovů se školou je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování nebo vyžadující pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu výchovně léčebnou péči. Rovněž také pro děti, kteří mají uloženou ochrannou výchovu. Vzdělávání probíhá nejčastěji ve škole, která je součástí zařízení (Česko, 2002).

Dětský domov, jelikož se v diplomové práci zaměřujeme na jedince z dětských domovů, budeme o dětském domově pojednávat více v následující samostatné podkapitole.

Důvody nařízení ústavní výchovy jsou stanoveny v Občanském zákoníku, kde jsou také uvedeny náležitosti o délce pobytu a okolnosti související se zrušením či prodloužením ústavní výchovy. Ústavní výchova je jednou z forem o dítě, kterou může nařídit soud, a to v případě jeli „výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu“ (Česko, 2012, § 971).

Samozřejmě i s **ústavní výchovou jsou spojena určitá rizika**. Autoři Langmeier a Matějček (2011) upozorňují především na psychickou deprivaci u jedinců vyrůstajících v ústavních zařízeních. Právě v zařízeních trvalé kolektivní péče, kterým je i dětský domov,

je jedinec izolován od podnětů, které přináší život v rodině. To znamená, že jedinec je tedy vystaven určité jednotvárnosti smyslových a sociálních podnětů.

Autoři uvádí **pět typů osobnosti deprivovaného dítěte**, které později označili za následky psychické deprivace:

- **Typ sociálně hyperaktivní**, tito jedinci mají potřebu přísunu sociálních podnětů, nicméně tato potřeba souvisí s mimořádným povrchním zájmem o všechno dění v okolí. To souvisí i s tím, že jedinci mají zájem o každého, se kterým přijdou do kontaktu. Projevuje se to například mazlením nebo předváděním se, avšak hlubší vztahy nenavazují. Tito jedinci mají problém s osvojením nových návyků, vědomostí a dovedností.
- **Typ sociálně provokativní**, tento typ se vyznačuje násilným, provokujícím, mnohdy až agresivním způsobem navazování sociálního kontaktu. Tito jedinci se domáhají tímto způsobem pozornosti, také by chtěli mít vychovatele pouze pro sebe. Pokud je však jedinec s vychovatelem sám a mimo kolektiv, chová se jedinec zcela odlišně.
- **Typ útlumový**, tito jedinci mají kompletně sníženou aktivitu, jsou také emočně apatičtí. Jsou zaměřeni na svět věcí a neosobních událostí.
- **Typ „normoaktivní“ či dobře přizpůsobený**, tito jedinci dosáhli i v podnětově chudém a jednostranném prostředí určité rovnováhy. V době, kdy jedinci opustí chráněné prostředí ústavu, však může nastat, že se tato vyrovnanost pod tlakem neznámých nároků zhroutí.
- **Typ charakterizovaný náhradním uspokojením afektivních a sociálních potřeb**, tito jedinci se skrze nedostatek podnětů z citové a sociální oblasti snaží získat podněty z jiných oblastí, které jsou na nižší úrovni. Typickým příkladem je přejídání, žalování, šikana nebo sexuální aktivity.

Autoři dodávají že právě „jedním činitelem ve vzniku psychické deprivace je tedy nedostatečný přívod podnětů – sociálních, citových, ale i sensorických, k němuž dochází, žije-li dítě v situaci „sociální izolace“. Předpokládá se, že druhým takovým činitelem je přerušení již vytvořeného vztahu mezi dítětem a jeho sociálním prostředím“ (Langmeier, Matějček, 2011, s. 50). Tyto situace jsou typickým příkladem odloučení dítěte od osob, které mu byly doposud zdrojem citového uspokojení. Separací se zabýval také Bowlby, který předpokládal, že dlouhodobé odloučení od pečující osoby (či matky), v prvních 3 až 5 letech života jedince vede k narušení duševního zdraví dítěte s trvalými

následky, které jsou patrné v následném kompletním vývoji osobnosti (Langmeier, Matějček, 2011).

Rizika ústavní výchovy jsou také spojena například i se vzdělání jedinců, mnohé výzkumy ukazují, že vliv ústavní výchovy na vzdělání je negativní. Jako příklad můžeme uvést výzkum Myškové a kolektivu (2015), výsledky ukázaly, že jedinci, kteří strávili většinu nebo celou část dětství v náhradních formách péče, tedy i ústavní výchově, dosahují nižšího vzdělání a mají i nižší vzdělanostní aspirace. Rovněž tito jedinci měli problémy se školní trajektorií, tedy měnili opakovaně školu, časté bylo také opakování ročníku.

3.3.1 Dětský domov

Současně s adopcí a pěstounskou péčí existuje další forma náhradní rodinné péče, a to takzvaná úplná kolektivní péče. Jedná se o náhradní výchovnou péči, která představuje formu péče o jedince, kteří nemohou vyrůstat ve svých rodinách. Tito jedinci jsou pak ve většině případů vychováváni v ústavech až do plnoletosti (Koluchová in Pugnerová, Kvintová, 2016). Typickým modelem jsou právě dětské domovy, které spadají pod Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy. Pokládáme za důležité upozornit na to, že v naší diplomové práci se zaměřujeme pouze na dětské domovy, nikoliv dětské domovy se školou.

V dětských domovech jsou umístěny děti ve věku od 3 do nejvýše 18 let nebo do ukončení přípravy na povolání (tedy až do 26 let), bez závažných poruch chování. Do dětského domova se umísťují jedinci, u kterých je nutné okamžité umístění do náhradní rodinné výchovy, která bude nahrazovat výchovu rodičů, dokud nerozhodne soud. Rovněž se do dětského domova umísťují nezletilé matky společně s jejich dětmi.

Co se týká **vzdělávání** jedinců, to probíhá ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Jedinci většinou navštěvují školu ve stejném městě či vesnici ve které je umístěn dětský domov. Děti tak mohou budovat přátelské vazby se spolužáky i mimo dětský domov. Mezi **úkoly dětských domovů** patří zajištění všestranné výchovy, zabezpečení po stránce materiální i sociální, dále socializace dítěte a snaha odstranit nedostatky v osobnostním vývoji jedince (Sekera, 2009).

Při **odebrání dítěte z rodiny a následném umístění** jej do dětského domova se musí přihlížet k několika činitelům. A to zejména k věku dítěte, tělesnému a duševnímu stavu, rodinné situaci a k předpokládané době trvání ústavního pobytu. V souvislosti s věkem dítěte je důležité si uvědomit, že čím nižší je věk dítěte, tím náročnější je jeho situace v dětském domově. Naopak umístění staršího dítěte do dětského domova není tak problémové,

jelikož dospívajícím více vyhovují ústavy s výchovným a pracovním programem. A to především proto, že by přizpůsobení se intimnímu prostředí náhradní rodiny mohlo být pro dospívající jedince složitější. Zároveň je také nezbytné vždy individuálně zvážit stav, možnosti a perspektivy ohroženého dítěte a jeho rodiny, která může odloučením od dítěte získat, ale i trpět. V případě, kdy jsou z rodiny odebráni sourozenci je požadavkem, aby sourozenci byli vždy umístováni spolu. Proto je již v každém kraji České republiky zřízen minimálně jeden dětský domov, kde jsou umístováni sourozenci bez rozdílu věku. V souvislosti s tím, je však nutné zvážit, jak daleko by dítě mělo být od rodiny umístěno, neboť v některých případech je vhodné, aby dítě s rodinou udržovalo co možná nejbližší kontakt. Avšak také v mnoha případech je vzdálení se dítěte od vlivu jeho rodiny nezbytnou podmínkou k tomu, aby mohl být zahájen proces převýchovy. Pokud se předpokládá, že se dítě brzy vrátí zpět do rodiny, nemělo by navazovat příliš těsný citový vztah s personálem dětského domova. Naopak, pokud se dá předpokládat, že umístění dítěte do dětského domova má dlouhodobý či trvalý charakter, je nutné zajistit veškeré podmínky vedoucí k úspěšnému výchovnému postupu (Langmeier, Matějček, 2011).

Existují různé **příčiny související s umístěním jedinců do dětského domova**. Struktura dětí přicházejících do dětských domovů se značně změnila. Nyní stále více přibývá jedinců s různým typem postižení a také romských dětí. Nicméně, v převážné většině se jedná o děti, jejichž rodiče nemohou plnit rodičovskou roli z různých důvodů. Jedná se například o závislosti, výkon trestu, psychické onemocnění či z důvodu nezájmu o dítě (Pugnerová, Kvintová, 2016). V mnoha případech jsou do dětského domova umístěni děti pocházející z rodin s existenčními problémy, z rozpadlých rodin a děti sociálně handicapované (Sekera, 2009).

Příčiny umístění jedince do dětského domova shrnuje Vocilka (in Sekera, 2009), který zdůrazňuje fakt, že ve většině případů se jedná o **multifaktoriální příčiny**, které vedou k odebrání dítěte od rodiny.

Jako **příčiny** uvádí následující:

- alkoholismus u rodičů,
- zneužívání návykových a omamných látek mezi rodiči,
- prostituce matky,
- zneužívání a týrání dítěte,
- nezvládnutá výchova,

- nízká sociální úroveň rodiny,
- trestná činnost rodičů.

Ostatně to potvrzují i Svoboda, Krejčířová a Vágnerová (2015), kteří doplňují další možné případy ohrožení vývoje dítěte, které jsou obvyklým podnětem k odebrání dítěte z rodiny. Dodávají, že nedostatečná a neadekvátní péče o dítě má řadu forem, nicméně přechody mezi těmito formami bývají plynulé. Shodně jako Vocilka dodávají, že v mnoha případech se objevuje výskyt různých forem současně. Uvádí tyto formy, které mohou být **jedním z mnoha důvodů odebrání dítěte z rodiny**:

Týrání dítěte, zde mohou být dvě formy, týrání tělesné nebo emoční. Tělesné týrání znamená úmyslné fyzické násilí na dítěti, často se to může projevovat nepřiměřenými tělesnými tresty. Emoční týrání se projevuje ponižováním, nadměrnou kritikou, vtahováním dítěte do neřešitelných konfliktních situací či sociální izolací.

Zneužívání dítěte k uspokojování vlastních potřeb, to se může projevovat zneužíváním dítěte k práci, rovněž se může jednat o ekonomické zneužívání, které se projevuje nucením dítěte ke krádežím či žebrání. Výjimkou však není ani forma sexuálního zneužívání. Jednou z forem zneužívání je také Münchhausenův syndrom, kdy rodiče předstírají nebo sami vyvolávají u dítěte somatické obtíže a příznaky. Rodiče se poté dožadují opakovaného vyšetření a léčby dítěte, za účelem uspokojení jejich vlastních psychických potřeb.

Zanedbávání dítěte, znamená nejčastěji zanedbávání dítěte v oblasti týkající se hygieny a výživy, nicméně sem řadíme i nedostatečný dohled nad dítětem nebo zanedbání zdravotní péče. Rovněž také vystavování dítěte stresovým a konfliktním situacím doma či mimo domov, zanedbávání vzdělávání a kulturních potřeb dítěte.

Psychická deprivace, představuje dlouhodobý nedostatek uspokojení potřeb dítěte. Tyto potřeby souvisí především s potřebou lásky a srdečného intenzivního vztahu. Patří sem také nedostatečný přísun patřičných podnětů z prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Psychická deprivace bohužel často postihuje také děti vyrůstající od útlého věku v ústavních zařízeních, kde se i přes všechnu snahu vychovatelů nedaří dosáhnout dostatečného uspokojení těchto potřeb. Psychická deprivace se může týkat také jedinců, kteří vyrůstají v materiálně velmi dobře zajištěných rodinách. Tito jedinci mohou pociťovat nedostatek lásky, především kvůli zaneprázdněnosti rodičů či jejich nezralosti.

Na závěr bychom jen zdůraznili, že je však třeba brát na vědomí, že odpovědnost při rozhodování o dočasném či trvalém odloučení dítěte od rodiny je velká a vyžaduje spolupráci několika odborníků (Langmeier, Matějček, 2011).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Empirická část diplomové práce se zabývá zkoumáním hodnotové orientace dětí a dospívajících z dětských domovů, soustředíme se především na významné a méně významné hodnoty z hlediska pohlaví a věku jedinců. Také jsme se zaměřili na rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska kontaktu s rodiči.

4.1 Výzkumný problém

Výzkumným problémem je **hodnotová orientace dětí a dospívajících z dětských domovů**. Problematika hodnot a hodnotové orientace dětí a dospívajících patří k velmi diskutovanému tématu, kterému se věnuje nespočet autorů. Z českého prostředí můžeme zmínit například Saka a Kolesárovou, kteří své poznatky publikují v knize *Mládež na křižovatce*. Ze zahraničních autorů uvedeme například Rokeacha či Schwartze, ze kterého také budeme dále vycházet v praktické části diplomové práce. Na mezinárodní úrovni můžeme zmínit různá komparativní výzkumná šetření, srovnávající situaci v několika zemích, například *European Social Survey* či *European Values Study* (Český sociálněvědní datový archiv, 2011).

Výzkumů zabývajících se hodnotovou orientací ať už dětí, dospívajících či dospělých existuje opravdu nespočet, to se však nedá říct o výzkumech, které by se zabývaly hodnotovou orientací jedinců z dětských domovů, takových výzkumů je opravdu minimum. Nicméně, ze zahraniční autorů můžeme uvést autorky Parfilovu a Valeevu (2016), zabývajících se výzkumem hodnotové orientace jedinců z dětských domovů v Rusku. Výsledky výzkumu těchto autorek ukazují, že pro jedince z dětských domovů jsou nejvýznamnější hodnoty spojené se zdravím, láskou a také budoucím šťastným rodinným životem. Naopak nejméně významné jsou pro jedince hodnoty spojené se společenským uznáním, produktivním životem a rozšířením znalostí.

Důvodů, proč jsme se rozhodli zabývat se hodnotovou orientací dětí a dospívajících vyrůstajících právě v dětských domovech je více. Jedním z důvodů je ten, že tito jedinci nevyrostají v běžném stabilním a rodinném prostředí jako většina jejich vrstevníků. Zároveň také období pubescence a adolescence je charakteristické množstvím hodnot, nejasností jejich priorit a často také existencí často protichůdných hodnotových tendencí (Seitl, 2012). Už jen ten fakt, že tito jedinci stráví část svého života v ústavním zařízení, je bezpochyby velkým zásahem do jejich životů. A jelikož právě sociální podmínky jsou jednou

z významných kategorií hodnotových determinant, rozhodli jsme se zaměřit na jedince vyrůstající v dětských domovech.

Z toho důvodu jsme se rozhodli pro naše výzkumné šetření formulovat následující výzkumné otázky.

Výzkumné otázky:

Jaká je hodnotová orientace dětí a dospívajících z dětských domovů se zaměřením na významné a méně významné hodnoty a jaké jsou rozdíly v těchto hodnotách z hlediska pohlaví a věku?

Jaké jsou rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska kontaktu s rodiči?

4.2 Výzkumné cíle

Cílem výzkumu je zjistit hodnotovou orientaci dětí a dospívajících z dětských domovů souběžně se zjištěním významných a méně významných hodnot, zároveň chceme určit rozdíly významných a méně významných hodnot z hlediska věku a pohlaví.

Dále chceme odhalit rozdíl významných a méně významných hodnot mezi dětmi a dospívajícími, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči a dětmi a dospívajícími, kteří v kontaktu se svými rodiči nejsou.

4.3 Výzkumný soubor

Základní soubor

Základní výzkumný soubor tvoří děti a dospívající ve věku od 12 do 18 let vyrůstající v dětských domovech v České republice. Jedná se o jedince v období pubescence a adolescence. Období pubescence nastává ve věku 11 až 15 let s určitou individuální variabilitou. Adolescencí označujeme období trvající zhruba od 15 let do 20 let. Tato období jsme zvolili záměrně, protože v předvýzkumu jsme se utvrdili v tom, že děti mladší 12 let nebyly schopny správně porozumět položkám v dotazníku. Je zřejmé, že sebehodnotící škály jsou vhodné až pro starší jedince, proto jsme pro vyplnění dotazníku stanovili minimální hranici 12 let. V tomto věku jsou děti již schopny plynule a s porozuměním číst a také jsou schopny porozumět obsahu jednotlivých položek (Vágnerová, 2012).

V České republice je k roku 2019 celkem 139 dětských domovů (včetně dětských domovů se školou), kde vyrůstá celkem 4208 jedinců. Zařízení je dále rozlišeno podle účelu, a to na dětské domovy se školou a na dětské domovy (Asociace dítě a rodina, 2019).

Je nutné podotknout, že v našem výzkumném šetření jsme se zaměřili **pouze na dětské domovy**. A to především proto, že jsme se chtěli zabývat výhradně jedinci bez závažných poruch chování. Česká republika má k roku 2019 celkem 112 dětský domovů, kde vyrůstá **3285 jedinců**.

Základní soubor tedy představují děti a dospívající ve věku **od 12 do 18 let**, vyrůstající celkem ve **112 dětských domovech** v České republice (Asociace Dítě a Rodina, 2019).

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Typ zařízení	Počet zařízení	Počet dětí
Dětské domovy se školou	27	923
Dětské domovy	112	3 285

Tabulka 1 – Údaje o dětských domovech se školou a dětských domovech v ČR

Výběrový soubor

Výběrový souborem jsou jedinci, kteří byli vybráni na základě **prostého náhodného výběru**, ten byl uskutečněn pomocí náhodného losování. Nejdříve jsme z celkového počtu 112 dětských domovů vylosovali 50 z nich. Z vylosovaných dětských domovů bylo ochotno se výzkumného šetření **účastnit 18 dětských domovů**, pro zachování anonymity nebudeme názvy dětských domovů uvádět.

Celkem jsme obdrželi 195 vyplněných dotazníků, vzhledem k neúplnému či nesprávnému vyplnění dotazníků jsme museli 13 dotazníků vyřadit, proto ke zpracování dat máme k dispozici 182 dotazníků.

Výběrový soubor tedy tvoří **182 respondentů**. Níže v tabulce můžeme vidět podrobnější charakteristiku výběrového souboru, výběrový soubor tvoří **87 chlapců a 95 dívek**.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pohlaví	Počet respondentů
Chlapec	87 (47,8 %)
Dívka	95 (52,2 %)
Celkový počet respondentů	182

Tabulka 2 – Údaje vypovídající o pohlaví a počtu respondentů

Respondenty jsme si rozdělili dle věku do dvou skupiny, první skupinou byli jedinci v období pubescence a druhou skupinou byli jedinci v období adolescence.

Nejdříve si uvedeme informace týkající se respondentů v období pubescence, které je vymezeno věkem 12 až 15 let (Langmeier, Krejčířová, 2006). Níže v tabulce můžeme vidět, že věk 12 let reprezentuje 21 respondentů (11,5 %), věk 13 let reprezentuje 24 respondentů (13,2 %), dále ve věku 14 let je 28 respondentů (15,4 %) a věk 15 let má 29 respondentů (15,9 %). Celkově jsme tak získali **102 respondentů spadající do období pubescence**. S těmito informacemi budeme pracovat i nadále, proto zde udáváme podrobnější přehled věku respondentů.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Období pubescence	Počet respondentů daného věku
12 let	21 respondentů (11,5 %)
13 let	24 respondentů (13,2 %)
14 let	28 respondentů (15,4 %)
15 let	29 respondentů (15,9 %)
Celkový počet respondentů v období pubescence	102 respondentů (56 %)

Tabulka 3 – Údaje o respondentech v období pubescence (věk 12 až 15 let)

Níže v tabulce můžeme vidět druhé období, kterým je adolescence. Věk 16 let je reprezentován 29 respondenty (15,9 %), dále věk 17 let je reprezentován 31 respondenty (17,1 %) a věk 18 let má 20 respondentů (11 %). Celkově jsme tak získali **80 respondentů spadající do období adolescence**.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Období adolescence	Počet respondentů daného věku
16 let	29 respondentů (15,9 %)
17 let	31 respondentů (17,1 %)
18 let	20 respondentů (11 %)
Celkový počet respondentů v období adolescence	80 respondentů (44 %)

Tabulka 4 – Údaje o respondentech v období adolescence (věk 16 až 18 let)

Dotazníky byly distribuovány především v tištěné podobě, nicméně po domluvě s některými řediteli dětských domovů jsme zvolili i elektronickou podobu dotazníku. A to především z důvodů, že pro některé dětské domovy byla tato podoba dotazníku vhodnější a rychlejší. Elektronická podoba dotazníku byla distribuována prostřednictvím internetové stránky www.surivo.com. Sběr dat probíhal od listopadu roku 2020 do ledna 2021. Přístup k výzkumnému souboru byl proveden vždy po řádné domluvě s řediteli dětský domovů, kteří nám umožnili sběr dat.

4.4 Výzkumná technika

Pro naše výzkumné šetření jsme zvolili standardizovaný dotazník Portrait Values Questionnaire, jehož autorem je Schwartz, dotazník je složen z 21 hodnotových portrétů. Tento dotazník je považován za prostředek, který má potenciál být univerzální a úplný. Dotazník se využívá při měření hodnotových orientací a zjišťování hodnot, lze konstatovat, že v současnosti je mezi výzkumníky jedním z nejužívanějších. Můžeme narazit na více podob tohoto dotazníku, které se liší počtem hodnotových portrétů. Pro naše výzkumné šetření jsme však zvolili variantu, která z našeho pohledu byla pro respondenty nejvhodnější. Jedná se o variantu 21 hodnotových portrétů, která byla na doporučení profesora Schwartze použita v Evropském sociálním výzkumu již v roce 2002 a je užívána dodnes (Řeháková, 2006).

Jak jsme již uvedli, dotazník je tvořen hodnotovými portréty, na základě 21 portrétů bylo vytvořeno celkem **deset hodnotových typů** a to samostatnost, stimulace, požitkářství, úspěch, moc, bezpečnost, konformismus, tradice, benevolence a univerzalizmus. Bližší charakteristiku těchto hodnotových typů jsme již uvedli v teoretické části diplomové práce. Hodnotové typy lze ještě sloučit do **vyšších hodnotových typů**:

- **překročení sebe sama**, tento vyšší hodnotový typ je složen z univerzalizmu a benevolence,
- **konzervatismus**, je složen z konformismu, tradice a bezpečnosti,
- **posílení ega**, zahrnuje hodnotové typy úspěch a moc,
- **otevřevnost ke změně**, zde řadíme požitkářství, stimulaci a samostatnost (Řeháková, 2006).

Dotazník, který jsme využili pro výzkumné šetření je celkově tvořen **26 položkami**. Obsahuje také dvě doplňující položky, které zjišťují demografické údaje respondenta (pohlaví a věk), tyto položky však do celkového počtu položek nezapočítáváme.

Položky č. 1 - č. 21, pochází z **dotazníku Portrait Values Questionnaire**. Zde respondenti u každého slovního hodnotového portréту určují, do jaké míry se jim popsaná osoba podobá, tedy, jak se jim podobá daný hodnotový portrét. Respondenti svoji odpověď zakroužkují na šestistupňové stupnici, své odpovědi volí na základě následné stupnice:

1 = vůbec se mi nepodobá,

2 = nepodobá se mi,

3 = podobá se mi málo,

4 = podobá se mi trochu,

5 = podobá se mi,

6 = velmi se mi podobá (Řeháková, 2006).

Níže v tabulce nalezneme přehled vyšších hodnotových typů, které jsou nadřazeny jednotlivým 10 hodnotovým typům. Ve třetím sloupci tabulky můžeme vidět všech 21 hodnotových portrétů reprezentující hodnotové typy. V posledním sloupci nalezneme číslo položky dotazníku, pod kterým se prezentuje konkrétní hodnotový portrét.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Vyšší hodnotový typ	Hodnotový typ	Hodnotové portréty	Číslo položky v dotazníku
Překročení sebe sama	Univerzalismus	Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.	č. 3
		Je pro něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.	č. 8
		Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj důležitá.	č. 19
	Benevolence	Je pro něj velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.	č. 12
		Je pro něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí.	č. 18

Konzervatismus	Konformismus	Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.	č. 7
		Je pro něj důležité, aby se vždy choval spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatně.	č. 16
	Tradice	Je pro něj důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.	č. 9
		Tradice je pro něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se předávají v jeho náboženství nebo v jeho rodině.	č. 20
	Bezpečnost	Je pro něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho bezpečnost.	č. 5
		Je pro něj důležité, aby mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.	č. 14
Posílení ega	Moc	Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci.	č. 2
		Je pro něj důležité, aby ho lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.	č. 17
	Úspěch	Je pro něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.	č. 4
		Je pro něj důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl.	č. 13
Otevřenost ke změně	Požítkařství	Je pro něj důležité užívat si života. Rád si dopřává.	č. 10
		Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil. Je pro něj důležité dělat věci, které mu přinášejí potěšení.	č. 21
	Stimulace	Má rád překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.	č. 6
		Vyhledává dobrodružství a rád riskuje. Chce mít vzrušující život.	č. 15

	Samostatnost	Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem.	č. 1
		Je pro něj důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád svobodu a nezávislost na druhých.	č. 11

Tabulka 5 – Údaje o položkách v dotazníku

Výše v tabulce máme zaznamenány informace týkající se položek č. 1 – č. 21. Dále dotazník obsahuje **položky č. 22 - č. 26**, jedná se o uzavřené položky, které jsme do dotazníku doplnili na základě výzkumných otázek. Pro bližší charakteristiku uvedeme, že na položky č. 22 – č. 24 respondenti odpovídají dle dvou možných odpovědí, ano / ne. Následně na položku č. 25 respondenti vybírají své odpovědi z 6 možností. Na poslední položku dotazníku, tedy č. 26, respondenti vybírají svou odpověď ze 4 různých možností. Podrobnější přehled otázek nalezneme níže v tabulce.

Oblast dotazníku, zabývající se kontaktem jedince s rodiči

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Oblast	Obsah položky	Číslo položky v dotazníku
Informace o rodičích	Položka č. 22 zjišťovala, zda respondent zná alespoň jednoho rodiče. Položka č. 23 zjišťovala, jestli zná oba své rodiče.	č. 22 - č. 23
Informace vypovídající o kontaktu s rodiči	Položka č. 24 se zabývala tím, jestli respondent navštěvuje své/ho rodiče nebo on/ oni jeho. Položka č. 25. zjišťovala, jak často je jedinec v kontaktu s rodiči/rodičem (telefonát, dopis, email, návštěva). Položka č. 26 zjišťovala vztah dítěte s jeho rodiči/ rodičem.	č. 24 - č. 26

Tabulka 6 – Údaje o oblasti dotazníku zaměřené na rodiče

Způsob vyhodnocení dotazníku

Výsledkem u položek č. 1 – č. 21 je celkové průměrné skóre, kterým zjišťujeme hodnotovou orientaci dětí a dospívajících na škále 6–1. Číslo 6 značí nejvyšší možnou podobu respondenta s hodnotovým portrétem, naopak číslo 1 nejnižší. Je důležité zmínit, že hodnotovým portrétům jsou nadřazeny hodnotové typy, to znamená, že nejdříve musíme hodnotové portréty přiřadit k daných hodnotovým typům. Následně vypočítáme průměrné skóre jednotlivých hodnotových typů (Řeháková, 2006).

Dle šestistupňové stupnice v rámci, které dotazovaní odpovídali, jsme se po zvážení rozhodli vyhodnotit dotazník následovně. Pokud se získané průměrné skóre bude pohybovat v rozmezí hodnot od **1,00 až 2,99**, budeme to hodnotit tak, že daný hodnotový typ je pro respondenty bezvýznamný. Pokud se průměrné skóre bude pohybovat v rozmezí hodnot od **3,00 až 3,99** bude to vypovídat o tom, že daný hodnotový typ je pro respondenty méně významný. Dále pokud se průměrné skóre bude pohybovat v rozmezí hodnot **4,00 až 4,99**, bude to vypovídat o tom, že daný hodnotový typ je pro respondenty značně významný. A pokud se průměrné skóre bude pohybovat v rozmezí hodnot **5,00 až 6,00** bude to vypovídat o nejvyšší významnosti daného hodnotového typu pro jedince. Můžeme tedy říct, že čím vyšší průměrné skóre bude, tím více bude daný hodnotový typ pro respondenta významnější.

Dále dle vlastních zvážení jsme se rozhodli zbývající položky hodnotit následovně, položku č. 22, budeme hodnotit tak, že pokud respondent odpoví „ano“, bude to znamenat, že **zná alespoň jednoho svého rodiče**. Pokud odpoví „ne“, **nezná ani jednoho svého rodiče**. Položku č. 23 budeme hodnotit obdobně, tedy pokud odpoví „ano“, **zná oba své rodiče**. Pokud odpoví „ne“, **nezná ani jednoho ze svých rodičů**. U položky č. 24 pokud respondent odpoví „ano“, budeme to hodnotit tak, že **navštěvuje** své/svého rodiče nebo oni/on je a je s nimi/ ním tedy v kontaktu. Pokud respondent odpoví „ne“, budeme to hodnotit tak, že rodiče **nenavštěvuje** a ani oni/on jeho a není s nimi/ ním tedy v kontaktu.

Položku č. 25 jsem se rozhodli hodnotit tak, že odpovědi „jednou týdně“, „jednou za měsíc“, „jednou za 3 měsíce“, „méně než dvakrát za 6 měsíců“ a „minimálně, jednou za rok“, budou vypovídat o tom, že je **jedinec s rodiči v určitém kontaktu**. Pokud odpoví „nejsem s nimi/ním vůbec v kontaktu“, budeme to vypovídat o tom, že **jedinec s rodiči není v kontaktu**.

Poslední položku č. 26 budeme hodnotit tak, že pokud respondentova odpověď bude „pozitivně“, budeme to hodnotit tak, že považuje svůj vztah s rodiči/ rodičem za **pozitivní**. Pokud odpoví „neutrálně“, budeme to hodnotit tak, že považuje svůj vztah s rodiči/ rodičem za **neutrální**. Pokud na položku odpoví „negativně“, budeme to hodnotit tak, že považuje svůj vztah s rodiči/ rodičem za **negativní**. A pokud odpoví „nemáme žádný vztah, neznám je“, budeme to hodnotit tak, že považuje svůj vztah s rodiči/ rodičem za **nulový a nemá s nimi tedy žádný kontakt**.

Psychometrické vlastnosti dotazníku

Vnitřní reliabilita položek (vyjádřena koeficientem Cronbachovo alfa) zaměřující se na měření určitého hodnotového typu je většinou nízká. Je to dáno tím, že součtový index vychází z malého počtu položek a tím, že některé hodnotové typy v sobě ukrývají širokou definici s více složkami (Řeháková, 2006).

4.5 Analýza dat

Data jsme získali distribucí tištěných dotazníků a dotazníků distribuovaných na internetové stránce Survio. Jelikož získaná data mají kvantitativní charakter je pro jejich interpretaci nezbytné je nejdříve uspořádat. Všechna data jsme si tedy převedli do programu Microsoft Excel, kde jsme dále data statisticky zpracovávali. Pro zpracování dat jsme používali popisnou statistiku. Při následné interpretaci dat jsme výsledky prezentovali prostřednictvím tabulek a grafů.

Pro zjištění **hodnotové orientace dětí a dospívajících z dětských domovů** jsme nejdříve vypočítali průměrné skóre jednotlivých hodnotových typů. Je důležité zmínit, že každý hodnotový typ je zastoupen dvěma položkami v dotazníku, jen univerzalismus třemi. Proto pro výpočet průměrného skóre 10 hodnotových typů musíme nejdříve průměrné skóre pro jednotlivé hodnotové typy vždy sečíst. Na základě průměrného skóre hodnotových typů jsme schopni si odpovědět na výzkumné otázky. Vypočítali jsme také modus, medián, hodnoty minima a maxima. Dále jsme také vypočítali směrodatnou odchylku, abychom zjistili, jak výrazně se odpovědi mezi respondenty liší. Jsme si vědomi toho, že průměrné skóre nemusí vždy poskytovat komplexní informace, proto jsme také pracovali se směrodatnou odchylkou. Pro podrobnější výsledky jsme následně hodnotové typy seřadili ještě do vyšších hodnotových typů.

Na základě průměrného skóre jednotlivých hodnotových typů jsme schopni si odpovědět na výzkumnou otázku, které **hodnoty považují děti a dospívající za významné a méně významné**. Průměrné skóre u jednotlivých hodnotových typů jsme zaznamenali do tabulky, od významných až po méně významné hodnotové typy. Za významné hodnotové typy budeme považovat ty, které se dle preference (nejvyššího průměrného skóre) umístily na 1. až 3. místě. Naopak za méně významné bude považovat ty hodnotové typy, které se dle preference umístily na 7. až 10. místě, jelikož získaly nižší průměrné skóre než 3,99. Následně jsme pro přehlednější výsledky vytvořili i graf.

Rovněž pro **zjištění rozdílů významných a méně významných hodnot z hlediska pohlaví** respondentů jsme postupovali obdobně. Nejdříve jsme si vypočítali průměrné skóre hodnotových typů zvláště u dívek, a zvláště u chlapců. Následně jsme výsledky zaznamenali do tabulek, kde prezentujeme výsledné skóre u dívek a poté u chlapců. Pro podrobnější interpretaci jsme také vypočítali hodnoty minima, maxima, opět zvláště u dívek a u chlapců. Dále jsme vypočítali směrodatnou odchylku, abychom zjistili, jak výrazně se odpovědi mezi dívkami a chlapci liší. Komparaci výsledků u dívek a chlapců prezentujeme pomocí grafu.

Stejně jsme postupovali i u **zjištění významných a méně významných hodnot z hlediska věku** respondentů. Zde jsme respondenty rozdělili dle věku dvou skupin. První skupinou byli pubescenti ve věku **od 12 do 15 let**, toto období označujeme jako období **pubescence**. Druhou skupinou byli adolescenti ve věku **od 16 do 18 let**, toto období označujeme jako období **adolescence** (Langmeier, Krejčířová, 2006). V tomto případě bylo klíčové, jakého průměrného skóre respondenti dané věkové skupiny dosáhli u jednotlivých hodnotových typů. Také jsme vypočítali hodnoty minima, maxima a směrodatnou odchylku u obou věkových skupin. Výsledky jsme opět porovnávali a prezentovali v tabulkách a grafu.

U výzkumné otázky **zjišťující významné a méně významné hodnoty dětí a dospívajících z hlediska kontaktu s rodiči** jsme postupovali následovně. Nejdříve jsme si opět rozdělili respondenty na **dvě skupiny, podle toho, zda jsou v kontaktu se svými rodiči či nikoliv**. Dle tohoto rozdělení jsme poté porovnávali průměrné skóre jednotlivých hodnotových typů mezi výše uvedenými skupinami jedinců. Vypočítali jsme také hodnoty minima, maxima a směrodatnou odchylku. Výsledky jsme opět prezentovali a porovnávali prostřednictvím tabulek a grafu.

5 VÝSLEDKY

V této kapitole si představíme samotné výsledky výzkumného šetření.

Jako první si představíme výsledky hodnotové orientace dětí a dospívajících z dětských domovů.

V níže uvedené tabulce je uveden přehled všech hodnotových typů a jeho průměrné skóre. Jako první máme v tabulce zobrazen hodnotový typ **univerzalismus**, který získal průměrné skóre $M = 4,32$, to znamená, že pro děti a dospívající je důležité pochopení, uznání, spravedlnost, tolerování druhých a také ochrana prosperity všech lidí včetně přírody. Dle směrodatné odchylky ($SD = 1,58$) však můžeme vidět, že se odpovědi mezi respondenty poměrně lišily. Hodnotový typ **benevolence** má průměrné skóre vyšší $M = 4,91$ ($SD = 1,25$), což značí, že pro dotazované je značně důležitá prosperita všech lidí, s kterými jsou v blízkém kontaktu, zakládají si také na přátelských vazbách. Dle směrodatné odchylky můžeme vidět, že odpovědi se lišily podstatně méně než u ostatních hodnotových typů. Dále **konformismus** s průměrem $M = 3,76$ ($SD = 1,49$), to značí, že pro dotazované není příliš důležitá sebekázeň v jednání, zálibách či popudech, u kterých je možné, že by mohli ohrozit či znepokojit ostatní, mohou také vést k porušení společenské normy a očekávání. Hodnotový typ **tradice** získal průměr $M = 3,82$ ($SD = 1,67$), tento typ se zaměřuje na to, jak jsou pro dotazované důležité náboženské rituály a normy chování, jak se ztotožňují se zvyky a ideály, kterými se dané náboženství či kultura vyznačuje. Dle průměrného skóre lze uvést, že dotazovaní nepovažují tento hodnotový typ za významný, nicméně dle směrodatné odchylky se odpovědi respondentů dosti lišily. Dalším hodnotovým typem je **bezpečnost**, který získal průměr $M = 4,45$ ($SD = 1,52$), to znamená, že pro děti a dospívající je důležitá vlastní bezpečnost, harmonie a stabilita v životě včetně bezpečnosti vztahů a celé společnosti. Následně hodnotový typ **moc** má průměrné skóre $M = 3,35$ ($SD = 1,67$), to značí, že pro dotazované není důležité dosáhnout určitého sociálního statusu a prestiže, rovněž to vypovídá o tom, že nemají potřebu mít kontrolu či dokonce dominanci nad lidmi a zdroji. Avšak dle směrodatné odchylky lze říct, že odpovědi se mezi respondenty značně lišily. Hodnotový typ **úspěch** získal průměr $M = 3,92$ ($SD = 1,58$), vypovídá to o tom, že dotazovaní nepovažují úspěch za zcela důležitý. Dalším hodnotovým typem je **požitkářství**, kde průměr je $M = 4,77$ ($SD = 1,39$), požitkářství se vyznačuje potřebou požitků, potěšení a smyslového uspokojení. Dle výsledků můžeme říct, že dotazovaní tento hodnotový typ a s ním spojené činnosti považují za významné. Následně hodnotový typ **stimulace** získal průměr $M = 4,29$ ($SD = 1,55$), typ byl odvozen z předpokladu,

že k optimální úrovni aktivace je zapotřebí určitá pestrost a také mnohotvárnost podnětů. Můžeme tedy říct, že pro dotazované je důležité žít v prostředí, které jim bude poskytovat dostatek podnětů. Posledním hodnotovým typem, který je zobrazený v tabulce je **samostatnost** s průměrem **M = 4,41** (SD = 1,54), tento hodnotový typ je charakterizován nezávislostí myšlení a výběru jednání. To vypovídá o tom, že dotazovaní považují svobodu jednání za poměrně důležitou a rádi si dělají věci po svém. Minimální hodnota ze zvolených odpovědí u jednotlivých hodnotových typů je 1, maximální hodnota je 6. Modus vyšel v hodnotě 6, to znamená, že respondenti nejvíce zaznačili číslo 6, tedy odpověď „velmi se mi podobá“, medián vyšel v hodnotě 4.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
Univerzalismus	182	4,32	1	6	1,58
Benevolence	182	4,91	1	6	1,25
Konformismus	182	3,76	1	6	1,49
Tradice	182	3,82	1	6	1,67
Bezpečnost	182	4,45	1	6	1,52
Moc	182	3,35	1	6	1,67
Úspěch	182	3,92	1	6	1,58
Požitkářství	182	4,77	1	6	1,39
Stimulace	182	4,29	1	6	1,55
Samostatnost	182	4,41	1	6	1,54

Tabulka 7 – Výsledky jednotlivých hodnotových typů

Pro podrobnější výsledky jsme jednotlivé hodnotové typy sloučili ještě do **vyšších hodnotových typů**. Níže v tabulce můžeme vidět výsledky vyšších hodnotových typů, kde vidíme, že dotazovaní považují za nejvýznamnější vyšší hodnotový typ **překročení sebe sama**, který získal průměr **M = 4,62**. Tento vyšší hodnotový typ je složen z hodnotového typu benevolence a univerzalismu, které se starají o blaho druhých. Překročení sebe sama proti sobě staví posílení ega, tedy hodnotové typy moc a úspěch, které se soustředí především na vlastní zájmy (Řeháková, 2006). Právě vyšší hodnotový typ **posílení ega** získal celkově nejnižší průměr **M = 3,63**. Vypovídá to o tom, že dotazovaní jsou zaměřeni více na prosperitu druhých lidí než na prosperitu vlastní. Soustředí se především na lidi, s kterými jsou v nejbližším kontaktu, považují také za důležité jednat s lidmi spravedlivě a rovně.

Zakládají si na skutečném přátelství a udržení přátelských vazeb. Rovněž se zajímají také o ochranu a prosperitu životního prostředí.

Dále jsou proti sobě postaveny vyšší hodnotové typy **otevřenost ke změně s průměrem M = 4,49** a **konzervatismus M = 4,01**. Otevřenost ke změně zahrnuje hodnotové typy samostatnost a stimulaci, proti kterým stojí vyšší hodnotový typ konzervatismus, složen z hodnotových typů bezpečnost, konformismus a tradice (Řeháková, 2006).

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Vyšší hodnotové typy	Překročení sebe sama	Otevřenost ke změně	Konzervatismus	Posílení ega
Hodnotové typy	Benevolence 4,91	Samostatnost 4,41	Bezpečnost 4,45	Úspěch 3,92
	Univerzalismus 4,32	Stimulace 4,29	Konformismus 3,76	Moc 3,35
		Požitkářství 4,77	Tradice 3,82	
Průměr celkem	4,62	4,49	4,01	3,63

Tabulka 8 – Výsledky vyšších hodnotových typů

Zajímalo nás také, jaké hodnoty jsou pro děti a dospívající z dětských domovů významné.

V níže uvedené tabulce můžeme vidět hodnotové typy, které jsou seřazeny sestupně dle průměrného skóre, tedy dle nejvyšší významnosti. Rozhodli jsme se posuzovat preferenci pořadí hodnotových typů tak, že pořadí 1. - 6. budeme považovat za významné hodnotové typy, jelikož dosáhly vyššího průměrného skóre než 3,99. Nicméně, za zcela významné budeme považovat ty hodnotové typy, které se umístily na 1. až 3. místě dle nejvyššího průměrného skóre.

Tabulka vypovídá o tom, že pro děti a dospívající je nejvýznamnější hodnotový typ **benevolence**, který získal průměrné skóre **M = 4,91** (SD = 1,25). Na druhém místě se umístil hodnotový typ **požitkářství**, s průměrným skóre **M = 4,77** (SD = 1,39). Dle směrodatné odchylky můžeme říct, že u hodnotového typu benevolence a požitkářství se odpovědi mezi respondenty lišily dle ostatních hodnotových typů nejméně. Dále na třetím místě se umístil hodnotový typ **bezpečnost** s průměrem **M = 4,45** (SD = 1,52). Na čtvrtém místě se umístil hodnotový typ **samostatnost**, který získal průměrné skóre **M = 4,41** (SD = 1,54).

Následoval **univerzalismus** s průměrným skóre **M = 4,32** (SD = 1,58) a posledním významným hodnotovým typem je **stimulace**, s průměrem **M = 4,29** (SD = 1,55).

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pořadí preference	Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
1.	Benevolence	182	4,91	1	6	1,25
2.	Požitekárství	182	4,77	1	6	1,39
3.	Bezpečnost	182	4,45	1	6	1,52
4.	Samostatnost	182	4,41	1	6	1,54
5.	Univerzalismus	182	4,32	1	6	1,58
6.	Stimulace	182	4,29	1	6	1,55
7.	Úspěch	182	3,92	1	6	1,58
8.	Tradice	182	3,82	1	6	1,67
9.	Konformismus	182	3,76	1	6	1,49
10.	Moc	182	3,35	1	6	1,67

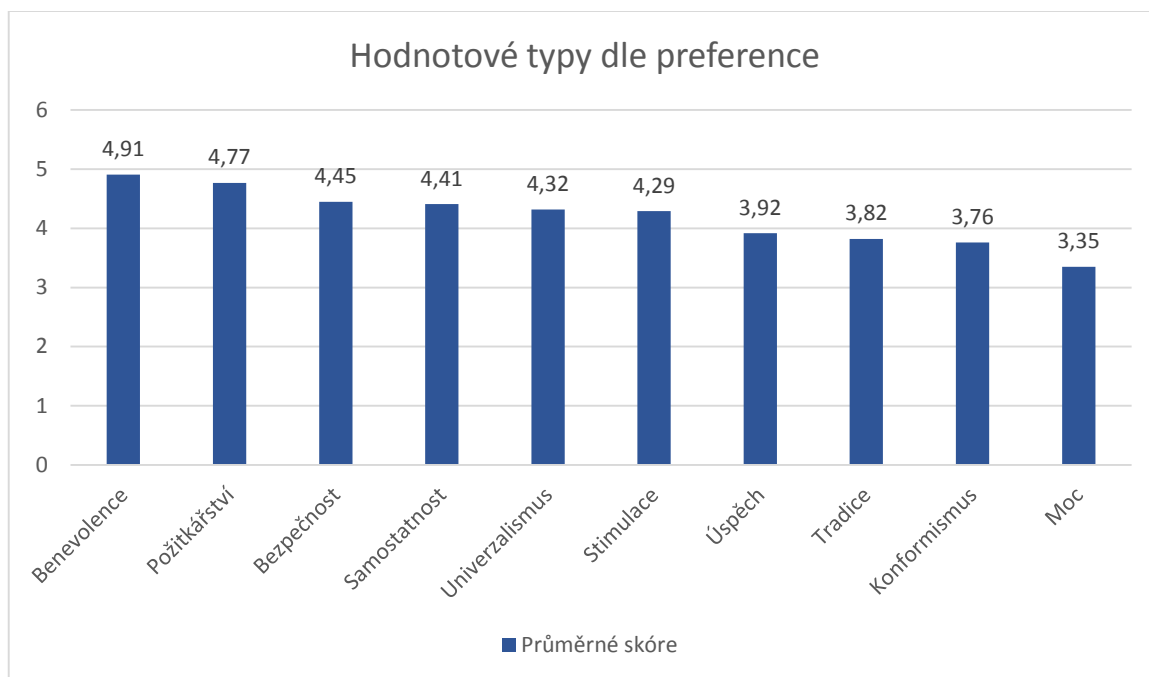
Tabulka 9 – Přehled preference významných a méně významných hodnot jedinců

V souvislosti s významnými hodnotami, nás také zajímalo, jaké hodnoty jsou pro děti a dospívající méně významné.

Hodnotové typy, které se umístily na 7. až 10. místě preference budeme sestupně považovat za méně významné, neboť získaly průměrné skóre nižší než 3,99. Dle výše uvedené předchozí tabulky můžeme vidět, že děti a dospívající považují za méně významné celkem čtyři hodnotové typy. **Úspěch**, který se s průměrným skóre umístil na sedmém místě **M = 3,92** (SD = 1,58). Za méně významný považují také hodnotový typ **tradice M = 3,82** (SD = 1,67) a **konformismus**, kde je průměrné skóre **M = 3,76** (SD = 1,49). Děti a dospívající z dětských domovů považují za vůbec nejméně významný hodnotový typ **moc**, který získal průměr **M = 3,35** (SD = 1,67).

Následně uvedeme také **graf**, kde můžeme přehledněji vidět všechny hodnotové typy, které jsou seřazeny **dle nejvýznamnějších hodnotových typů** dětí a dospívajících z dětských domovů. Můžeme tedy vidět, které hodnotové typy považují děti a dospívající za významné a méně významné.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Graf 1 – Výsledky preference významných a méně významných hodnot jedinců

Zajímalo nás také, jaké jsou rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska pohlaví. Zde jen připomeneme, že výzkumného šetření se účastnilo 182 respondentů, z toho **87 chlapců a 95 dívek**.

Nejdříve se zaměříme na chlapce, uvedeme tedy preferenci významných a méně významných hodnot u chlapců. Z níže uvedené tabulky můžeme vidět, že chlapci považují za nejvýznamnější hodnotový typ **požitkářství**, který má průměrné skóre **M = 4,80** (SD = 1,41). Významně hodnotí i hodnotový typ **benevolence**, **M = 4,72** a podle směrodatné odchylky se odpovědi mezi respondenty lišily u tohoto typu nejméně (SD = 1,37). Na třetím místě se umístila **bezpečnost** s průměrným skóre **M = 4,34** (SD = 1,57), obdobné skóre získal i hodnotový typ **samostatnost** s průměrným skóre **M = 4,33** (SD = 1,56). Také **universalismus**, kde je průměr **M = 4,18** (SD = 1,62) získal obdobné skóre jako hodnotový typ **stimulace**, kde je průměr **M = 4,15** (SD = 1,60). Můžeme tak říct, že stimulace je u chlapců posledním hodnotovým typem, který získal průměrné skóre vyšší než 3,99. Můžeme si všimnout, že následné hodnotové typy již získaly průměrné skóre nižší než 3,99. A to konkrétně hodnotový typ **úspěch** s průměrným skóre **M = 3,90** (SD = 1,54). Také hodnotový typ **konformismus** s průměrem **M = 3,70** (SD = 1,49) se společně s hodnotovým typem **tradice** **M = 3,62** (SD = 1,75) umístil u chlapců na nižších stupních dle významnosti. Hodnotový typ **moc**, který získal průměrné skóre **M = 3,43** (SD = 1,69),

považují chlapani za nejméně významný. U posledních dvou hodnotových typů se dle směrodatné odchylky odpovědi mezi chlapani značně lišily.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pořadí preference	Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
1.	Požitkářství	87	4,80	1	6	1,41
2.	Benevolence	87	4,72	1	6	1,37
3.	Bezpečnost	87	4,34	1	6	1,57
4.	Samostatnost	87	4,33	1	6	1,56
5.	Univerzalismus	87	4,18	1	6	1,62
6.	Stimulace	87	4,15	1	6	1,60
7.	Úspěch	87	3,90	1	6	1,54
8.	Konformismus	87	3,70	1	6	1,49
9.	Tradice	87	3,62	1	6	1,75
10.	Moc	87	3,43	1	6	1,69

Tabulka 10 – Přehled preference významných a méně významných hodnot chlapanů

Následně se zaměříme na **preferenci významných a méně významných hodnot u dívek**.

Dívky jednoznačně za nejdůležitější typ považují **benevolenci** s průměrem $M = 5,05$, odpovědi se dle směrodatné odchylky lišily nejméně ze všech hodnotových typů ($SD = 1,15$). Dále za značně významné považují dívky také **požitkářství**, které získalo průměrné skóre $M = 4,75$ ($SD = 1,38$). Následně se dle průměrného skóre umístil hodnotový typ **bezpečnost** $M = 4,54$ ($SD = 1,47$). Poměrně stejné průměrné skóre získaly další tři hodnotové typy, **samostatnost** s průměrem $M = 4,49$ ($SD = 1,53$), **univerzalismus**, $M = 4,45$ ($SD = 1,53$), **stimulace** $M = 4,42$ ($SD = 1,49$), můžeme tedy říct, že dívky tyto hodnotové typy považují takřka za stejně významné. Hodnotový typ **tradice** získal průměrné skóre $M = 4,01$, nicméně odpovědi se mezi dívkami poměrně lišily ($SD = 1,61$). Dle tabulky můžeme vidět, že následující uvedené hodnotové typy získaly již průměrné skóre nižší než 3,99. Dívky považují hodnotový typ **úspěch** za méně významný, obdržel průměrné skóre $M = 3,94$, ($SD = 1,62$), i zde se však odpovědi mezi dívkami značně lišily. Také **konformismus** $M = 3,82$ ($SD = 1,49$) považují dívky za méně významný. Na posledním místě, a tedy nejméně významným hodnotovým typem je **moc** $M = 3,27$, nicméně odpovědi se mezi dívkami poměrně značně lišily ($SD = 1,65$).

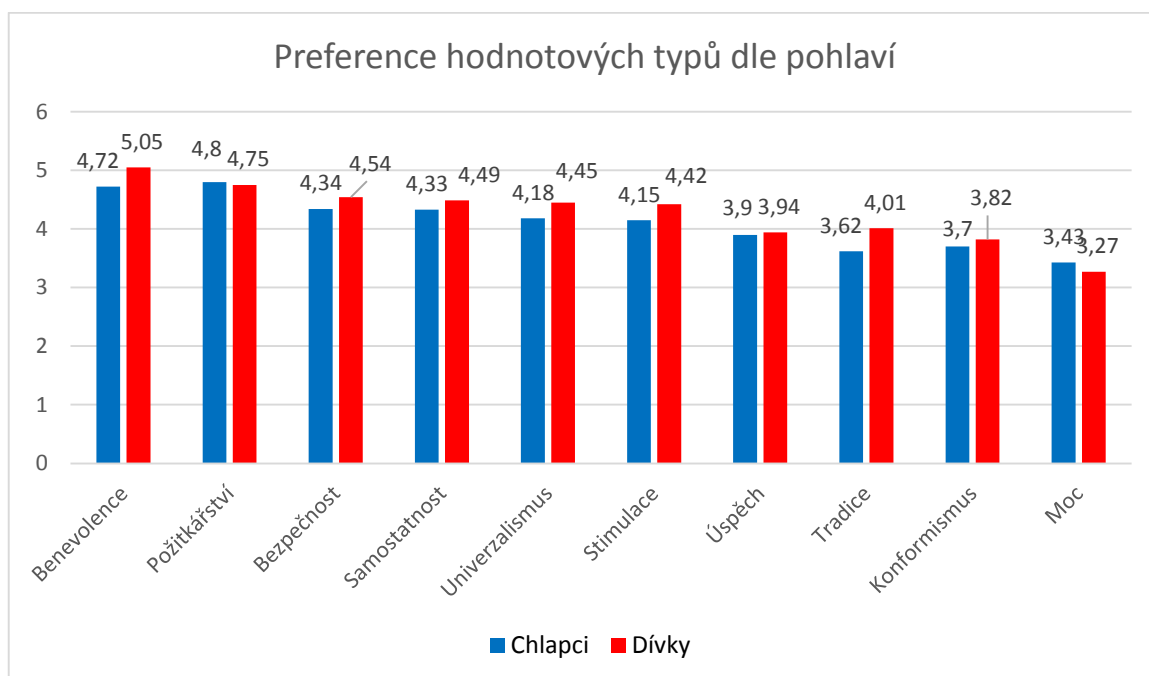
Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pořadí preference	Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
1.	Benevolence	95	5,05	1	6	1,15
2.	Požitekárství	95	4,75	1	6	1,38
3.	Bezpečnost	95	4,54	1	6	1,47
4.	Samostatnost	95	4,49	1	6	1,53
5.	Univerzalismus	95	4,45	1	6	1,53
6.	Stimulace	95	4,42	1	6	1,49
7.	Tradice	95	4,01	1	6	1,61
8.	Úspěch	95	3,94	1	6	1,62
9.	Konformismus	95	3,82	1	6	1,49
10.	Moc	95	3,27	1	6	1,65

Tabulka 11 – Přehled preference významných a méně významných hodnot dívek

Pro přehlednější porovnání významných a méně významných hodnotových typů chlapců a dívek uvedeme výsledky níže v grafu.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Graf 2 – Porovnání preferencí významných a méně významných hodnot dle pohlaví

Dle uvedeného grafu můžeme vidět porovnání preferencí hodnotových typů dívek a chlapců, na první pohled si můžeme povšimnout, že téměř u všech hodnotových typů dosahovaly

vyššího průměrného skóre dívky. Výjimku tvoří pouze hodnotový typ **požitkářství** a **moc**, kde chlapci dosáhli vyššího průměrného skóre než dívky. Z výsledků můžeme říct, že **dívky považují za nejvýznamnější hodnotový typ benevolenci**, oproti tomu **chlapci považují za nejvýznamnější požitkářství**. K výraznějšímu rozdílu došlo právě u hodnotového typu **benevolence**, kdy dívky měly průměrné skóre $M = 5,05$ a chlapci $M = 4,72$. K rozdílu došlo také u hodnotového typu **bezpečnost**, kdy dívky dosáhly průměrného skóre $M = 4,54$ a chlapci $M = 4,34$. Rovněž také u **samostatnosti**, dosáhly dívky vyššího průměrného skóre $M = 4,49$, chlapci pouze $M = 4,33$. U hodnotového typu **moc** došlo k menšímu rozdílu, kdy v tomto případě chlapci dosáhli vyššího průměrného skóre než dívky, chlapci $M = 3,43$ a dívky $M = 3,27$. Vyššího rozdílu si můžeme povšimnout u hodnotového typu **univerzalizmus**, kde chlapci dosáhli průměrného skóre $M = 4,18$ a dívky $M = 4,45$. Stejný rozdíl nastal i u hodnotového typu **stimulace**, kde dívky měly průměrné skóre $M = 4,42$ a chlapci $M = 4,12$.

Ovšem **nejvýraznějšího rozdílu** si můžeme všimnout **u hodnotového typu tradice**, kde dívky dosáhly průměrného skóre $M = 4,01$ a chlapci pouze $M = 3,62$.

Můžeme konstatovat, že **u zbylých hodnotových typů**, tedy u **požitkářství**, **úspěchu** a **konformismu** se preference významných a méně významných hodnot lišila **minimálně**.

Rovněž nás zajímalo, jaké jsou rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska věku.

Respondenty jsme si rozdělili do dvou skupin dle věku. První skupinou jsou **adolescenti ve věku 16 až 18 let**, druhou skupinou jsou **pubescenti ve věku 12 až 15 let**. Nejdříve se zaměříme na preferenci významných a méně významných hodnot **adolescentů** z dětských domovů.

Dle výsledků lze říct, že adolescenti považují za nejvýznamnější **benevolenci**, kde průměrné skóre je $M = 4,99$, můžeme si také všimnout, že odpovědi se mezi adolescenty lišily podstatně méně než u jiných hodnotových typů ($SD = 1,14$). Na druhém místě je **požitkářství** s průměrem $M = 4,81$ ($SD = 1,35$). Třetím významnějším hodnotovým typem adolescentů je **bezpečnost** s průměrným skóre $M = 4,62$ ($SD = 1,41$). Následně se na stejném místě umístil hodnotový typ **samostatnost a univerzalizmus**, kde vyšlo stejné průměrné skóre $M = 4,58$, i směrodatná odchylka se téměř nelišila, samostatnost ($SD = 1,41$), univerzalizmus ($SD = 1,42$). Také hodnotový typ **stimulace** obdržel také poměrně vysoké průměrné skóre, $M = 4,30$ ($SD = 1,51$). Podstatně nižšího průměrného skóre již dosáhl hodnotový typ **úspěch**,

kde je průměr $M = 3,98$ ($SD = 1,52$) a hodnotový typ **tradice**, $M = 3,93$ ($SD = 1,66$). Ještě nižší průměrné skóre získal **konformismus** $M = 3,73$ ($SD = 1,49$). Avšak za nejméně významný považují adolescenti hodnotový typ **moc**, kde průměr je $M = 3,46$ ($SD = 1,60$).

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pořadí preference	Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
1.	Benevolence	80	4,99	1	6	1,14
2.	Požitekářství	80	4,81	1	6	1,35
3.	Bezpečnost	80	4,62	1	6	1,41
4.	Samostatnost	80	4,58	1	6	1,41
	Univerzalismus	80	4,58	1	6	1,42
5.	Stimulace	80	4,30	1	6	1,51
6.	Úspěch	80	3,98	1	6	1,52
7.	Tradice	80	3,93	1	6	1,66
8.	Konformismus	80	3,73	1	6	1,49
9.	Moc	80	3,46	1	6	1,60

Tabulka 12 – Přehled preference významných a méně významných hodnot adolescentů

V následující tabulce uvedeme výsledky **preference významných a méně významných hodnot pubescentů** (věk 12 až 15 let).

Dle výsledků můžeme vidět, že **benevolence** s průměrným skóre $M = 4,82$ ($SD = 1,36$) je pro pubescenty nejvýznamnějším hodnotovým typem. Druhým je hodnotovým typ **požitekářství** s průměrem $M = 4,75$ ($SD = 1,43$) a třetím **bezpečnost** s průměrem $M = 4,31$ ($SD = 1,59$). Téměř totožné průměrné skóre získal hodnotový typ **samostatnost** $M = 4,29$ ($SD = 1,64$) a **stimulace** $M = 4,28$ ($SD = 1,59$). Za poměrně významný považují pubescenti i **univerzalismus** s průměrem $M = 4,12$, nicméně odpovědi se mezi pubescenty poměrně lišily. ($SD = 1,66$). Nižšího průměrného skóre dosáhl hodnotový typ **úspěch** $M = 3,88$ ($SD = 1,63$), **konformismus** s průměrem $M = 3,79$ ($SD = 1,50$) a **tradice** $M = 3,74$, u které se odpovědi mezi pubescenty lišily nejvíce. ($SD = 1,70$). To vypovídá o tom, že výše zmíněné tři hodnotové typy považují pubescenti za méně významné. Ovšem za nejméně významný hodnotový typ považují pubescenti **moc**, kde je průměr $M = 3,26$, odpovědi se mezi pubescenty lišily nejvýrazněji ($SD = 1,72$).

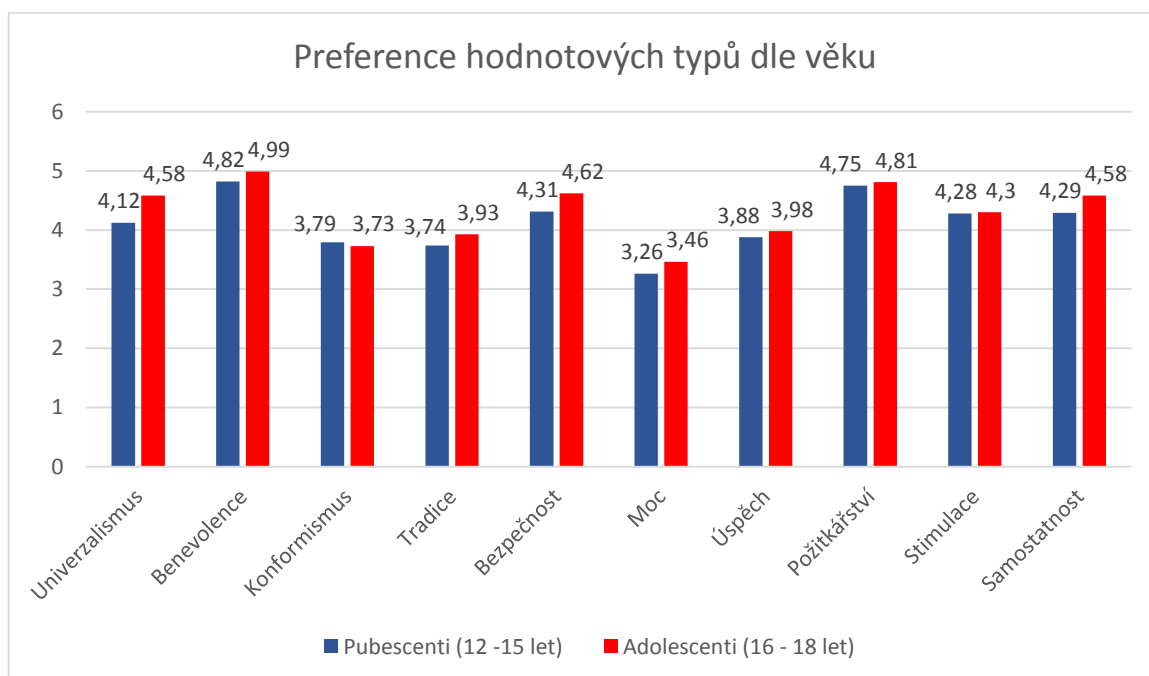
Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pořadí preference	Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
1.	Benevolence	102	4,82	1	6	1,36
2.	Požitekárství	102	4,75	1	6	1,43
3.	Bezpečnost	102	4,31	1	6	1,59
4.	Samostatnost	102	4,29	1	6	1,64
5.	Stimulace	102	4,28	1	6	1,59
6.	Univerzalismus	102	4,12	1	6	1,66
7.	Úspěch	102	3,88	1	6	1,63
8.	Konformismus	102	3,79	1	6	1,50
9.	Tradice	102	3,74	1	6	1,70
10.	Moc	102	3,26	1	6	1,72

Tabulka 13 – Přehled preference významných a méně významných hodnot pubescentů

Pro přehlednější porovnání preference významných a méně významných hodnot z hlediska věku jedinců uvádíme níže graf s výsledky.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Graf 3 – Porovnání preferencí významných a méně významných hodnot dle věku

Z grafu můžeme vyčíst, že nejvýraznější rozdíl mezi pubescenty a adolescenty je u hodnotového typu **univerzalizmus**, který považují adolescenti za významnější než pubescenti. Pubescenti dosáhli průměrného skóre **M = 4,12** a adolescenti **M = 4,58**. Rovněž u hodnotového typu **bezpečnost** jsme zaznamenali větší rozdíl, kdy u pubescentů byl průměr **M = 4,31** a u adolescentů **M = 4,62**, opět tedy adolescenti považují bezpečnost za významnější. U **samostatnosti** můžeme pozorovat také rozdíl, kdy pubescenti dosáhli průměrného skóre **M = 4,29** a adolescenti **M = 4,58**, ti považují tedy samostatnost za významnější. U dalších hodnotových typů moc, tradice, benevolence, konformismus a požitkářství můžeme vidět opravdu malou rozdílnost mezi pubescenty a adolescenty. U hodnotového typu **stimulace** si můžeme povšimnout nejmenší rozdílnost, to znamená, že adolescenti i pubescenti považují stimulaci za stejně významnou. Pubescenti získali průměr **M = 4,28** a adolescenti **M = 4,30**. Celkově však můžeme říct, že preference významných a méně významných hodnot **z hlediska věku se příliš výrazně neliší**, s výjimkou hodnotového typu univerzalizmus.

V závěru jsme se také zaměřili na rozdíl v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska kontaktu s rodiči.

Z celkového počtu 182 respondentů, 174 jedinců uvedlo, že zná alespoň jednoho rodiče a 8 jedinců nezná ani jednoho rodiče. V další tabulce si uvedeme přehled o tom, jak často jsou děti a dospívajících v kontaktu se svými rodiči/ svým rodičem.

Co se týká kontaktu s rodiči, **101 (55 %)** dotazovaných uvedlo, že jsou v kontaktu se svými rodiči **jednou týdně**, což pokládáme za velmi překvapující a pozitivní zjištění. Dále **24 (13,2 %)** dotazovaných uvedlo, že jsou v kontaktu **jednou za měsíc** a **14 (7,7 %)** uvedlo **jednou za 3 měsíce**. Pouze **6 (3,3 %)** dotazovaných uvedlo, že jsou v kontaktu **méně než dvakrát za 6 měsíců**, stejně jako **6 (3,3 %)** uvedlo, že jsou v kontaktu se svými rodiči **minimálně, jednou ročně**. A **31 (17 %)** dotazovaných není se svými rodiči **vůbec v kontaktu**, ani přes mobilní zařízení, návštěvy, emaily a podobně.

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Intenzita kontaktu	N platných	Možnosti odpovědí	Počet responzí
Jak často má dítě či dospívající s rodiči/ rodičem kontakt (telefonát, dopis, email, návštěva)	182	Jednou týdně	101 (55,5 %)
		Jednou za měsíc	24 (13,2 %)
		Jednou za 3 měsíce	14 (7,7 %)
		Méně než dvakrát za 6 měsíců	6 (3,3 %)
		Minimálně, jednou ročně	6 (3,3 %)
		Nejsem s nimi/ s ním vůbec v kontaktu	31 (17 %)

Tabulka 14 - Údaje vypovídající o kontaktu dětí a dospívajících s rodiči

Následně se zaměříme na samotnou **preferenci významných a méně významných hodnot** těch jedinců z dětských domovů, kteří **jsou určitým způsobem v kontaktu se svými rodiči**. Tím myslíme, že své rodiče buď navštěvují nebo rodiče navštěvují je nebo jsou s rodiči v kontaktu jen přes mobilní zařízení a podobně. Výsledky tedy ukázaly, že celkem **151** respondentů ze 182 je v **kontaktu se svým rodiči/ rodičem**.

Následující tabulka nám tedy prezentuje výsledky jedinců, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči. Výsledky vypovídají o tom, že děti a dospívající považují **benevolenci** za nejvýznamnější, získala průměrné skóre **M = 4,87** (SD = 1,23), na druhém místě je **požitkářství** s průměrným skóre **M = 4,77** (SD = 1,40). Dále se umístil hodnotový typ **bezpečnost** **M = 4,51** (SD = 1,48). Následuje hodnotový typ **univerzalizmus** a **samostatnost**, který získal stejné průměrné skóre **M = 4,39** (SD = 1,53), to znamená, že tyto hodnotové typy vnímají stejně významně. Dále se umístil hodnotový typ **stimulace** s průměrným skóre **M = 4,36** (SD = 1,54). Podstatně nižší průměrné skóre získal **úspěch** **M = 3,96** (SD = 1,56), který již získal průměrné skóre pod 3,99. Za méně významný považují také hodnotový typ **tradice** **M = 3,87** (SD = 1,66), **konformismus** **M = 3,85** (SD = 1,47). Děti a dospívající, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči, považují hodnotový typ **moc** za nejméně významný, získal průměrné skóre **M = 3,21** (SD = 1,62).

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pořadí preference	Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
1.	Benevolence	151	4,87	1	6	1,23
2.	Požitkářství	151	4,77	1	6	1,40
3.	Bezpečnost	151	4,51	1	6	1,48
4.	Univerzalismus	151	4,39	1	6	1,53
	Samostatnost	151	4,39	1	6	1,53
5.	Stimulace	151	4,36	1	6	1,54
6.	Úspěch	151	3,96	1	6	1,56
7.	Tradice	151	3,87	1	6	1,66
8.	Konformismus	151	3,85	1	6	1,47
9.	Moc	151	3,21	1	6	1,62

Tabulka 15 – Přehled preference významných a méně významných hodnot jedinců, kteří jsou v kontaktu s rodiči

Nyní si uvedeme **preferenci významných a méně významných hodnot** jedinců z dětských domovů, kteří **nejsou v kontaktu se svými rodiči**. Celkem **31 dotazovaných** ze 182, není v žádném kontaktu se svými rodiči.

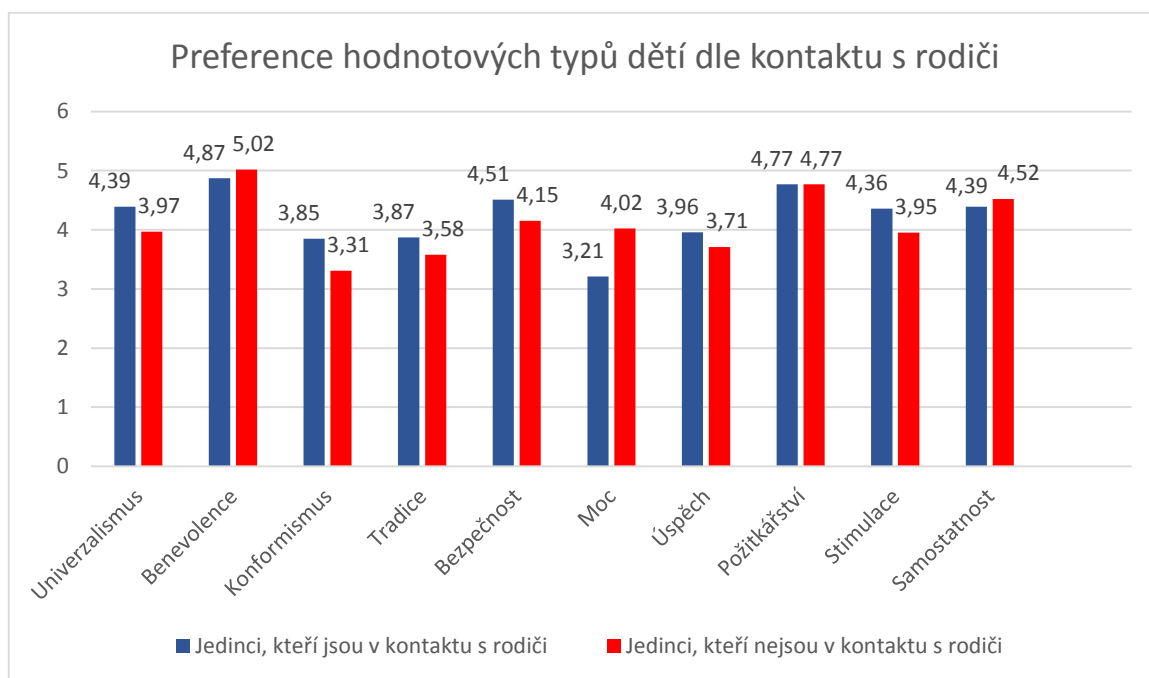
Dle následující tabulky můžeme na první pohled vidět, že preference významných a méně významných hodnot se poměrně liší v porovnání s předchozí tabulkou. Děti a dospívající, kteří **nejsou v kontaktu** se svými rodiči, považují za nejvýznamnější hodnotový typ **benevolenci**, s průměrným skóre **M = 5,02**, dle směrodatné odchylky se odpovědi respondentů lišily méně než u ostatních hodnotových typů ($SD = 1,16$). Na druhém místě se umístilo **požitkářství**, s průměrem **M = 4,77** ($SD = 1,35$). Na třetím místě skončila překvapivě **samostatnost** s průměrem **M = 4,52** ($SD = 1,59$). Dále na čtvrtém místě se umístil hodnotový typ **bezpečnost** **M = 4,15** ($SD = 1,67$). Na pátém místě skončil hodnotový typ **moc**, což je nečekané zjištění, jelikož tento hodnotový typ se umístil vždy až na posledních příčkách **M = 4,02** ($SD = 1,73$). S nižším průměrným skóre skončil již hodnotový typ **univerzalismus** **M = 3,97** ($SD = 1,76$) a **stimulace** **M = 3,95** ($SD = 1,56$), to vypovídá o tom, že jedinci, kteří nejsou v kontaktu s rodiči, považují tyto hodnotové typy za méně významné. Rovněž za méně významný považují i **úspěch** **M = 3,71** ($SD = 1,66$) a **tradici** **M = 3,58** ($SD = 1,78$). A na posledním místě **konformismus** s průměrným skóre **M = 3,31** ($SD = 1,48$).

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Pořadí preference	Hodnotový typ	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm. Odch.
1.	Benevolence	31	5,02	1	6	1,16
2.	Požitekárství	31	4,77	1	6	1,35
3.	Samostatnost	31	4,52	1	6	1,59
4.	Bezpečnost	31	4,15	1	6	1,67
5.	Moc	31	4,02	1	6	1,73
6.	Univerzalizmus	31	3,97	1	6	1,76
7.	Stimulace	31	3,95	1	6	1,56
8.	Úspěch	31	3,71	1	6	1,66
9.	Tradice	31	3,58	1	6	1,78
10.	Konformismus	31	3,31	1	6	1,48

Tabulka 16 – Přehled preference významných a méně významných hodnot jedinců, kteří nejsou v kontaktu s rodiči

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

Graf 4 – Porovnání preferencí významných a méně významných hodnot dle kontaktu s rodiči

Pro porovnání výsledků významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska kontaktu, uvádíme výsledky zaznamenané v grafu. Na první pohled si můžeme všimnout, že preference významných a méně významných hodnot se poměrně dosti lišila.

Jediným hodnotovým typem, kde dotazování dosáhli stejného výsledku je **požitkářství** $M = 4,77$. Bližších výsledků dosáhli rovněž i u hodnotových typů **benevolence a samostatnost**. Ovšem u dalších hodnotových typů se výsledky již značně lišily. **Největší rozdíl** nastal u hodnotových typů **moc a konformismus**. Můžeme konstatovat, že děti a dospívající, kteří **jsou v kontaktu s rodiči, považují konformismus za důležitější** než jedinci, kteří v kontaktu se svými rodiči nejsou. Naopak jedinci, kteří **nejsou v kontaktu** se svými rodiči **považují za významnější** hodnotový typ **moc** oproti jedincům, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči /svým rodičem. U ostatních hodnotových typů můžeme vidět také značné rozdíly, nicméně ne tak značné jako u hodnotových typů **moc a konformismus**.

6 DISKUSE

V předchozí kapitole jsme představili výsledky našeho výzkumného šetření. Nyní se budeme věnovat bližší diskusi nad výzkumnými otázkami a také si rozebereme jakých výsledků jsme se dobrali. Pokusíme se vytvořit výstup ze získaných výsledků a zodpovědět si tak výzkumné otázky a cíle.

Jedním z cílů naší diplomové práce bylo zjistit, **jaká je hodnotová orientace dětí a dospívajících z dětských domovů.**

Výsledky vypovídají o tom, že děti a dospívající z dětských domovů jsou nejvíce orientováni na „**překročení sebe sama**“, tento vyšší hodnotový typ je složen z hodnotových typů benevolence a univerzalizmu, které se starají především o blaho a zájmy druhých jedinců. To vypovídá o tom, že dětem a dospívajícím z dětských domovů záleží na prosperitě lidí, se kterými jsou v nejbližším kontaktu. V případě dětí a dospívajících se dá předpokládat, že jim záleží především na prosperitě svých přátel v dětském domově, popřípadě pracovníků dětských domovů. Nicméně mnoho jedinců je v úzkém kontaktu i se svými rodiči, můžeme tedy předpokládat, že jim záleží i na prosperitě rodičů.

V porovnání můžeme uvést výsledky výzkumu Saka a Kolesárové (2004), které ukazují, že v průběhu let dochází u mládeže postupně k poklesu hodnot, které se soustředí na pomoc druhým lidem. Lze se tak domnívat, že pokles těchto hodnot se vzhledem k výsledkům netýká dětí a dospívajících z dětských domovů. A to proto, že hodnotový typ zaměřený na blaho druhých lidí považují děti a dospívající za nejvýznamnější. Zároveň uvedeme, že vyšší hodnotový typ „překročení sebe sama“ stojí v opozici hodnotovému typu „posílení ega“. To znamená, že proti sobě tak stojí hodnoty, které se zajímají o blaho druhých, zdůrazňující rovnost a přijetí druhých lidí („překročení sebe sama“) versus hodnoty, které zdůrazňují dominanci nad druhými lidmi a vlastní prospěch („posílení ega“) (Seitl, 2012).

Výsledky také vypovídají o tom, že **univerzalizmus, benevolenci, bezpečnost, požitkářství, samostatnost a stimulaci považují děti a dospívající z dětských domovů za významné.** To svědčí o tom, že umí akceptovat druhé jedince, kteří jsou odlišní než oni, zároveň umí s ostatními jednat spravedlivě. Děti a dospívající disponují také pozitivními vlastnostmi jako je ochota a čestnost. V případě nějaké konfliktní situace umí druhému odpustit. Záleží jim jak na svém pocitu bezpečí, tak i na celkové bezpečnosti společnosti. I když mají rádi bezpečnost, vyhledávají také potěšení, zábavu a požitek. Děti a dospívající

mají také rádi výzvy a celkové vzrušení v životě. Můžeme říct, že pro děti a dospívající je ve většině případů typická nezávislost myšlení a jednání, schopnost tvořivosti a zvědavost. Lze také říct, že jedinci z dětských domovů celkově disponují rovněž autonomií a nezávislostí. Všeobecně však vyžadují harmonii a stabilitu ve všech ohledech života.

Dále bylo cílem také zjistit, jaké hodnoty jsou pro děti a dospívající z dětských domovů významné. Vzhledem k tomu, že významné hodnoty jsme si již uvedli, zaměříme se nyní pouze na ty, které děti a dospívající z dětských domovů považují za nejvíce významné. To znamená, že se zaměříme na ty hodnotové typy, které se umístily na **1. až 3. místě dle významnosti.**

Z výsledků vyplynulo, že děti a dospívající považují za **nejvýznamnější benevolenci**, což vypovídá o tom, že děti a dospívající vykazují zájem o prosperitu těch, s nimiž jsou v každodenním kontaktu. Jak jsme uvedli, benevolence zahrnuje i oblast lidských vztahů a přátelství, jedinci považující tento hodnotový typ za důležitý si tak zakládají na skutečném přátelství. Je zřejmé, že pro děti v dětských domovech je přátelství velmi významné, možným vysvětlením je právě to, že přátele berou jako svoji náhradní rodinu. Benevolence je označována za hodnotový typ, který slouží primárně ke kolektivním zájmům, můžeme tak říct, že jedinci se nesoustředí ani tak na vlastní prosperitu, jak na prosperitu druhých lidí. Pro komparaci použije výzkum zabývající se hodnotovou orientací jedinců vyrůstajících v dětských domovech v Rusku. Zatímco tito jedinci nepovažují hodnoty orientované na blaho druhých za příliš důležité, v našem výzkumném šetření se ukázalo, že jedinci z dětských domovů v České republice považují hodnoty orientované na blaho druhých za nejdůležitější (Parfilova a Valeeva, 2016). Toto zjištění považujeme za velmi kladné.

Na druhém místě se umístilo **požitkářství**, to značí, že i to považují děti a dospívající za značně významné. Vypovídá to o tom, že se rádi baví a vyhledávají zábavu. Pro tento hodnotový typ je také typické užívání života a nestřídmost (Řeháková, 2006). Rovněž výzkumy Saka a Kolesárové (2004) ukazují, že do popředí se stále více dostává hodnota spojená s užíváním si života.

Pokládáme za důležité, upozornit na to, že právě požitkářství je v rozporu s konformismem a tradicí, protože oddávání se svým žádostem vylučuje sebekontrolu a přijetí vnějších omezení (Řeháková, 2006). Upozorňujeme na to právě proto, že konformismus a tradice patří mezi ty hodnotové typy, které děti a dospívající považují za méně významné.

Na třetím místě se mezi dětmi a dospívajícími umístila **bezpečnost**. To značí, že jedinci pokládají bezpečnost za značně důležitou. Prudký (2009), který se zabývá výzkumy hodnot v České republice uvádí, že Česká republika spadá k těm zemím, pro které jsou hodnoty bezpečí jedny z nejvýznamnějších. V případě, kdy zohledníme fakt, že děti a dospívající vyrůstají nyní v dětských domovech, mohli bychom se domnívat, že vyšší potřeba bezpečí může souviset ještě s obdobím, kdy jedinci vyrůstali ve svých rodinách. Obecně je známo, že rodina je prostředím, které by mělo sloužit jako citové zázemí, zajišťující zdroj bezpečí a jistoty. Domníváme se však, že zkušenost z nefungujícího rodinného prostředí mohla mít na děti a dospívající, tak silný vliv, že nyní je pro ně bezpečí mnohem důležitější. A to především v případech, kdy rodiče nebyli schopni naplňovat základní psychické potřeby dítěte, především pocit bezpečí a jistoty.

Příčinou, proč dotazovaní považují bezpečnost za důležitou, může být také to, že mohli zažít odmítavou výchovu. Tato výchova se nejčastěji vyskytuje u jedinců, jejichž narození bylo z mnohých důvodů nechtěné. To znamená, že rodiče nebyli schopni zajistit základní potřeby dítěte, což z psychologických potřeb jsou právě pocity bezpečí a jistoty (Vacínová, 2010). Rovněž Vágnerová (2016) uvádí, že potřeba bezpečí má svůj biologický základ, nicméně její další rozvoj závisí na získaných zkušenostech, například právě na zkušenostech z dětství.

Nicméně, vysoká preference bezpečnosti, může být částečně také způsobena současnou situací související s pandemií covid-19, která ovlivňuje životy všech již více než rok. To nám potvrzují i výzkumy Saka a Kolesárové (2004), kteří se již dlouhá léta zabývají výzkumy hodnotové orientace mládeže. Výzkumy prokázaly, že hodnota bezpečí je mezi mládeží umístěna mezi prvními příčkami. Dle významnosti se hodnota bezpečí ve výzkumu Saka a Kolesárové umístila na třetím místě z více než dvaceti hodnot, shodou okolností se i v našem výzkumném šetření umístila na stejném místě. Autoři výzkumu však dodávají, že preference hodnoty bezpečí stoupá vždy, když je ohrožena bezpečnost jedince, což může být také kvůli nynější situaci. V momentě, kdy se situace opět uklidní a jedinec získá zpět pocity bezpečí, dochází většinou k poklesu preference hodnoty bezpečí.

Ve spojitosti s předchozím cílem jsme měli také za cíl zjistit, jaké **hodnoty jsou pro děti a dospívající z dětských domovů méně významné**. Za méně významné budeme považovat, ty, které se umístily na **7. až 10. místě**, jelikož tyto hodnotové typy získaly nižší průměrné skóre než 3,99. Výsledky ukazují, že mezi dětmi a dospívajícími získaly nižší průměrné skóre tyto hodnotové typy: **moc, konformismus, tradice a úspěch**. To vypovídá o tom, že děti a dospívající považují tyto hodnotové typy za méně důležité.

Za **nejméně významnou** považují **moc**. To si lze vysvětlit tak, že netouží po dosažení vysokého sociálního statusu, prestiže a sociálního uznání. Rovněž nevyžadují ani vysokou míru kontroly nad lidmi, nemají zájem být autoritou mezi ostatními, například v kolektivu dětského domova. Znamená to také, že netouží být v dominantní pozici vůči ostatním osobám či zdrojům. Můžeme také říct, že děti a dospívající nepokládají za důležité disponovat finančním či jiným bohatstvím. Pro komparaci uvedeme výzkum hodnotové orientace mládeže vyrůstajících v dětských domovech v Tatarstánu v Rusku, kdy výsledky rovněž ukázaly, že hodnoty spojené s mocí a společenským uznáním se umístily na posledním místě v žebříčku hodnot, obdobně jako v našem výzkumu (Parfilova a Valeeva, 2016).

Také **úspěch** považují děti a dospívající za méně významný. Vypovídá to o tom, že pro ně není příliš důležité dosáhnout určitého osobního úspěchu, například ve vzdělání nebo celkově v životě. Pro komparaci uvedeme výzkum, který je spíše zaměřený na psychologické potřeby jedinců v dětských domovech v Indonésii, nicméně výsledky ukázaly, že jedinci ze všech uvedených psychologických potřeb pocítují nejméně potřebu spojenou s úspěchem (Kholifah, et. al., 2019). Na základě těchto výsledků se můžeme domnívat, že děti a dospívající z dětských domovů nemají příliš sklony k dosažení určitého úspěchu.

Konformismus byl také mezi těmi hodnotovými typy, které získaly velmi nízké průměrné skóre, díky kterému se umístil až na devátém místě dle významnosti. To, že děti a dospívající považují konformismus za jeden z méně významných, vypovídá o tom, že nepokládají za důležité uzpůsobovat své jednání a chování tak, aby neporušovalo společenské normy, očekávání

a pravidla. Takové chování je v psychologii označováno jako antisociální chování, které porušuje hodnoty, normy a principy uznávané danou společností. Jde o chování, které nemá veřejný zájem a může případně i ublížit druhému jedinci (Bonino et al., 2005). V pozdějším věku právě antisociální chování přispívá k rizikům vývoje jedince (Sobotková, 2014). Jedinci nemají zatím tedy potřebu potlačovat sklony, které by mohly společnosti připadat nevhodné či rušivé. To, že konformismus se umístil, až na posledních příčkách může být dle nás ovlivněno i věkem. Vzhledem k věku si tak jedinci ještě plně nemusí uvědomovat následky svého chování, nedokážou rozhodnout o tom, co je správné a co naopak ne. Co se může dělat a co je naopak zakázáno (Pugnerová, 2019).

Zde se shodujeme s výsledky výzkumu hodnotové orientace mládeže vyrůstající v dětských domovech v Rusku, kdy hodnoty spojené se sebekontrolou a sebekázní považovali jedinci rovněž za nejméně významné, nicméně autoři také dodávají, že to patří k období dospívání (Parfilova a Valeeva, 2016). Konformismus je spjat také s úctou k rodičům a starším lidem. Lze se domnívat, že to může mít spojitost s dobou, kdy někteří jedinci vyrůstali ještě ve svých rodinách, které nebyly schopny plnit své základní funkce. Vzhledem k tomu, že jedinci byli z různých důvodů odebráni od rodiny a přemístěni do dětských domovů, mohou to mít rodičům za zlé a nemusí k nim chovat respekt a úctu. Podle nás to může být právě jeden z důvodů, proč děti a dospívající hodnotí konformismus jako jeden z méně důležitých hodnotových typů.

Tradice je posledním hodnotovým typem, který děti a dospívající z dětských domovů považují za méně důležitý. Tento hodnotový typ souvisí se symboly a zvyky dané kultury či náboženství. Obvykle má formu náboženských rituálů a norem chování. Zde si můžeme povšimnout spojitosti s předchozím hodnotovým typem, tedy s konformismem, který rovněž souvisí s chováním. Právě hodnotové typy konformismus a tradice jsou označeny za souladné typy, jelikož oba zdůrazňují sebekontrolu a podřízení. Je tedy zřejmé, že oba hodnotové typy jsou dětmi a dospívajícími považovány za jedny z méně významných. Vypovídá to o tom, že dotazování nepovažují tradice a zvyky dané kultury za důležité, rovněž také nemají velký vztah k náboženství, což dle nás může být také ovlivněno věkem dotazovaných.

Podotkli bychom, že tradice a konformismus, které děti a dospívající považují za jedny z méně významných, slouží k primárně kolektivním zájmům, z čehož bychom mohli usuzovat, že jedinci nejsou orientováni na druhé jedince (Řeháková, 2006). Avšak je nutné zdůraznit, že k primárně kolektivním zájmům se řadí také benevolence, kterou děti a dospívající z dětských domovů považují za nejvýznamnější, což pokládáme za velmi pozitivní zjištění.

Cílem bylo také zjistit rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska pohlaví.

Zde můžeme pozorovat, že dívky bezmála u všech hodnotových typů vykazují vyšší průměrné skóre, s výjimkou hodnotových typů požitkářství a moc. Výsledky ukazují, že **chlapci považují požitkářství za nejvýznamnější**. To vypovídá o tom, že chlapci mají více potřebu požitků a potěšení. Tento fakt potvrzuje i Schwartz, který uvádí, že chlapci jsou větší požitkáři než dívky (Řeháková, 2006). Naopak **pro dívky je nejvýznamnější benevolence**. To vypovídá o tom, že dívky jsou orientované především na prosperitu lidí, se kterými přichází denně do kontaktu. Výsledky potvrzuje také literatura, která poskytuje informace o tom, že dívky jsou obecně více orientované na pečovatelské chování než chlapci. Můžeme tedy říct, že dívky jsou celkově více altruistické a ochotné pomáhat druhým lidem (Janošová, 2008). Dívky také více disponují vlastnostmi jako je ochota, oddanost a čestnost.

Velmi značný rozdíl nastal i u **univerzalizmu**, který považují dívky za významnější než chlapci. Vzhledem k tomu, že univerzalizmus souvisí s hodnotovým typem benevolence, bylo zřejmé, že dívky budou oproti chlapcům i tento hodnotový typ považovat za významnější. Vypovídá to o tom, že dívky jsou více orientované na blaho svých blízkých, což potvrzují i výsledky dívek u benevolence, která se také orientuje na prosperitu lidí. Zde se shodujeme s výsledky výzkumu hodnot v České republice, které uvádí, že ženy jsou více orientované na benevolenci a univerzalizmus (Prudký, 2009). Ostatně to potvrzují i výsledky dalšího výzkumu, ze kterých vychází, že dívky mají sklon upřednostňovat konzervativní hodnoty zaměřené na druhé (Innamorati et al., 2018). Univerzalizmus souvisí i s přírodou a ochranou prostředí, můžeme tedy říct, že dívky považují za důležitější ochranu přírody a životního prostředí.

Dále výsledky ukázaly, že dívky považují **bezpečnost** za významnější než chlapci, i když nutno podotknout, že rozdíl nebyl nijak markantní, jako u jiných hodnotových typů. Rovněž výsledky výzkumu hodnot v České republice ukazují, že rozdíl u hodnoty bezpečnost není mezi chlapci a dívkami zásadní (Prudký, 2009). Můžeme však říct, že dívky si více zakládají na celkové harmonii a stabilitě, rovněž je pro ně důležitější cítit se v bezpečí.

Další podstatnější rozdíl nastal i u **stimulace**, kterou dívky považují za důležitější než chlapci. Motivačním cílem je vzrušení, novota a výzva. Tento hodnotový typ byl odvozen z předpokladu, že k optimální úrovni aktivace je potřebná pestrost a mnohotvárnost

podnětů (Řeháková, 2006). Vypovídá to o tom, že pro dívky je důležitější vyrůstat v takovém prostředí, které bude disponovat dostatečným množstvím podnětů.

Nepatrný rozdíl se vyskytl i u **samostatnosti**, která je pro dívky významnější, vypovídá to o tom, že dívky vykazují vyšší autonomii než chlapci. Také jednání a myšlení dívek je oproti chlapcům nezávislejší.

Největší rozdíl však nastal u **tradice**, kterou dívky považují za mnohem významnější než chlapci. Opět při komparaci výsledků se shodujeme s výsledky výzkumu hodnot v České republice, které ukázaly, že dívky jsou podstatněji více orientované na hodnotový typ tradice (Prudký, 2009). Jak jsme již uvedli, tento hodnotový typ úzce souvisí se symboly a znaky daných skupin. To dle nás vypovídá o tom, že dívky jsou více orientované na tradiční způsoby chování, které jsou symbolem skupinové solidarity. To může značit, že dívky jsou zvyklé se více sdružovat do skupin, které se prezentují stejnými znaky, symboly či jinými. Tento hodnotový typ je rovněž spjatý i se symboly a znaky daného náboženství a kultury, které je jedinec členem.

Jeden ze dvou hodnotových typů, u kterého chlapci dosáhli vyššího průměrného skóre než dívky, je **moc**. Ovšem je důležité zmínit, že u obou pohlaví se moc dle významnosti umístila až na posledním místě. Rovněž rozdíl mezi dívkami a chlapci nebyl až tak značný. To, že jsou chlapci více orientováni na moc vypovídá o tom, že chlapci vyžadují vyšší kontrolu a dominanci nad lidmi než dívky. Zároveň více touží po společenském uznání. Můžeme také říct, že chlapci preferují bohatství více než dívky. Pro srovnání výsledků můžeme vycházet například z výzkumu European Social Survey, který se rovněž zabýval výzkumem hodnot v České republice. Při komparaci výsledků se nám potvrzuje, že chlapci jsou celkově více orientováni na moc (Prudký, 2009).

Téměř shodnou významnost přiřkládají chlapci a dívky k **úspěchu a konformismu**.

Cílem bylo také zjistit, jaké jsou rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska věku

Zde jsme respondenty rozdělili dle věku do dvou skupiny: pubescenti (12 až 15 let) a adolescenti (16 až 18 let). Výsledky ukázaly, že preference významných hodnot se na první příčkách nelišila. To znamená, že jedinci v období pubescence považují za významné stejné hodnoty jako adolescenti, shodují se konkrétně v hodnotových typech **benevolence, požitkářství a bezpečnost**. Z výsledků tudíž vyplývá, že pro obě věkové skupiny je důležité užívat si života a zažívat každodenní zábavu. Děti a dospívající z dětských domovů mají také potřebu navazovat silná přátelství. Právě vztah k vrstevníkům je v období pubescence i adolescence velmi silný. Jedinci navazují s ostatními dětmi silná přátelství, kdy skupina vrstevníků, má stále větší vliv na jedince (Říčan, 2014).

U hodnotového typu **bezpečnost** si můžeme všimnout většího rozdílu, nicméně, jak u adolescentů, tak u pubescentů se bezpečnost umístila na třetím místě dle významnosti. Avšak adolescenti považují tento hodnotový typ za mírně důležitější než pubescenti. Adolescenti tak více dbají na vlastní bezpečnost, je pro ně důležitá celková bezpečnost společnosti a vztahů. Dle nás je možným vysvětlením to, že pubescenti si nemusí ještě zcela uvědomovat možná rizika související s ohrožením jejich bezpečnosti, proto bezpečnost mohou považovat za méně důležitější než adolescenti.

Výraznější rozdíl nastal u **univerzalizmu**, který adolescenti považují za významnější než pubescenti. Což se vzhledem k věku dá vysvětlit tím, že univerzalizmus zahrnuje dřívější zralost, proto je zřejmé, že vyššího průměrného skóre dosáhli právě adolescenti. Adolescenti považující univerzalizmus za důležitý umí akceptovat druhé lidi, kteří jsou určitým způsobem odlišní, umí s nimi jednat spravedlivě a rovnocenně. Univerzalizmus zahrnuje také ochranu a prosperitu přírody, což si pravděpodobně starší jedinci uvědomují více než ti mladší. To potvrzuje i výzkum v publikaci Děti v ringu dnešního světa, který byl proveden Národním institutem dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2012, zabývající se hodnotovou orientací dětí do 15 let. Výsledky ukázaly, že pubescenti nemají potřebu ochrany přírody a životního prostředí (Bocan, et. al., 2012).

Také **tradice** je pro adolescenty o něco významnější než pro pubescenty. Můžeme si to vysvětlit tím, že tento hodnotový typ je spjatý s tradičními způsoby chování. Tyto způsoby chování jsou typické pro skupiny, kde se stávají symbolem skupinové solidarity a zároveň výrazem jedinečnosti skupiny (Řeháková, 2006). Adolescenti se často stávají příslušníky různých subkultur, především těch, které jsou charakteristické

pro mladistvé. Často to také bývá proto, že pro mladistvé bývá snazší přijmout již existující identitu určitého společenství než si vybudovat vlastní identitu. Příslušnost k určité subkultuře adolescenti deklarují svými názory a postoji, symboly, stylem chování, vizáží či způsobem svého vyjadřování. Tyto atributy přiřazují adolescenty k dané skupině a zároveň je tak odlišují od ostatní společnosti (Thorová, 2015).

Adolescenti také považují **samostatnost** za důležitější, což pro nás nebylo překvapujícím zjištěním, neboť pro dospívání je typické osamostatnění se. To, že adolescenti považují samostatnost za důležitější, svědčí také o tom, že ve vztahu k dospělým mají adolescenti tendenci zvyšovat svou kritiku. Dospívající odmítají, aby s nimi dospělí manipulovali a bez ohledu na jejich přání určovali, co by měli dělat, chtějí se tak v jejich očích zbavit jisté omezující vazby a rozhodovat o sobě sami (Vágnerová, 2012). Adolescent si tak na základě vlastního úsudku určí, koho bude přijímat a koho si bude vážit (Vacínová, 2010).

Nicméně osamostatnění a odpoutávání se z vázanosti na rodinu je jedním ze základních úkolů dospívání, dá se tedy předpokládat, že čím budou dospívající starší, tím bude jejich touha osamostatnit se větší (Vágnerová, 2012). Jelikož, je náš výzkum zaměřen na děti a dospívajících z dětských domovů, dalo by se předpokládat, že v tomto případě je to vztahováno spíše na osamostatnění se od vychovatelů dětských domovů, avšak vzhledem k tomu, že většina jedinců je v kontaktu se svými rodiči, uvádíme osamostatnění adolescentů i v souvislosti s rodiči.

Další hodnotovým typ je **moc**, která se u adolescentů i pubescentů umístila na posledním místě, avšak adolescenti přisuzovali moci větší významnost než pubescenti. To může být způsobeno tím, že starší jedinci v období dospívání touží po určité prestiži a společenském postavení právě třeba mezi svými vrstevníky. Ze závěrů výzkumu Saka a Kolesárové (2004) můžeme doplnit, že některé hodnoty mají pro určitou věkovou skupinu větší význam než pro ostatní. Právě pro jedince v období adolescence je typické, že společenská prestiž je pro ně důležitější než pro ostatní věkové skupiny. Hodnotový typ moc souvisí také s touhou stát se bohatým a mít nadbytek financí, můžeme tedy říct, že čím jsou dotazovaní starší, tím více považují finance za důležitější. Výsledky se shodují s výstupem výzkumu v publikaci Děti v ringu dnešního světa, který rovněž potvrzuje, že starší jedinci považují hodnotu financí za velmi důležitou (Bocan, et al., 2012). To rovněž potvrzuje ve svých výzkumech i Sak, který uvádí, že mládež ve věku 15 až 18 let je ze všech věkových skupin nejvíce orientovaná právě na majetek. Zdůrazňuje však, že adolescenti nepovažují majetek za nejvyšší hodnotu, nýbrž že v této životní fázi přisuzují majetku větší významnost

než pubescenti (Sak in Kraus, 2006). Což se ukázalo i v našem výzkumu, kdy se moc umístila na posledním místě, avšak výsledky ukázaly, že adolescenti přikládají moci větší významnost. U ostatní hodnotových typů, tedy u **stimulace, úspěchu, konformismu** vykazují pubescenti i adolescenti z dětských domovů obdobnou významnost s nepatrnými rozdíly.

V závěru bylo cílem zjistit rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska kontaktu s rodiči.

Zde jen připomeneme fakta týkající se kontaktu dětí a dospívajících s rodiči, můžeme konstatovat, že pouze **31 jedinců není v žádném kontaktu** se svými rodiči. Z toho 11 jedinců uvedlo, že s rodiči nemá žádný vztah, 12 jedinců hodnotí svůj vztah s rodiči jako negativní a 3 jedinci považují svůj vztah s rodiči za neutrální. Překvapivě 5 jedinců považuje svůj vztah s rodiči za pozitivní, a to i přesto, že s rodiči nejsou v žádném kontaktu. Zbývajících **151 jedinců je se svými rodiči/ svým rodičem v určitém kontaktu**, a to buď přes mobilní zařízení, emaily nebo se s rodiči vzájemně navštěvují. Z toho 93 jedinců považuje svůj vztah s rodiči za pozitivní, 38 jedinců za neutrální. Dále 18 jedinců považuje svůj vztah s rodiči za negativní a 2 jedinci uvádí, že s rodiči nemají žádný vztah, a to i přes to, že s rodiči jsou v kontaktu.

I zde jsme mohli vidět, že výsledky u jednotlivých hodnotových typů se poměrně dosti lišily s výjimkou hodnotového typu požitkářství.

Benevolence byla opět nejvýznamnějším jak u jedinců, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči/ svým rodičem, tak i u těch, kteří v kontaktu nejsou. Avšak menší rozdíl nastal v průměrném skóre, jelikož jedinci, kteří nejsou v kontaktu s rodiči, dosáhli vyššího průměrného skóre $M = 5,02$, což odpovídá možnosti odpovědi „velmi se mi podobá“.

V požitkářství, které skončilo na druhém místě, se jedinci dokonce shodovali i v průměrném skóre. Můžeme tak říct, že požitkářství se jak u preference významných hodnot z hlediska věku, pohlaví i kontaktu s rodiči umístilo vždy na 1. - 2. místě. Vypovídá to o tom, že je pro jedince z dětských domovů značně významné.

U **tradice** si můžeme všimnout rozdílu, který však nebyl nijak značný, avšak z výsledků vyplývá, že jedinci, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči/ svým rodičem považují tradici za významnější. To vypovídá o tom, že více disponují oddaností a přijetím zvyků a myšlenek, které jsou typické pro danou kulturu či náboženství než jedinci, kteří v kontaktu se svými rodiči nejsou.

Rovněž u **úspěchu** nastal také rozdíl, nicméně v porovnání s rozdíly u jiných hodnotových typů, nebyl až tak velký. Můžeme však říct, že jedinci, kteří si udržují kontakt se svými rodiči / svým rodičem považují úspěch za důležitější. To vypovídá o tom, že se více soustředí na úspěch v osobním životě prostřednictvím předvedené schopnosti posuzované dle sociálních standardů (Seitl, 2012). To dle nás může být jeden z mnoha pozitivních odrazů kontaktu dítěte s rodičem. V případě, kdy rodiče podporují dítě ve vzdělání, vštěpují mu poznatky o důležitosti vzdělání, je pravděpodobné, že jedinci na základě názorů rodičů považují vzdělání za důležitější. Zde se naše tvrzení shoduje s Vágnerovou (2016), která uvádí, že potřeba výkonu může být modifikována různými sociálními vlivy, především rodinou. To, že se jedinci zaměřují na výkon, respektive na úspěch spojený s prožitkem úspěšnosti ovlivňuje následně jejich chování, uvažování a prožívání jak v současnosti, tak i v budoucnu (Vágnerová, 2012).

Podstatně výraznější rozdíl nastal u **bezpečnosti, univerzalizmu a stimulace**. Zde opět jedinci, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči/svým rodičem považují zmíněné hodnotové typy za významnější. To značí, že jedinci, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči považují za důležitější žít ve stabilním bezpečném prostředí. Jsou také více orientováni na bezpečnost prostředí a vztahů, nicméně se však vyznačují větší touhou po výzvách. Zároveň se také více soustředí na ochranu blaha lidí a přírody. Mají také větší smysl pro spravedlnost, porozumění a toleranci druhých lidí.

Potřeba **stimulace** může mít různou podobu z hlediska preference určité intenzity a kvality podnětů. Subjektivně únosná míra stimulace je na jedné straně stanovena jejím minimem, který vyvolává pocity spojené s nudou, a na druhé straně jejím maximem, který může být až nepříjemný, jelikož jedince tyto pocity dráždí a vyčerpávají. Rovněž totožně lze určit i míru potřeby nových zážitků (Vágnerová, 2016). Z výsledků je patrné, že děti a dospívající, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči považují stimulaci za důležitější, právě preferovaná úroveň stimulace se pak následně projevuje i v odlišném reagování na různé situace. Jedinci, kteří pokládají stimulaci za důležitou, mají větší potřebu riskovat a vyhledávat situace, které jsou vzrušující, nicméně tyto situace nemusí být vždy v souladu s obecně platnými pravidly (Vágnerová, 2016).

Ještě výraznější rozdíl u **konformismu**, který jedinci, kteří jsou v kontaktu se svými rodiči považují za významnější. To značí, že dokážou více kontrolovat své jednání a zájmy a dokážou včas rozpoznat, které z jednání by mohlo znepokojit nebo ohrozit druhé lidi či dokonce porušit společenské normy. Oproti jedincům, kteří nejsou v kontaktu se svými rodiči jsou také více zdvořilí k ostatním lidem, ctí rodiče, dospělé a starší.

Nejpodstatnější rozdíl však nastal u **moci, kterou jedinci, kteří nejsou v kontaktu s rodiči považují za mnohem významnější**. Tento výsledek byl pro nás poměrně překvapujícím, protože moc se umístila téměř vždy na posledním místě s dosti nízkým průměrným skóre. Výsledek vypovídá o tom, že jedinci, kteří nejsou v kontaktu se svými rodiči se více soustředí na kontrolu a dominanci nad lidmi a zdroji. Mají tendenci ovládat lidi ze svého okolí s touhou dosáhnout převahy nad ostatními (Vágnerová, 2016). Potřeba moci souvisí se snahou překonat pocity méněcennosti a potvrdit sobě i ostatním své kvality. Můžeme tak říct, že jedinci, kteří nejsou v kontaktu se svými rodiči mají potřebu se cítit silnými, schopnými, chtějí mít také značný vliv. Zároveň se také nechtějí nikomu podřizovat. Významnost moci souvisí také s chtitěm být autoritou pro své vrstevníky. Tato touha jedinců být může dle nás souviset až s přehnanou autoritou rodičů. Například v případě, kdy si rodiče dříve vymáhali u jedinců autoritu a stavěli se do nadřazených pozic, jedinci toto chování mohli považovat za běžné a začali se tak chovat podobně. Pro jedince, kteří nejsou v kontaktu se svými rodiči je také důležitější dosáhnout určitého sociálního statusu, společenského uznání a prestiže. To můžeme mít dle nás spojitost s nedostatkem ocenění, které se jedincům nedostávalo v době, kdy vyrůstali ještě ve svých rodinách. Pokud se členové rodiny mezi sebou vzájemně neuznávali a nedokázali ocenit jeden druhého, je možné, že jedinci slova ocenění postrádají, a proto chtějí dosáhnout ocenění zpětně. Je pro ně také důležitější mít v životě nadbytek financí, myslíme si, že to může souviset s tím, že většina jedinců z dětského domova pochází často ze sociálně slabších rodin. A mnohdy právě špatná ekonomická situace rodiny je příčinou odebrání dítěte z rodiny.

Můžeme tak v závěru říct, že z hlediska kontaktu dětí a dospívajících s rodiči jsme spatřili značné rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot. Výsledky tak naznačují, že rozdíly v preferenci významných a méně významných hodnot, tak mohou být zapříčiněny právě kontaktem jedinců s jejich rodiči. Nicméně, jsme si vědomi, že k prokázání souvislosti mezi kontaktem s rodiči a preferencí významných a méně významných hodnot je zapotřebí provést další výzkumná šetření.

7 DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Děti, které byly vytrženy ze svého rodinného prostředí, ve vychovatelích a ostatních pracovnících zařízení hledají osoby, ke kterým by se mohly psychicky připoutat. Tento nedostatek bývá často nahrazen jinými způsoby uspokojování (Sekera, 2009). To dokazují autorky Čížková a Nováková, prostřednictvím výsledků výzkumného šetření potvrzují, že právě absence kladných citových vztahů vede k omezenému vývoji hodnotové orientace jedince. Právě to, má později za následek narušení vztahu k ostatním lidem, případně můžeme hovořit až o antisociálním chováním jedince (Čížková, Nováková in Sekera, 2009).

Vzhledem k tomu, že namísto rodičů plní výchovnou funkci vychovatelé dětských domovů, je velmi důležité, aby se vychovatelé a ostatní zaměstnanci dětských domovů **orientovali v problematice hodnotové orientace**. Jelikož vychovatelé fungují jako **zprostředkovatelé** hodnot, je potřebné, aby byli schopni vést děti a dospívající správným směrem. To znamená, aby byli schopni je seznámit a předat jim takové hodnoty, které jsou společnosti považovány za žádoucí a které si jedinec následně osvojí. Vzhledem k tomu, že jedinci dříve vyrůstali v problémových a nefunkčních rodinách, je pravděpodobné, že si prostřednictvím své rodiny již mohli osvojit nežádoucí hodnoty. Bylo by tedy vhodné zaměřit se na výchovu k žádoucím hodnotám.

Proto bychom vychovatelům doporučovali **brožuru Přemýšlíme o hodnotách**, která je součástí projektu *Odysea*, a kterou navrhla autorka Pekárková (2007). Autorka představuje dvě lekce, které jsou zaměřeny na reflektování osobního žebříčku hodnot jedince a také na hodnoty druhých lidí, ukázkou aktivit z lekcí nalezneme v příloze P II. Doporučovali bychom, aby se vychovatelé zaměřili na hodnotovou orientaci dětí a dospívajících, právě prostřednictvím těchto aktivit, které jsou z našeho pohledu moc hezky zpracované, a myslíme si, že by to děti a dospívající i bavilo. Velkou výhodou vidíme také v tom, že tyto lekce mohou být prováděny jak s mladšími dětmi, pubescenty, tak také i s adolescenty.

Stručně si představíme cíle, kterých by jedinci prostřednictvím lekcí měli dosáhnout.

První lekce s názvem „**já a mé hodnoty**“, si klade následující cíle:

- Jedinec popíše vlastními slovy, jak rozumí termínu hodnota a s jakými hodnotami se v životě setkal.
- Jedinec charakterizuje člověka, který je nebo by mohl být jeho vzorem.

- Jedinec uvede, s kterými hodnotami se ztotožňuje a s kterými naopak ne. Zároveň si ujasní žebříček hodnot, a dokáže zdůvodnit, proč jsou pro něj dané hodnoty významné a proč jsou některé méně významné.
- Zamyslí se nad vlastními hodnotami, které dokáže porovnat s hodnotami lidí, kterých si váží a kteří jsou mu blízcí.
- Jedinec si uvědomí, jak se jeho hodnoty promítají a odráží v jeho chování, to je vhodné procvičovat prostřednictvím modelové situace.

Druhá lekce je zaměřena na téma „**hodnoty v naší společnosti**“. Prostřednictvím této lekce dosáhneme toho že:

- Jedinec se seznámí s uznávanými hodnotami v naší společnosti, dokáže popsat a objasnit postoj k daným hodnotám.
- Dokáže najít shody a rozdíly mezi různými hodnotovými žebříčky a dokáže zdůvodnit tuto odlišnost.
- V modelové situaci předvede, jak se dané společenské hodnoty odráží v jeho chování a jednání (Pekárková, 2007).

Na závěr bychom jen dodali, že pro příznivý vývoj dětí a dospívajících z dětských domovů, bychom doporučovali stále více podporovat a zaměřovat se na **aktivní spolupráci dětských domovů s rodinami**. Vzhledem k tomu, že výzkum zjistil, že mnoho jedinců je v kontaktu se svými rodiči, je dle nás žádoucí podporovat kontakt s rodiči, tedy pouze v případech, kdy rodiče nemají na dítě špatný vliv.

ZÁVĚR

Součástí práce byl pohled na charakteristiku vývojového období pubescence a adolescence, ve spojitosti s utvářením identity, socializací, sociálním zráním a individualizací v těchto vývojových obdobích. V další kapitole jsme vymezili teoretická východiska z oblasti hodnotové orientace a hodnot, ve spojitosti s hodnotami jsme se dále zabývali jejich funkcí a klasifikací. Významná pro nás byla také koncepce hodnot Schwartz, ze kterého jsme vycházeli v praktické části, proto byla jedna podkapitola věnována i profesoru Schwartzovi. Při formování hodnotové orientace hrají významnou roli její determinanty, těch je nespočet, my jsme však zvolili ty nejpodstatnější a to rodinu, výchovu a v našem případě i ústavní výchovu. Zabývali jsme se tím, jak by rodina měla správně fungovat, aby vývoj jedince nebyl ohrožen. V souvislosti s výchovou k hodnotám jsme uvedli její cíle, rovněž jsme se zaměřili na nevhodné typy rodinné výchovy. Významným úsekem naší práce je také část věnovaná ústavní výchově, kde se konkrétněji věnujeme dětským domovům.

V empirické části diplomové práce jsme zvolili **kvantitativní** pojetí výzkumu s využitím dotazníku Schwartz, který zjišťuje hodnotou orientaci pomocí hodnotových portrétů, které jsou následně seřazeny do hodnotových typů. Prostřednictvím sběru dat jsme pro výzkumné šetření získali celkem **182** dětí a dospívajících z dětských domovů.

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit hodnotou orientaci dětí a dospívajících z dětských domovů souběžně zaměřením na významné a méně významné hodnoty z hlediska pohlaví a věku. Zajímala nás také, preference významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska v kontaktu s rodiči.

Z výzkumného šetření vyplývá, že děti a dospívajících z dětských domovů se orientují nejvíce na „**překročení sebe sama**“, což vypovídá o tom, že je usilují především o blaho, prosperitu a úspěch druhých. A to převážně svých blízkých, s kterými jsou v každodenním kontaktu, což považujeme za velmi pozitivní zjištění.

Z realizovaného výzkumu je rovněž patrné, že **benevolence, požitkářství a bezpečnost patří k těm hodnotám, které jsou pro jedince z dětských domovů významné.** Naopak **méně významné** jsou pro jedince hodnoty spojené s **úspěchem, tradicí, konformismem a mocí.**

Výsledky rovněž ukazují, že dívky považují za nejvýznamnější benevolenci, oproti tomu chlapci požitkářství. K **nejvýraznějšímu rozdílu mezi dívkami a chlapci** došlo u hodnotového typu **tradice**, který je pro dívky mnohem významnější než pro chlapce.

Rovněž také u benevolence byl rozdíl téměř obdobný, dívky opět považují benevolenci za významnější. Výraznější rozdíl nastal také u univerzalizmu, který je pro dívky významnější než pro chlapce.

Můžeme také uvést, že mezi adolescenty a pubescenty nejsou příliš velké rozdíly mezi preferencí významných a méně významných hodnot. **Můžeme však říct, že největší rozdílnost jsme mohli spatřit u univerzalizmu, který adolescenti považují za významnější.** Také u bezpečnosti a samostatnosti nalezneme větší rozdíly, v obou případech považují adolescenti tyto hodnoty za významnější než pubescenti.

Rovněž jsme zkoumali preferenci významných a méně významných hodnot dětí a dospívajících z hlediska kontaktu s jejich rodiči. Výzkum přinesl zajímavá zjištění, z výsledků můžeme říct, že pozitivita je jediné, které považují jedinci, kteří jsou v kontaktu s rodiči za zcela stejně významné, jako ti jedinci, kteří v kontaktu s rodiči nejsou. U ostatních hodnot byly již značné rozdíly. Největší rozdíly jsme mohli spatřit u **moci a konformismu.** Děti a dospívající, kteří **jsou v kontaktu** se svými rodiči, **považují konformismus za mnohem významnější,** oproti jedinců, kteří v kontaktu se svými rodiči nejsou. Naopak děti a dospívající, kteří se svými rodiči **nejsou v kontaktu s rodiči, považují za mnohem významnější moc.**

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BENDL, Stanislav. Základy sociální pedagogiky. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016. ISBN 978-80-7290-881-3.
- [2] BLATNÝ, Marek, ed. Psychologie celoživotního vývoje. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016, 290 s. ISBN 9788024634623.
- [3] BOCAN, Miroslav, ed. Děti v ringu dnešního světa: hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let. Vyd. 2. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012. 98 s. ISBN 978-80-87449-24-0.
- [4] BREZINKA, Wolfgang. Filozofické základy výchovy. Praha: Zvon, 1996, 213 s. ISBN 8071131695.
- [5] CAKIRPALOGLU, Panajotis. Psychologie hodnot. [Olomouc]: Votobia, 2004, 427 s. ISBN 8072201956.
- [6] CAKIRPALOGLU, Panajotis. Psychologie hodnot. 2., dopl. a přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 376 s. Monografie. ISBN 9788024422954.
- [7] ČÁBALOVÁ, Dagmar. Pedagogika. Praha: Grada, 2011, 272 s. Pedagogika. ISBN 9788024729930.
- [8] DOROTÍKOVÁ, Soňa. Filosofie hodnot: problémy lidské existence, poznání a hodnocení. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998. ISBN 80-860-3979-X.
- [9] DVOŘÁKOVÁ, Jana. Morální usuzování: vliv hodnot, osobnosti a morální identity. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 149 s. ISBN 9788021047518.
- [10] FARKOVÁ, Marie. Vybrané kapitoly z psychologie. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, 400 s. ISBN 9788074521300.
- [11] GÖBELOVÁ, Taťána. Hodnotová výchova v pedagogické praxi [online]. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008 [cit. 2021-03-31]. ISBN 978-80-7368-542-3.
- [12] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010, 797 s. ISBN 9788073676865.
- [13] HELUS, Zdeněk. Úvod do psychologie. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2018, 310 s. Psyché. ISBN 9788024746753.

- [14] JANOŠOVÁ, Pavlína. Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí. Praha: Grada, 2008, 285 s. Psyché. ISBN 9788024722849.
- [15] JANSKÝ, Pavel. Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, 169 s. ISBN 8070411147.
- [16] JEDLIČKA, Richard. Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence. Praha: Grada, 2015, 544 s. Psyché. ISBN 9788024754475.
- [17] KNOTOVÁ, Dana. Úvod do sociální pedagogiky: studijní texty pro studenty oboru sociální pedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2014, 115 s. ISBN 9788021070776.
- [18] KOLÁŘ, Zdeněk. Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel. Praha: Grada, 2012, 192 s. ISBN 9788024737102.
- [19] KOPECKÁ, Ilona. Psychologie: učebnice pro obor sociální činnost. Praha: Grada, 2011-, 3 sv. ISBN 9788024738758.
- [20] KOZÁKOVÁ, Radka. Základy obecné a vývojové psychologie pro studenty nelékařských zdravotnických oborů. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 106 s. Skripta. ISBN 9788024442594.
- [21] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 8073150042.
- [22] KRAUS, Blahoslav. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006, 156 s. ISBN 8073151251.
- [23] KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014, 215 s. ISBN 9788026206439.
- [24] KUNEŠ, David. Sebepoznání: [psychoterapeutické principy a postupy]. Praha: Portál, 2009, 151 s. ISBN 9788073675417.
- [25] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. Psyché. ISBN 8024712849.
- [26] LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství. Praha: Karolinum, 2011, 399 s. ISBN 9788024619835.
- [27] MACEK, Petr. Adolescence. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, 141 s. ISBN 8071787477.

- [28] PEKÁRKOVÁ, Anna. Přemýšlíme o hodnotách: tematický okruh osobnostní a sociální výchovy Hodnoty, postoje, praktická etika: lekce 11.1. Praha: Projekt Odyssea, 2007. ISBN 978-80-87145-18-0.
- [29] PRUDKÝ, Libor. Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky. Praha: Academia, 2009 a. ISBN 978-80-200-1751-2.
- [30] PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. Pedagogický slovník. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013, 395 s. ISBN 9788026204039.
- [31] PUGNEROVÁ, Michaela a Jana KVINTOVÁ. Přehled poruch psychického vývoje. Praha: Grada, 2016, 293 s. Psyché. ISBN 9788024754529.
- [32] PUGNEROVÁ, Michaela. Psychologie: pro studenty pedagogických oborů. Praha: Grada, 2019, 276 s. Pedagogika. ISBN 9788027105328.
- [33] ŘÍČAN, Pavel. Psychologie: Příručka pro studenty. Vyd. 2. dopl. Praha: Portál, 2008, 296 s. Psychologie. ISBN 9788073674069.
- [34] ŘÍČAN, Pavel. Psychologie osobnosti: obor v pohybu. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Praha: Grada, 2010, 208 s. Psyché. ISBN 9788024731339.
- [35] ŘÍČAN, Pavel. Cesta životem: [vývojová psychologie]: přepracované vydání. Vyd. 3. Praha: Portál, 2014, 390 s. ISBN 9788026207726.
- [36] SAK, Petr. Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-722-9042-8.
- [37] SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace. Praha: Svoboda Servis, 2004, 240 s. ISBN 8086320332.
- [38] SEITL, Martin. Poznávání interpersonálních charakteristik osobnosti. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 164 s. Monografie. ISBN 9788024433202.
- [39] SEKERA, Ondřej. Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, 197 s. ISBN 9788073687281.
- [40] SEKERA, Ondřej. Rodina v nečase. V Ostravě: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2010, 135 s. ISBN 9788073688776.

- [41] SOBOTKOVÁ, Veronika. Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada, 2014, 147 s. Psyché. ISBN 9788024740423.
- [42] SVOBODA, Mojmír, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Vydání třetí. Praha: Portál, 2015, 791 s. ISBN 9788026208990.
- [43] SYCHROVÁ, Adriana, ed. Ústavní péče v resocializačním kontextu. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-757-5.
- [44] ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. Přehled vývojové psychologie. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 175 s. ISBN 9788024421414.
- [45] THOROVÁ, Kateřina. Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Portál, 2015, 575 s. ISBN 9788026207146.
- [46] UPTON, Penney. Developmental psychology. Los Angeles: Sage, 2011, x, 222 s. Critical thinking in psychology. ISBN 9780857252760.
- [47] VACÍNOVÁ, Marie, Dobromila TRPIŠOVSKÁ a Marie FARKOVÁ. Psychologie. Vyd. 2., rozš. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 240 s. ISBN 9788074520082.
- [48] VÁGNEROVÁ, Marie. Psychologie osobnosti. Praha: Karolinum, 2010, 467 s. ISBN 9788024618326.
- [49] VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 531 s. ISBN 9788024621531.
- [50] VÁGNEROVÁ, Marie. Obecná psychologie: dílčí aspekty lidské psychiky a jejich orgánový základ. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, 413 s. ISBN 9788024632681.
- [51] VÝROST, Jozef, Ivan SLAMĚNÍK a Eva SOLLÁROVÁ, ed. Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace. Praha: Grada, 2019, 759 s. Psyché. ISBN 9788024757759.
- [52] ZÁŠKODNÁ, Helena a Zdeněk MLČÁK. Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie. Praha: Triton, 2009. 391 s. ISBN 9788073873066.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- [1] Asociace Dítě a Rodina, z. s, Přehled dětských domovů v ČR [online]. ©2019. Dostupné z: <http://mapa.ditearodina.cz/>
- [2] BONINO, Silvia, Elena CATTELINO a Silvia CIAIRANO. Adolescents and risk: Behaviors, functions and protective factors [online]. 2005. Springer-Verlag Mailand. ISBN 978-88-470-0393-4. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=Bm0oNNvpAzAC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Elena+Cattellino%22&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjW4YfDvv3vAhVKzaQKHxmFAXYQ6AEwAHoECAEQAg#v=onepage&q&f=false>
- [3] Česká republika v komparativních databázích. Český sociálněvědní datový archiv [online]. 2011. Dostupné z: <http://archiv.soc.cas.cz/info/cz/5/- .html>
- [4] ČESKO. Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbirka zákonů České republiky. 2002. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109?text=109-2002>
- [5] ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012 občanský zákoník. In: Sbirka zákonů České republiky. 2012. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>
- [6] INNAMORATI Marco, PAROLIN Laura, TAGINI Angela, SANTONA Alessandra, BOSCO Andrea, CARLI DE Pietro, PALMISANO L. Giovanni, PERGOLA Filippo, SARRACINO Diego. (2018) Attachment, Social Value Orientation, Sensation Seeking, and Bullying in Early Adolescence. *Front. Psychol.* 9:239. doi: 10.3389/fpsyg.2018.00239 Dostupné z: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00239/full>
- [7] KHOLIFAH, Siti Nur, Dwi Ananto WIBRATA a Loetfia Dwi RAHARIYANI. Psychological Needs of Adolescents in the Orphans. *Indian Journal of Forensic Medicine* [online]. 2019, 13(4), 1566 [cit. 2021-02-18]. ISSN 09739122. Dostupné z: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsijc&an=diva.ijfmt.13.4.279&sc_ope=site
- [8] MYŠKOVÁ, Lucie et al. Vzdělání u osob se zkušeností s náhradní formou péče v dětství. *Pedagogická orientace*, [S.l.], v. 25, n. 1, p. 63–83, feb. 2015. ISSN 1805-9511. Dostupné na: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/2986>.

[9] PARFILOVA, G.G. a R.A. VALEEVA. Study of orphanage children's value orientations. Mathematics Education [online]. 2016, 11(4), 747–753 [cit. 2021-02-18]. ISSN 13063030. Dostupné z:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edselc&an=edselc.2-52.0-84979695813&scope=site>

[10] ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. Sociologický časopis/Czech Sociological Review [online]. ©2006, 42(1), 107–128. Dostupné také z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/39-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2006>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Č.	Číslo
ČR	Česká republika
DD	Dětský domov
Et al.	kolektiv
In	V
M	Průměr
PVQ	Portrait Values Questionnaire
S.	Strana
Sb.	Sbírky
Sm. Odch.	Směrodatná odchylka
SVS	Schwartz Value Study
Tzv.	Takzvaně
Vs.	Versus

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 – Teoretický model vztahů mezi motivačními typy hodnot.....	39
---	----

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – Údaje o dětských domovech se školou a dětských domovech v ČR.....	56
Tabulka 2 – Údaje vypovídající o pohlaví a počtu respondentů.....	56
Tabulka 3 – Údaje o respondentech v období pubescence (věk 12 až 15 let)	57
Tabulka 4 – Údaje o respondentech v období adolescence (věk 16 až 18 let)	57
Tabulka 5 – Údaje o položkách v dotazníku.....	61
Tabulka 6 – Údaje o oblasti dotazníku zaměřené na rodiče	61
Tabulka 7 – Výsledky jednotlivých hodnotových typů	66
Tabulka 8 – Výsledky vyšších hodnotových typů	67
Tabulka 9 – Přehled preference významných a méně významných hodnot jedinců	68
Tabulka 10 – Přehled preference významných a méně významných hodnot chlapců	70
Tabulka 11 – Přehled preference významných a méně významných hodnot dívek	71
Tabulka 12 – Přehled preference významných a méně významných hodnot adolescentů ..	73
Tabulka 13 – Přehled preference významných a méně významných hodnot pubescentů...	74
Tabulka 14 - Údaje vypovídající o kontaktu dětí a dospívajících s rodiči	76
Tabulka 15 – Přehled preference významných a méně významných hodnot jedinců, kteří jsou v kontaktu s rodiči.....	77
Tabulka 16 – Přehled preference významných a méně významných hodnot jedinců, kteří nejsou v kontaktu s rodiči	78

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 – Výsledky preference významných a méně významných hodnot jedinců.....	69
Graf 2 – Porovnání preferencí významných a méně významných hodnot dle pohlaví	71
Graf 3 – Porovnání preferencí významných a méně významných hodnot dle věku	74
Graf 4 – Porovnání preferencí významných a méně významných hodnot dle kontaktu s rodiči	78

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Dotazník

Příloha P II: Ukázka aktivit

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Dobrý den, jmenuji se Aneta Rehortová a jsem studentkou 2. ročníku navazujícího magisterského studia oboru Sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Chtěla bych Tě tímto požádat o vyplnění dotazníku, který bude součástí mé diplomové práce na téma Hodnotová orientace dětí a dospívajících z dětských domovů. Dotazník je zcela anonymní a bude sloužit pouze pro výzkumné účely mé diplomové práce. Prosím, abys na všechny otázky odpovídal/a popravdě. Děkuji za Tvůj čas a ochotu.

Instrukce k vyplnění dotazníku:

U každého výroku (položky č. 1 – č. 21) určíš na šestistupňové stupnici, do jaké míry se ti daná osoba podobá. Následně v závěru dotazníku jsou položky, kde zakroužkuj vždy jednu odpověď (položky č. 22 – č. 26).

Na položky č. 1 – č. 21 odpovídej dle následující **šestistupňové stupnice:**

1 = vůbec se mi nepodobá,

2 = nepodobá se mi,

3 = podobá se mi málo,

4 = podobá se mi trochu,

5 = podobá se mi,

6 = velmi se mi podobá.

Pohlaví: a) dívka b) chlapec

Tvůj věk:

1. Promyšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho/ni důležité. Rád/a dělá věci svým vlastním originálním způsobem.

6 5 4 3 2 1

2. Je pro něj/ni důležité, aby byl/a bohatý/á. Chce mít hodně peněz a drahé věci.

6 5 4 3 2 1

3. Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.

6 5 4 3 2 1

4. Je pro něj/ni důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.

6 5 4 3 2 1

5. Je pro něj/ni důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho/její bezpečnost.

6 5 4 3 2 1

6. Má rád/a překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.

6 5 4 3 2 1

7. Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce, i když je nikdo nepozoruje.

6 5 4 3 2 1

8. Je pro něj/ni důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on/ona. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.

6 5 4 3 2 1

9. Je pro něj/ni důležité být pokorný/á a skromný/á. Nesnaží se na sebe upoutávat pozornost.

6 5 4 3 2 1

10. Je pro něj/ni důležité užívat si života. Rád/a si dopřává.

6 5 4 3 2 1

11. Je pro něj/ni důležité, aby si sám/sama rozhodoval/a o tom, co dělá. Má rád/a svobodu a nezávislost na druhých.

6 5 4 3 2 1

12. Je pro něj/ni velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.

6 5 4 3 2 1

13. Je pro něj/ni důležité být velmi úspěšný/á. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl/a.

6 5 4 3 2 1

14. Je pro něj/ni důležité, aby mu/ji vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.

6 5 4 3 2 1

15. Vyhledává dobrodružství, rád/a riskuje. Chce mít vzrušující život.

6 5 4 3 2 1

16. Je pro něj/ni důležité, aby se vždy choval/a spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné.

6 5 4 3 2 1

17. Je pro něj/ni důležité, aby jej/ji lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.

6 5 4 3 2 1

18. Je pro něj/ni důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu/ji blízcí.

6 5 4 3 2 1

19. Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj/ni důležitá.

6 5 4 3 2 1

20. Tradice je pro něj/ni důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se pořádají v jeho náboženství nebo v rodině.

6 5 4 3 2 1

21. Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil/a. Je pro něj/ni důležité dělat věci, které mu/ji přinášejí potěšení.

6 5 4 3 2 1

22. Znáš alespoň jednoho svého biologického rodiče? ANO NE

23. Znáš oba své biologické rodiče? ANO NE

24. Navštěvuješ rodiče nebo oni/on tebe? ANO NE

25. Jak často jsi s rodiči/rodičem v kontaktu? (telefonát, dopis, email, návštěva)

a) jednou týdně	b) jednou za měsíc
c) jednou za 3 měsíce	d) méně než dvakrát za 6 měsíců
e) minimálně, jednou za rok	f) nejsem s nimi/ním vůbec v kontaktu

26. Jak bys zhodnotil/a svůj vztah s rodiči/rodičem?

a) pozitivně	b) neutrálně
c) negativně	d) nemáme žádný vztah, neznám je

PŘÍLOHA P II: UKÁZKA AKTIVIT

A2 To je On / Ona

Cíl Žák popíše, který člověk je/by mohl být jeho vzorem

Věk 6 +

Čas 45 min

Postup

Debata s žáky „Co je to vzor?“ „Komu bych se chtěl podobat?“ „Koho obdivuji?“ „Kteří lidé jsou jiným lidem vzorem?“

Každý žák se zamyslí, kdo je jeho vzorem. Poté nakreslí na papír (min A5) co nejpřesněji svůj vzor v pro něj typické pozici. Následně do postavy či kolem ní vepíše její vlastnosti, názory, postoje, činy, slova, zážitky..., zkrátka vše, co ho k dané postavě napadá a je pro ni charakteristické. Texty ať jsou psány do těla k místům, ze kterých vycházejí (činy – ruce, cesty – nohy, řeč – pusa...)

Reflektující otázky

- Uved' příklad ze života, kdy jsi se řídil podle svého vzoru.
- Jaké tvé chování ovlivňuje tvůj vzor?
- V čem se od svého vzoru lišíš a chceš se mu přiblížit?
- V čem se svému vzoru podobat nechceš?

Zdroj: o. s. Projekt Odyssea

A2 To je On / Ona

Cíl Žák popíše, který člověk je/by mohl být jeho vzorem

Věk 6 +

Čas 45 min

Postup

Debata s žáky „Co je to vzor?“ „Komu bych se chtěl podobat?“ „Koho obdivuji?“ „Kteří lidé jsou jiným lidem vzorem?“

Každý žák se zamyslí, kdo je jeho vzorem. Poté nakreslí na papír (min A5) co nejpřesněji svůj vzor v pro něj typické pozici. Následně do postavy či kolem ní vepíše její vlastnosti, názory, postoje, činy, slova, zážitky..., zkrátka vše, co ho k dané postavě napadá a je pro ni charakteristické. Texty ať jsou psány do těla k místům, ze kterých vycházejí (činy – ruce, cesty – nohy, řeč – pusa...)

Reflektující otázky

- Uved' příklad ze života, kdy jsi se řídil podle svého vzoru.
- Jaké tvé chování ovlivňuje tvůj vzor?
- V čem se od svého vzoru lišíš a chceš se mu přiblížit?
- V čem se svému vzoru podobat nechceš?

Zdroj: o. s. Projekt Odyssea